326

132

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 40

5—6

1995

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Inv. 10470

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Director:

Acad. prof. ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Redactor-șef:

ALEXANDRU DOBRE

Membri:

Acad. prof. ALEXANDRU BALACI; TIBERIU ALEXANDRU; STANCA CIOBANU; ION H. CIUBOTARU; NICOLAE CONSTANTINESCU; CONSTANTIN COSTEA; ION CUCEU; IORDAN DATCU; GABRIEL GHEORGHE; ION GHINOIU; SABINA ISPAS (secretar responsabil de redacție); MARIN MARIAN; ILIE MOISE; I. OPRIȘAN; MIHAIL M. ROBEA.

În țară vă puteți abona prin intermediul birourilor de poștă, pe bază de abonamente, la ORION PRESS S.R.L. Internațional, Șos. Olteniței, 35—37, P.O. BOX 61—170, tel. (401)634 6345, Fax 401 — 312 2425 și 401 — 634 7145, București, 4, România; RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. BOX 33—57, Fax 401—222 6407, tel. 401—618 5103; 401—222 4126, București, România și AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu 29A, ap. 66, Sect. 3, P.O.BOX 57—88, Fax 401 — 312 5109, Tel. 401—643 9390; 401—312 5109, București, România.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colegiului de redacție al „Revistei de Etnografie și Folclor".

La „Revue d'ethnographie et de folklore" paraît 6 fois par an. Toute commande de l'étranger pour les revues parues aux Editions de l'Academie Roumaine sera adressée à RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. BOX 33—57, Fax 401—222 6407, Tel. 401 618 5103; 401—222 4126, București, România; ORION PRESS INTERNAȚIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35—37, Sect. 4, P.O. Box 61—170, Fax 401—312 2425; 401—634 7145, Tel. 401—634 6345, București, România.

En Roumanie vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

APARE DE 6 ORI PE AN.

ADRESA EDITURII
Calea 13 Septembrie nr. 13
76117 București
Telefon: 410 32 00/2119

ADRESA REDACȚIEI:
București
Institutul de Etnografie și Folclor
„C. Brăiloiu" al Academiei Române
70166 Str. Tache Ionescu 25

https://biblioteca-digitala.ro

326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 40 1995 Nr. 5—6

SUMAR

STUDII ŞI MATERIALE

AL. I. AMZULESCU, *Itinerar retrospectiv pe marginea mitului Mioriţei vrâncene* 499
ALEXANDRU DOBRE, *O cercetare monografică a operei şi activităţii lui Duiliu Zamfirescu* 529
RADU OCTAVIAN MAIER, *Meşteşugurile ţărăneşti în domeniul prelucrării metalelor* 541
CONSTANTIN BĂRBULESCU, *Târcolitul viei — un rit al vieţii de vie* 551
„Ion Pop Reteganul. 90 de ani de la moarte" 565
RODICA RALIADE, *Manuscrisele etnologice ale lui Ion Pop Reteganul* . . 565
LIVIU PĂIUŞ, *Activitatea lui Ion Pop Reteganul la Rodna* 575

NOTE ŞI DISCUŢII

GHEORGHE VRABIE, *Importanţa etnografiei şi folclorului pentru cultura română* [Text inedit] 589
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Legenda contemporană rau urbană* 592
ION ŞEULEANU, *O nouă publicaţie a Academiei Române* 594
VICTOR CIRIMPEI, *Două veacuri de existenţă pe hârtie a subiectului mioritic* (Microstudiu cu pos-faţă) 597
AL. DOBRE, *Precizări biobibliografice* 601

BREVIAR (rubrică organizată de *Al. Dobre*)

• Simpozionul internaţional de la Rimetea *(Sabina Ispas)* 610
• „Vine-o carte şi-o poruncă" *(Al. Dobre)* 611

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 497—612, Bucureşti, 1995

Inv. 10470

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 40 1995 N° 5—6

SOMMAIRE

ÉTUDES ET MATÉRIAUX

AL. I. AMZULESCU, *Itinéraire rétrospectif en marge du mythe de la „Miorița" de Vrancea* 499

ALEXANDRU DOBRE, *Une recherche monographique de l'œuvre et de l'activité de Duiliu Zamfirescu* 529

RADU OCTAVIAN MAIER, *Les métiers paysans du domaine de l'usinage des métaux* 541

CONSTANTIN BĂRBULESCU, *Un rite de la vigne — „Târcolitul viei"* 551

„Ion Pop Reteganul, 90 ans depuis sa mort" 565

RODICA RALIADE, *Les manuscrits ethnologiques de Ion Pop Reteganul* . . . 565

LIVIU PĂIUȘ, *L'activité de Ion Pop Reteganul à Rodna* 575

NOTES ET DISCUSSIONS

GHEORGHE VRABIE, *L'importance de l'ethnographie et du folklore pour la culture roumaine (Texte inédit)* 589

NICOLAE CONSTANTINESCU, *La légende contemporaine ou urbaine* 592

ION ȘEULEANU, *Une nouvelle publication de l'Académie roumaine* 594

VICTOR CIRIMPEI, *Deux siècles d'existence écrite du sujet de la „Miorița" (Micro-étude et postface)* 597

AL. DOBRE, *Précisions bio-bibliographiques* 601

BRÉVIAIRE (par les soins de *Al. Dobre*) 610

- Le symposium international de Rimetea *(Sabina Ispas)* 610
- „Vine-o carte și-o poruncă" *(Al. Dobre)* 611

REF, tome 40, nos. 5—6, p. 497—612, Bucarest, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

ITINERAR RETROSPECTIV PE MARGINEA MITULUI *MIORIŢEI* VRÂNCENE...

AL. I. AMZULESCU

Cercetarea pasionantă, oarecum obsesivă, a problemelor pe care le ridică, în chip firesc, studiul capodoperei incontestabile a folclorului românesc — *Mioriţa*, m-a determinat să revin de cel puţin patru-cinci ori în cursul ultimelor două decenii, în încercarea, minuţioasă, de a găsi unele *noi* modalităţi explicative, cât mai plauzibile, cu privire la istoria şi înţelesul *Mioriţei*[1]. Mi-am format şi am formulat astfel, tot mai deplin, convingerea că morfotipologia, geneza, circulaţia... acestei creaţii specifice, predominante, a folclorului nostru păstoresc necesită o continuă şi atentă *re*-examinare spre folosul dobândirii adevărului obiectiv. Căci aflarea rostului apariţiei şi evoluţiei *Mioriţei* a rămas mereu sub înrâurirea unor confuzii şi prejudecăţi adânc intrate în rutină! De fapt, „descoperirea" *Mioriţei* sub zodia epocii romantismului, a redeşteptării şi a efervescenţei patriotismului generaţiei de la '48 a făcut să fluture, din capul locului, o anumită aură învăluitoare de mister inerent şi entuziasm subiectiv care au întărit, cu nestăvilită consecvenţă până în zilele noastre, o anumită exagerare a înseşi opiniei fundamentale despre *Mioriţa* — socotită cu prisosinţă drept expresia *cea mai* grăitoare, şi esenţială, a etosului naţional, a spiritului popular românesc! De aceea consider că o primă şi constantă preocupare a cercetării rămâne, înainte de orice, datoria risipirii ereziei şi a inerţiei prejudecăţilor tradiţionale care planează încă asupra *Mioriţei*[2], în căutarea obstinată a justelor raţiuni şi proporţii ale „fenomenului mioritic"...

Platformă şi călăuză de pornire a tuturor demersurilor mele pe această cale mi-a fost, de fiecare dată, cu aceeaşi nestrămutată şi pioasă recunoştinţă, marea şi incomparabila monografie — omnilaterală — a colegului şi prietenului *Adrian Fochi*, cercetătorul exemplar care, cu o strădanie vrednică de invidiat, luptând anevoios împotriva întunecimii şi a tuturor adversităţilor epocii, a izbutit să ducă la bun sfârşit în anul 1964, înălţând prin lucrarea sa

[1] Cf. Al. I. Amzulescu, *Observaţii istorico-filologice despre „Mioriţa" lui Alecsandri*, „Revista de etnografie şi folclor", 20 (1975), nr. 2, p. 127—158 (republicat în volumul *Cântecul nostru bătrânesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986, p. 42—85); idem, *Noi observaţii despre Mioriţa-colind*, „Revista de etnografie şi folclor", 24 (1979), nr. 1, p. 53—61 (republicat în acelaşi volum, p. 86—96); idem, *„Mioriţa". Controverse — restituţii*, în volumul *Repere şi popasuri în cercetarea poeziei populare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1989, p. 6—120; idem, *Pseudovariante ale Mioriţei*, Academia Română, *Memoriile Comisiei de folclor*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, Tomul III (1989), p. 19—35; idem, *D.l N. Brânda faţă cu mioriţologia...*, „Revista de etnografie şi folclor", 38 (1993), nr. 4, p. 353—367.

[2] Cf. şi A. Fochi, *Mioriţa*. Tipologie, Circulaţie, Geneză, Texte. Bucureşti, Editura Academiei, [1964], p. 123.

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 499—528, Bucureşti, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

pilduitoare un adevărat monument de sinteză erudită, pe deplin corespunzător faimei și importanței *Mioriței* în istoria culturii românești. În ciuda unor inevitabile lunecări excesive ce constituie în mod vădit prețul concesiv plătit dogmatismului ambianței și atmosferei de epocă..., în cea mai largă și substanțială parte a ei marea monografie a lui A. Fochi își păstrează, precumpănitor, valoarea ei imperisabilă ca temeinică operă exhaustivă care a reușit să întrunească pentru întâia oară laolaltă, cu certă acribie filologică, *întreg* corpusul patrimoniului textologic —incomparabil! — al variantelor *Mioriței* culese până la vremea sa, oferind, în partea de studiu critic, reconsiderarea — mai mult sau mai puțin obiectivă — a opiniilor exprimate în decursul vremii, dar mai cu seamă neîntrecuta analiză parcimonioasă, *infinitezimală* a hățișului variantelor, odată cu aportul unor păreri inovatoare (firesc supuse limitelor orizontului epocii...) asupra morfologiei, circulației și genezei *Mioriței*.

Uriașa monografie a *Mioriței* elaborată de A. Fochi constituie, de fapt, încoronarea filierei interpretative trasate de contribuțiile studioase anterioare, ale lui *D. Caracostea*, *O. Densusianu* și *C. Brăiloiu*, din prima jumătate a veacului nostru, de ale căror opinii A. Fochi se dovedește profund atașat, îndepărtându-se relativ prea puțin spre a aduce, cu circumspectă prudență, propriile sale adaosuri înnoitoare. Demersul său teoretic e astfel mai cu seamă armonizarea consecventă a pozițiilor (magistrale) exprimate de marii săi înaintași, în anii *1915—1922/23—1946*...[3]

De la *D. Caracostea*, A. Fochi a preluat și a dezvoltat împingând până la limita posibilului descrierea extrem de minuțioasă, comparativă, a morfotipologiei regionale, ca și meticuloasa analiză motivic-estetică temeinic adâncită, zonal, odată cu sporul considerabil al numărului variantelor (față de cele abia câteva zeci cunoscute și cercetate cu remarcabilă perspicacitate de D. Caracostea, la vremea sa). (Prin aceasta, discipol devotat al profesorului său, A. Fochi a aplicat cu deplină consecvență și a dus până la capăt, ca nimeni altul, ideea, și metodologia, *geografiei* folclorice ca bază pentru orice considerente *morfologice* și *istorice.)*. A. Fochi și-a însușit totodată, cu deplină convingere, teza — originală — a lui D. Caracostea despre expresia supremă a optimismului funciar-pastoral ce se cuvine căutat — împotriva opiniei curente — în miezul esențial al *Mioriței* — înțeleasă mai curând ca afirmare figurată poetică-patetică a dragostei nețărmurite a păstorului, adânc legat de îndeletnicirea sa! Opinia lui D. Caracostea subliniază că secvența esențială a *Mioriței*, „Testamentul ciobanului", izvorând din impulsul unui *străvechi* cântec liric (anterior separării ramurii armâne, suddunărene, de trunchiul românimii norddunărene!...) exprimă, de fapt, dragostea fierbinte a păstorului de munca sa, strâns împletită până în ceasul din urmă cu cadrul feeric, maestuos, de evocare metaforic-alegorică a supremei sale dragoste de natură (meșteșugit sporită și înfrumusețată de pana lui Alecsandri!)..., odată cu grija, atavică, de cuviincioasa rânduială a îngropăciunii păstorului, pe veci înconjurat de uneltele sale, și odată cu mărturisirea nețărmuritei dragoste, în viață ca și dincolo de mormânt, a ciobanului de turma și câinii credincioși.

[3] Cf. D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, București, Editura pentru literatură, 1969, I, p. 3—309; O. Densusianu, *Viața păstorească în poesia noastră populară*, București, Editura „Casei Școalelor", 1923, II, p. 37—103; C. Brăiloiu, *Sur une ballade roumaine (La Mioritza)*, Genève, Kundig, 1946.

https://biblioteca-digitala.ro

(Concepția lui D. Caracostea despre sâmburele esențial — „primum movens" — al *Mioriței* se află în totală opoziție, răsturnând interpretarea curentă — de la V. Alecsandri și J. Michelet citire! — eronat-defetistă, privind mentalitatea fatalistă și comportamentul abulic — socotit tipic românesc(!?)—oglindit în liniștea, contemplativ și reținut-visătoare a păstorului... răspunzând cu nobilă și imperturbabilă demnitate umană amenințării pizmașe a fârtaților perfizi, lacomi și ucigași...). Pe drept cuvînt D. Caracostea s-a străduit — și a reușit să demonstreze convingător — că măreața apoteoză din alegoria finală a nunții... (care a stârnit entuziasmul unanim al cititorilor și comentatorilor *Mioriței)* datorează *o bună parte* din splendoarea sa incontestabilă amestecului, mai fericit ca oricând, al penei romantice a Poetului-editor...

De la *O. Densusianu* a preluat A. Fochi convingerea, accentuat-*istorizantă*, că esența conflictului păstoresc din *Miorița* ar fi oglindirea împrejurărilor *reale*, de atâtea ori înfierbântate și însângerate de pornirile dușmănoase ale confraților drumeți, în cursul pendulărilor anuale ale „transhumanței"; cântecul lirico-narativ al *Mioriței* constituind cu tot dinadinsul expresia tipică, figurată — dar răsunetul *concret* — al unui autentic episod dramatic din peripețiile seculare ale perindării și încrucișării turmelor ciobănești, cu toată probabilitatea mai ales *pe meleaguri sudmoldovene*...

A. Fochi se dovedește, în sfârșit, profund convins, preluând ideea ispititoare, a lui *C. Brăiloiu* (și H. H. Stahl), că *Miorița* va fi izvorât, în fondul ei adânc, din străvechile credințe tradiționale și practici efective, destul de larg răspândite, privind „nunta mortului" (a tânărului „nelumit"...) cu întreg cortegiul atâtor precauții rituale funerare, menite să înlăture teama ancestrală de „întoarcerea" agresivă a morților (mai cu seamă tineri răposați) ca primejdioși strigoi(!), dacă nu s-au împlinit, cu toată cuviința, rânduielile îngropăciunii — febrilele pregătiri grijulii de „împăcare" și pentru a ușura „marea călătorie" a „dalbului de pribeag" prin lumea de dincolo... (De aceea A. Fochi dezvoltă într-un întreg capitol, îmbogățind, cu multă stăruință și sporită documentare etnofolclorică, analiza sugestiilor și informațiilor despre „mort-mariage" din filiera I. Mușlea — C. Brăiloiu —H. H. Stahl...).

Pe de altă parte, necunoscând studiul lui D. Caracostea despre *Miorița în Ardeal*, — căci această contribuție a lui D. Caracostea la cercetarea *Mioriței* a apărut abia postum, în ediția din 1969 a operei lui D. Caracostea îngrijită de D. Șandru[4] —, este meritul deosebit al lui A. Fochi de a fi acordat atenția cuvenită, întregind substanțial cunoașterea *Mioriței* ardelene. (Remarcabil rămâne aportul unor investigații proprii, prin chestionare și strânse legături ale lui A. Fochi cu câțiva zeloși culegători și corespondenți localnici din părțile Bihorului.[5]). În felul acesta, studiul *Mioriței* în Ardeal este *în întregime* contibuția originală a lui A. Fochi. Depășind în deplină independență și confirmând o seamă din întrezăririle lui D. Caracostea cu privire la *Miorița* transilvană, A. Fochi argumentează convingător ipoteza proprie și originală despre apariția pretimpurie a colindului ardelean „Al păcurarilor", ca primă

[4] Cf. D. Caracostea, *op. cit.*, p. 212—282.

[5] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 193, 438 sqq, 484 nota 1; (cf. și p. 424—425, despre cercetările sale de teren în Vrancea.)

https://biblioteca-digitala.ro

ipostază — de fapt, *Mioriţa* ardeleană *fără* Oaia năzdrăvană!... —, având-şi leagănul genetic *în zona folclorică dintre munţii Rodnei şi ai Călimanului*[6]. A. Fochi mărturiseşte totodată convingerea sa că miezul, şi impulsul istoric fundamental, al colindului ar oglindi judecata şi pedeapsa vreunei greşeli profesionale a păcurarului mic şi străin, în temeiul unor oarecare — astăzi obscure — prevederi şi practici consuetudinare derivând din aşazisul *jus valachicum!*...[7].

Dar cea mai de seamă contribuţie a lui A. Fochi (pe lângă ipoteza în întregime originală a situării locului genezei colindului păcurarilor în zona Rodna-Căliman), constă în insistenţa cu care subliniază că marele salt inovator în evoluţia dezvoltării motivice a colindului transilvan al păcurarilor este adaosul infixului motivic *Oaia năzdrăvană* — articulaţia hotărâtoarei conturări a *baladei cis*carpatice... [Într-adevăr, colindul ardelean cuprinde, în forma sa „clasică", *numai două* „nucleie tematice": „Cadrul epic iniţial" şi „Judecata păcurarilor" (inclusiv „testamentul ciobanului"); naraţiunea evoluată spre împlinirea baladei moldovalahe, se compune din *patru* nucleie tematice: *Cadrul epic iniţial — Oaia năzdrăvană — Testamentul păstoresc — Maica bătrână*[8].]

În perspectiva evoluţiei folcloristicii româneşti (privind lucrurile cu luciditatea necesară şi păstrând cuvenitele proporţii), apariţia lucrării lui A. Fochi, în anul 1964, are semnificaţia deosebită a unui memorabil reper istoric. Marea monografie realizată de A. Fochi constituie mai întâi sinteza experienţei unui veac încheiat de la publicarea versiunii „clasice" a textului — fundamental — al *Mioriţei* lui Alecsandri (în ediţia *definitivă* Poesii populare ale românilor, din 1866). Lucrarea respectivă e, în acelaşi timp, proba exemplară a unui moment remarcabil al maturităţii filologiei noastre folcloristice, reunind într-un volum masiv însumarea exhaustivă a laturii *textologice* (operaţia migăloasă de adunare a *tuturor* „variantelor" *Mioriţei*, aproximativ o mie de texte haotic risipite în curs de peste un veac în extrem de diverse publicaţii — volume şi periodice —, ca şi în „arhive" manuscrise...); la care se adaugă *şi* efortul propriilor, chiar dacă nu prea extinse, cercetări de teren ale lui A. Fochi, dar şi mai cu seamă analiza descriptivă-comparativă, foarte minuţioasă, a acestei neasemuit de bogate baze documentare pentru sinteza morfotipologică, însoţită de latura corespunzătoare a *comentariului critic* (trecerea în revistă analitică a şirului opiniilor — şi acestea de o mare diversitate — exprimate în cursul anilor de cercetătorii înaintaşi, cu adaosul contribuţiei *propriilor* aprecieri şi păreri, cât mai temeinic argumentate despre tipologia, circulaţia şi, în cele din urmă, „geneza" *Mioriţei*...).

În felul acesta monografia lui A. Fochi e cu adevărat un moment de vârf, dar şi de răscruce al folcloristicii noastre, cuprinzând *sinteza* deplină a experienţei unui veac de străduinţe în cercetarea (culegerea şi studiul) faimoasei capodopere a creaţiei noastre tradiţionale!

Cum însă niciodată lucrurile nu-şi încetează mersul lor nestăvilit, unele încercări de a spori şi nuanţa cu *noi* puncte de vedere cercetarea *Mioriţei*, s-au ivit curând după 1964, în alte câteva valoroase lucrări precum cele semnate de: O. Bârlea (1967), Lorenzo Renzi (1969), Mircea Eliade (1970), Mihai

[6] Cf. *ibidem*, p. 539.
[7] *Ibidem*, p. 531—532.
[8] *Ibidem*, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro

Pop (1970), Radu Niculescu (1973)[9]; se cuvin reamintite aici și cele două contribuții necunoscute ale lui D. Caracostea, apărute postum (în anii 1969 și 1971)[10]. S-ar putea spune pe drept cuvânt că aceste lucrări deschideau, de fapt, o etapă nouă, stimulând interesul pentru a re-lua, fără răgaz, cercetarea *Mioriței*. (Ele aduceau — dacă mai era nevoie — dovada peremptorie că mențiunea voit-incisivă a lui C. Brăiloiu despre existența unei „Mioriționlogii în toată regula" — „une véritable Mioritza-forschung"[11] —, în ciuda caracterului ei persiflant, era afirmarea programatică a unui domeniu distinct și consistent, mereu actual, al folcloristicii românești...).

În acest context, privind retrospectiv cursul propriilor mele lucrări, mă găseam încheind către anul 1975 preocuparea constantă (inițiată încă în 1950) de a continua (și perfecționa) culegerea pe teren, transcrierea *cât mai fidelă* a baladelor înregistrate pe benzi de magnetofon, precum și alcătuirea, finală, a unei sinteze tipologice, *mult* îmbunătățite și îmbogățite, a genului cântecului epic (în cadrul Colecției Naționale de Folclor) — față de ediția *Balade populare românești* (3 volume, Editura pentru Literatură, 1964) —. Așa se face că, paralel cu grija pregătirii pentru tipar a volumelor CÂNTECUL EPIC EROIC (Editura Academiei, 1981) și BALADA FAMILIALĂ (Editura Academiei, 1983), studiind abia atunci mai îndeaproape marea monografie a lui A. Fochi și cunoscând ultimele contribuții incitante privitoare la *Miorița*, mi-am propus, ca o *nouă* direcție principală a activității mele, să mă îndrept cu tot dinadinsul, în dorința și hotărârea de a aborda cu precădere cercetarea *Mioriței*, în continuare de la stadiul atins în sinteza monografică a lui A. Fochi și în lumina ultimelor contribuții pe această temă.

Un impuls irezistibil către această decizie programatică l-am căpătat de altfel și prin unele foarte ispititoare sugestii dobândite, concomitent, din cunoașterea, întârziată dar pentru mine profund călăuzitoare, a câtorva lucrări fundamentale din domeniul etnologiei, care mi-au atras în chip deosebit, la începutul deceniului șapte, luarea-aminte asupra marii, excepționalei importanțe a riturilor de inițiere — fenomen cu o atât de largă și îndelungată răspândire în zorile evoluției culturale a umanității de pretutindeni! (Principalele informații incitante și consistente în acest sens, le-am căpătat mai ales din „descoperirea" și putința de a aborda, abia după anul 1970, lucrările îndeosebi revelatoare ale lui M. Eliade [12] — aflate atât de multă vreme sub obrocul cenzurii ideologice! — dar și din re-luarea, cu sporită atenție, a lucrării lui Vl. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic* [13] și

[9] Cf. O. Bârlea, *Miorița colindă*, „Revista de etnografie și folclor", 12 (1967), nr. 5, p. 339—347; L. Renzi, *Canti narrativi tradizionali romeni*, Firenze, L. S. Olschki, 1969, p. 97—129; M. Eliade, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Paris, Payot, 1970, p. 218—246; M. Pop, *La struttura della ballata rumena Miorita*, „Uomo e cultura", 3 (1970), nr. 5—6, p. 67—75; R. Niculescu, *Ovid Densusianu și actualitatea exegezei Mioriței*, „Revista de etnografie și folclor", 18 (1973), nr. 6, p. 431—453.

[10] Cf. D. Caracostea, *op. cit.*, p. 212—282; D. Caracostea — O. Bîrlea, *Problemele tipologiei folclorice*, București, Editura Minerva, 1971 pass.

[11] Cf. C. Brăiloiu, *op. cit.*, p. 3.

[12] Cf. M. Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, Paris, Gallimard, 1959; idem, *Naissances mystiques. Essai sur quelques types d'initiations*, Paris, Gallimard, 1959; idem, *Le Sacré et le Profane*, Paris, Gallimard, 1965; idem, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Paris, Payot, 1970.

[13] Vl., Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, București, Editura Univers, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro

a celebrei, veritabilei enciclopedii etnologice *Creanga de aur*, a lui J. Frazer...[14]).

Temeiul concret pentru prima mea intervenție în dezbaterea problemelor *Mioriței*, l-am aflat îndată cercetând amănunțit considerațiiie capitolului *Morfologia tematică a Mioriței* din monografia lui A. Fochi (îndeosebi p. 212—216), precum și capitolul *Tipologia Mioriței* (p. 393—394). Am realizat astfel, în 1975, studiul *Observații istorico-filologice despre „Moriția" lui Alecsandri* (elaborat în preajma împlinirii a 125 de ani de când Alecsandri a trimis spre publicare întâia oară — în revista „Bucovina" — celebrul text al *Mioritei*, arătat — în scrisoarea introductivă, către Alecu Hurmuzachi — a fi fost cules de A. Russo, în zilele surghiunului său în Vrancea, la mânăstirea Soveja, în iarna anului 1846...).

Studiind monografia *Mioriței*, atenția mi-a fost reținută de unele observații și constatări, oarecum ciudate, ba chiar surprinzătoare ale lui A. Fochi, și îndeosebi de mențiunea, repetat strecurată printre rânduri, că forma variantelor *Mioriței* din Moldova se îndepărtează vădit de schema binecunoscută, proprie textului Alecsandri, în timp ce variantele din Muntenia se mențin în genere mai aproape de textul Alecsandri. Referindu-se la „tipul Alecsandri", A. Fochi subliniază că acesta „pare însă a constitui o predilecție specială pentru Muntenia de nord, unde, după cum dovedește harta tipologică, are un veritabil centru de intensitate circulatorie" (p. 393); iar mai departe: „...Muntenia a optat în foarte mare măsură pentru tipul Alecsandri" (p. 394.)

Aceste atât de neașteptate mențiuni ale lui A. Fochi nu m-au făcut, totuși, să accept cu ușurință sugestia lui A. Fochi că „situația specială a Munteniei se poate explica prin influența versiunii tipărite a lui Alecsandri" (p. 221). Mi se părea cu totul inexplicabil *de ce* colecția lui Alecsandri va fi avut o asemenea specială, accentuată înrâurire în Muntenia?!

În cele din urmă, meditând cu sporită stăruință asupra constatărilor lui A. Fochi, am ajuns ca, printr-o asociere spontană, să încerc (cu toată precauția necesară!) o argumentare... conjecturală, considerând — în lipsa probei filologice *concrete* — că explicația, cu mult mai *firească*, a acestor observații trebuie găsită, mai degrabă, în faptul că... schimnica Sovejă din nordul Vrancei, locul supliciului tenebros spre aspră învățătură de minte, al „amicului" Russo, din grea poruncă domnească... era, de fapt, o așezare răzleață, de venetici musceleni proveniți cu certitudine din satele *Rucăr* și *Dragoslave*, și strămutați în nordul Vrancei începând din secolul al XVII-lea! Faptul că *Moriția* lui Russo și Alecsandri ar putea fi astfel mai curând de obârșie musceleană decât vrânceană propriu-zisă, îmi apărea întărit de constatarea — semnificativă! — că *toate* cele 14—15 variante ale *Mioriței* culese din Muscel (între care una din Rucăr) se aseamănă în chip izbitor cu „tipul Alecsandri".

Am cercetat atunci cu mare și migăloasă atenție filele originale ale minunatului manuscris 311 al Bibliotecii Academiei Române (provenind din hârtiile păstrate și transmise posterității de V. Alecsandri de la A. Russo), comparând acest manuscris cu ediția — clasică, dar nu lipsită de vicii filologice... — a Scrierilor lui Russo realizată de P. V. Haneș, în 1908. Afirmarea, surprinzătoare, că *Moriția* lui Alecsandri culeasă de A. Russo din

[14] James George Frazer, *Creanga de aur*, București, Editura Minerva, 1980, I—V.

https://biblioteca-digitala.ro

Soveja, poate fi mai degrabă de sorginte musceleană decât vrânceană (!), cuteza a pune astfel în cumpănă însuși... *mitul*, atât de adânc înrădăcinat și larg acceptat, despre leagănul neaoș-vrâncean al *Mioriței!* Din nefericire, studiul meu, tipărit în 1975, a trecut, totuși *neo*observat...

Continuând cu pasionată stăruință cercetarea lucrării lui A. Fochi (atât analiza și compararea minuțioasă a corpusului textelor, cât și comentariul și mențiunile lui A. Fochi), m-am apropiat apoi cu deosebit interes, stârnit mai ales de mulțimea, precumpănitoare, a textelor colindului ardelean. Cu fiecare nouă reluare, noi semne de întrebare asupra vechimii, rostului și înțelesului acestui atât de uimitor, atât de enigmatic colind, ajungeau să se adune adâncindu-se tot mai insistent. Reținusem și cunoșteam în amănunțime rezultatele muncii temeinice a exegezei lui A. Fochi, precum și ultimele considerații și sugestii din lucrările ulterioare anului 1964. Față de toate aceste date, o posibilă *altă*, cu mult mai plauzibilă, pătrundere a înțelesului colindului transilvan, am dobândit-o însă, ca printr-o irezistibilă iluminare, intuind surprinzătorul paralelism ce sugera o izbitoare, prea ispititoare asemănare prin *marea* concordanță a schemei narative a textului colindului — atât ca personaje, cât și ca acțiune și „atmosferă" oarecum ezoterică — în strânsă corelare și suprapunere cu desfășurarea unui tipic scenariu al ritului de inițiere! Impulsul revelator mi-a apărut, cu totul spontan, într-o târzie noapte..., în cursul lecturii lucrării atât de captivante, magistrale, a lui Vl. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*... Neîndoielnică rămâne și astăzi pentru mine ideea esențială că sub marea, copleșitoarea diversitate a desfășurării variantelor textului ardelean al Colindului păcurarilor se ascunde amintirea parcă încețoșată, oarecum tabuistică, a... ritualului de primire (de integrare și asimilare în ceată) — botezul de îm-păcurărire (!) al ucenicului păstor..., de aceea mereu arătat, și subliniat, a fi *mic* și *străin*, față de conclavul, oarecum misterios, plin de gravitate oraculară, al... *verilor* maturi — maeștri oficianți, înspăimântători, și înverșunați deținători ai secretelor ritului... De aceea, în loc de obișnuita revărsare de luminoasă bucurie festivă, proprie colindelor, textul atât de apăsător înnourat și dramatic încordat al colindului păcurăresc povestește evocând mai întâi grelele și obositoarele cazne ale... ucenicului *(mic* și *străin)*. Acestea nu pot fi decât sumbrele și dureroasele preliminarii expiatorii ale ritului, îndată urmate de crunta, inexorabila hotărâre, *ex abrupto*, a conclavului ezoteric al *verilor* celor mari, pomenind fără înconjur de „uciderea" neîntârziată a ucenicului... Colindul arată mai departe, uimitoarea supunere *totală*, fără pic de cârtire, a mânătorului cel *mic* și *străin*. În loc de a se cutremura, șovăielnic, în fața primejdiei ineluctabile, în loc să încerce a-i îmbuna și îndupleca pe verii cei mari cuprinși de aprigă, hieratică înverșunare, *micul* ucenic, neofitul cel firav și neajutorat (încă *străin* de ceată!) exclamă parcă, izbucnind voios, în ciudatul său „testament" — care exprimă, de fapt, cu toată limpezimea, însuși... crezul și jurământul său de totală supunere și credință, cerând cu hotărâre îndeplinirea cât mai neîntârziat a... supliciului „uciderii" rituale! Așazisul „Testament" exprimă astfel mai degrabă aspra și neabătuta supușenie, ca și mult dorita adeziune a zelosului neofit, în clipa cea mare a botezului împăcurăririi. Testamentul micului păstor cuprinde, de altfel (lucru obișnuit și în alte cazuri, precum cel al junilor iordănitori, când în textul colindelor se evocă *nemijlocit* însăși gestualitatea rituală...), deci așazisul testament *descrie*, de fapt, uciderea simbolică și *simulată*, *simulacrul* de ucidere și în-

https://biblioteca-digitala.ro

gropăciune a micului păstor *in spe*. În clipa cea mare, sărbătorească, a inițierii ca atare a învățăcelului neofit în tainele deplinei sale maturizări întru îndeletnicire, el enumeră parcă anume, ca printr-un exercițiu oarecum sacramental — ceea ce e însăși proba desăvârșirii sale! — enunțând și pomenind în chip mai mult sau mai puțin asemănător de la o variantă la alta, înșiruirea parcă demonstrativ-didactică a uneltelor îndeletnicirii...; acestea trebuind să fie anume așezate în preajma și la îndemâna sa, în clipa de supremă taină a primirii în ceată... Spre a fi deplin asimilat, și integrat, în rândul *verilor* celor mari, ucenicul *mic* și *străin* trebuie așadar supus probei înfricoșătoare a uciderii simulate și a simulacrului de înmormântare... El trebuie să absolve, cu bărbăție, mărturia deplinei maturizări, căci ucenicul „moare" ca neofit, spre a se naște deplin integrat în rândul fârtaților cetași... În cele din urmă, ...svonul, abia șoptit, al fluierului (nu întâmplător cerut a fi așezat deobicei *la cap;* „cu hudele" în suflarea vântului!) constituie semnul, simbolic și metaforic, al deplinei epifanii, al doritei *resuscitări*, al mult râvnitei și așteptatei re-învieri, simbolice, a micului inițiat. Prin ciudatul, prea grăbitul și neînfricatul „testament", ucenicul sârguincios, neofitul cel urgisit și mult încercat, se vrea și se declară astfel statornic legat și juruit de aci înainte, pe viață și pe moarte, mereu în preajma și în tovărășia sfântă și nedespărțită a turmei și a câinilor credincioși, și în deplina frățietate consfințită și dobândită a cetei păcurărești! Spre buna edificare a cititorului, să reamintim dacă mai este nevoie, spre pildă, fie și numai această variantă, încărcată de tragic lirism sărbătoresc, a Colindului păcurarilor spicuit din colecția lui I. Pop Reteganul:

La vârfuțu muntelui
Dimineața lui Crăciun: rf.
Sunt vreo trei păcurărași.
Cei mai mari
Îs veri primari,
Cel mai mic îi strein tare.
Tot îl mână și-l adună
Ca s-abată oile.
Până oile-abătè,
Lui grea lege îi făcè:
O pân pușce să-l împușce
Ori în sabie să-l arunce.
El din grai așa grăia:
— Dragilor frați și fârtați,
Pe mine nu mă-mpușcați
Fără capul mi-l luați
Și pă mine mă-ngropați
În turiștea oilor,
În jocuțul mieilor.
Pă mine pământ nu puneți,
Numai dragă gluga mea
Și drag fluerașul meu
Puneți-l la capul meu.
Când vântu a trăgăna
Fluerașul m-a cânta;
Când a sufla vântu lin
M-a cânta ca p-un strein;
Când a sufla vântu-ncet
M-a cânta ca p-un secret.
Oile cele cornute
Mândru m-or cânta pe munte,
Oile cele bălăi
Mândru m-or cânta pe văi,
Oile cele seine
Mândru m-or cânta pe mine.[15]

Deși m-am străduit atunci (spre finele deceniului șapte) să adun corelând cât mai grabnic, și cât mai concentrat, *toate* argumentele conjecturale câte puteau reieși întemeindu-mă *exclusiv* pe comentariul interpretării textuale în lumina datelor despre fenomenul, în genere și cu strășnicie ascuns, al ritualului de inițiere, dovezi *concrete*, palpabile, despre atestarea *efectivă*

[15] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 604.

https://biblioteca-digitala.ro

a acestui presupus ritual, probabil de mult dispărut și uitat, continuă să lipsească — probabil pentru totdeauna! — din literatura problemei păstoritului... În ciuda surprinzătoarei plauzibilități (în *deplină* concordanță cu repetatele sugestii descoperite în lucrările lui M. Eliade), și această ipoteză, încredințată tiparului în 1979, rămâne exclusiv conjecturală, lipsită de proba etnografică, limitându-se exclusiv la hermeneutica textelor prin ispititoarea suprapunere comparativă a textului cu desfășurarea și înțelesul rolului și rostului ritualului de inițiere... De aceea lucrarea mea a stârnit de această dată o îndârjită adversitate, mai întâi în replica ocolitoare, dar cusută cu ață albă a cercetorului clujan I. Taloș... Argumentarea unei cu totul diferite, vădit absurde(!) interpretări, potrivite ca nuca-n perete cu înțelesul textelor colindului, dar marcată de o iritare abia ascunsă față de lucrarea mea, nu se dovedește în cele din urmă cu nimic mai deplin și incontestabil întemeiată, ba dimpotrivă! Nu pot trece sub tăcere nici opoziția, evazivă deși cu mult mai tăioasă, moțească, a unei neînduplecate încruntări fulgerătoare de sprânceană, cu alură seniorială... Disprețul suveran al lui O. Bîrlea, din 1983, este cu atât mai „apodictic de la înălțimea pretinsei autorități" — cum pe nedrept, profund iritat, O. Bîrlea se referă la „Observațiile" mele, încât până și numele meu e lăsat să rămână enigmatic, tabuistic ascuns cu afurisenie sub epitetul sarcastic al cufundării mele în apele *totalului* anonimat („câțiva notorii")!... Rămâne, desigur, ca posteritatea să cântărească lucrurile pe îndelete, în deplină obiectivitate. Spre a fi, totuși, mai deslușit: ideea, pentru mine deplin adevărată, profund revelatoare, a dezlegării înțelesului Colindului păcurarilor privit prin prisma unui tipic rit de inițiere, am conturat-o succint în articolul concentrat în numai zece pagini — *Noi observații despre „Miorița" — colind*, publicat în „Revista de Etnografie și Folclor", 24 (1979), nr. 1, p. 53—61 (și reluat aidoma în volumul, mai ușor de găsit — *Cântecul nostru bătrânesc*, București, Editura Minerva, 1986). Replicile contestatare se află în „Steaua", a. XXXII, decembrie 1981, nr. 12/415, p. 38—40, și în „Anuarul de Folclor", II (1981), p. 95—134 și III/IV (1983), p. 15—35 (I. Taloș); și O. Bîrlea, *Folclorul românesc*, București, Editura Minerva, 1983, II, p. 468.

În cele din urmă nu-mi rămâne, se pare, decât să mă mângâi cu gândul că cele mai numeroase și îmbietoare dovezi de sprijin pentru înjghebarea demonstrației mele, *pur conjecturale*, le-am cules mai cu seamă din informațiile și comentariile cărților lui M. Eliade; nu trebuie însă de loc uitat că atâtea uluitoare descoperiri, de o incomparabilă importanță s-au înfăptuit, totuși, pornind din atare impulsuri intuitive și... poteci ipotetice! Păstrând proporțiile, însăși Teoria Relativității, ori descoperirea unei planete (inițial *numai* pe bază de calcul teoretic; fără testări de laborator sau observator), ba chiar *întreaga* fundamentare a noii viziuni cosmogonice (mergând până la „descrierea" amănunțită a stadialității primelor secunde după Marea Explozie inițială, de la originile universului...), ca și existența și comportarea antimateriei sau calculul pulsației subparticulelor microinfinitezimale (!), se bizuie de fapt, și ele, inițial, pe coerența ipotezei conjecturale și îndrăzneț calcul și comentariu *pur* teoretic! [16].

Cu directă referire totuși la domeniul etnologiei, să reamintim, spre pildă, acest ispititor îndemn, care pledează cu hotărâre pentru metoda reconstituirii

[16] Vezi, spre pildă, Stephen W. Hawking, *Scurtă istorie a timpului*, București, Editura Humanitas, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro

unor scenarii inițiatice ca un „demers perfect valabil", când marele etnolog Vl. Propp scrie parcă anume: „...se poate întâmpla astfel ca, punând semnul egalității între motiv și rit, folcloristul să descopere că motivul se trage dintr-un rit cu înțeles înnoit, ceea ce îl va obliga să explice și ritul. În aceeași ordine de idei, este posibil ca fundamentul inițial al ritului să fie uneori atât de obscur, încât ritul amintit să impună o studiere separată. Dar o asemenea cercetare nu mai cade în sarcina folcloristului, ci în cea a etnografului. Stabilind o corelare între basm și rit, folcloristul are în unele cazuri dreptul de a renunța să mai studieze ritul, întrucât ajunge astfel prea departe" [17].

Pe de altă parte, în ampla sa cercetare de paleoetnologie românească, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Traian Herseni schițează, și el, acest generos îndemn: „În domeniul acesta, al reconstituirilor etnografice, nu este nimic sigur; dar în știință contează și treptele de probabilitate care, când sunt foarte mari, au valoare funcțională de adevăr" [18].

Dar oare O. Birlea, nu este în cele din urmă el însuși același care, la antipodul disprețului ucigător de mai sus, proclamă deslușit *urbi et orbi* următorul îndemn, fără opreliște: „În știință, adesea, prudența exagerată este mai păgubitoare decât avântarea îndrăzneață pe terenuri nesigure, fiindcă trecerea vremii dă singură la iveală excrescențele caduce, pe când cea dintâi incită numai la sterilitate" [19].

În acest caz, singura motivație a adversității atât de îndârjite nu poate fi decât distincția, prea peremptoriu și subiectiv gândită (în spiritul patriotismului — latinist — local!): *Quod licet Jovi...*

De aceea, chiar dacă dovada atestării *concrete* în literatura etnografică a incriminatului — presupus — ritual de inițiere a micului păcurar *încă* lipsește — ba chiar și pentru totdeauna —, textele variantelor colindului ardelenesc, metodic grupate zonal, ca într-un mirific ierbar, în marea monografie a regretatului A. Fochi stau pentru totdeauna drept mărturie îndestulătoare, dacă cercetarea comparativă a morfotipologiei închegate din minuțioasa lor investigare va fi condusă și se va desfășura cu desăvârșită stăruință și consecvență metodică spre a dis-*cerne* — cu toată probabilitatea și veridicitatea — întreaga bogăție a informației, de care *nici o* altă creație a folclorului nostru nu se bucură printr-o atât de colosală, proprie bază informativă *textuală*...

Oricum, în ciuda totalei adversități întâmpinate din partea preopinenților ardeleni, continuând să nutresc, neabătut, convingerea intimă că prin *Noi observații asupra „Mioriței"-colind* am izbutit să împing cu un încurajator pas înainte dezbaterea... mioriticologică, am resimțit curând nevoia irezistibilă a unei desfășurări integratoare, pentru o proprie viziune globală și coerentă asupra problemelor *Mioriței*. Cercetarea *Mioriței*-colind se cerea negreșit continuată și întregită cu *toate* consecințele reconsiderării studiului textelor și al comentariilor privind *și* Miorița *cis*carpatică. Oricât de deosebite și specifice, problemele colindului se cuvin în cele din urmă cercetate în perspectiva largă a *întregii* evoluții istorice, a răspândirii și a înțelesului acestei creații fundamentale a culturii noastre orale. De aceea în anii 1986—87 am

[17] Cf. Vl. Propp, *op. cit.*, p. 15.
[18] Cf. Tr. Herseni, *Forme străvechi de cultură populară*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 302.
[19] Cf. O. Birlea, *Efigii*, București, Editura Cartea Românească, 1987, p. 188.

https://biblioteca-digitala.ro

*re-*luat, sârguincios, cu intenția realizării unei — necesare — *proprii* sinteze finale, cercetarea comparativă morfotipologică (a *întregului* patrimoniu al variantelor de pretutindeni), ca baza cea mai sigură față de care se cuvine a cântări întreg eșafodajul vechilor idei și comentarii, de la Alecsandri și Russo până în ultima vreme...

Dar înainte de a da curs acestei recapitulări finale a obsesivei mele aventuri de două decenii... vâslind cu deliberare pe apele mirifice, dar uneori învolburate, ale mioriţologiei..., nu pot ocoli aici ispita unui gând năvalnic făcându-mă să zăbovesc încă o clipă pentru o lunecare, oarecum mistică (!), în evocarea însuși prilejului parcă anume înconjurat de mister privind „momentul" istoric revelator, al „descoperirii" celebrului nostru poem pastoral! Nu mi se pare de loc exagerat să consider în cele din urmă cu toată tăria că fericita întâie întâlnire a prea discretului, și enigmaticului, Alecu Russo cu „Miorița" capătă parcă, ea însăși, în istoria folcloristicii și a literaturii române, proporția și semnificația unui veritabil *misteriu* inițiatic...

În timp ce faimoasa „notă" a „veselului Alecsandri" la balada *Dolca* [20], era negreșit destinată să umple de uimire posteritatea prin evocarea voit patetică, *exagerat romantică* (dar vădit-închipuită, ba chiar cusută cu ață albă!) a memorabilului, imaginarului apus de soare urmat de o sublimă noapte întreagă petrecută în extaz, la pala focului în tovărășia miraculosului (imposibilului!) baciul Udrea din Ceahlău..., care i-ar fi cântat Poetului *Miorița*, ba încă pomenindu-i și de *numeroase* alte balade, știute de tatăl său, cu Traian și Aurelian..., ceea ce rămâne pe veci o înscenare străveziu copleșită de artificiu și *ne*vinovată mistificare (în spirit osianic!)... — nu mă pot opri să mărturisesc subliniind, dimpotrivă, incomparabilul efect senzațional, vibrând de un *realism narativ* cu adevărat copleșitor, pe care l-am încercat parcurgând cu nespusă încântare acel excepțional document literar deosebit de captivant, care este *manuscrisul* jurnalului memorial ivit din frenezia celor 37 nopți și zile întunecate ale peripețiilor surghiunului lui Alecu Russo — bunul amic al lui Alecsandri —, zvârlit de furia suspicioasă a Domnului Mihalache Sturdza în adâncul neguros al codrilor Vrancei, în aspră prigoană la mânăstirea Soveja (între 26 februarie — 5 aprilie 1846) sub privegherea strașnic poruncită prin ucazul domnesc stareţului Acati... Era parcă *necesară*, predestinată această uluitoare, și chinuitoare, rătăcire (cvasi-dantescă!)... *in una selva oscura*... a sobrului și lucidului A. Russo, în silit urcuș spre codrii pustii din capătul cel mai de sus al munţilor Vrancei, ca spre un îndepărtat tărâm și singuratic capăt de lume, pentru a dobândi în cele din urmă, în clipa cea binecuvântată darul revelator, neașteptat — Marele Cântec împărătesc al tradiției noastre anonime! *Per aspera ad sidera*... Dar parcă spre a pecetlui pe veci misterul adânc al acestei ciudate epifanii (și anevoioase experiențe inițiatice!... *nel mezzo del camin di nostra vita)*, discretul și extrem de *modestul* scriitor pașoptist care a fost A. Russo — cavalerul cel fără de prihană..., deși a notat cu osârdie, în amănunțime, povestea acestei ciudate aventuri pline de folos, el a îngropat, totuși, sub *veșnică* tăcere (ca printr-un înfricoșător *tabu!)* tocmai clipa cea mare a revelatoarei sale întâlniri sărbătorești cu „Miorița", despre care abia în alte prilejuri ale scrierilor sale notează entuziast: „Lăutarul, vrând să mă aducă în estas, începe balada Meoriței"...[21];

[20] Cf. V. Alecsandri, *Poesii populare ale românilor*, București, 1866, p. 57.

[21] Cf. A. Russo, *Scrieri* publicate de P. V. Haneș, București, 1908, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro

sau când altă dată, înălțându-se solemn spre piedestalul paroxistic al clasicismului antic exclamă cu patetism plin de febrilă încântare în rostire solemnă: „De vom deschide pre Virgil și pre Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi [...] Pe lângă acești doi creatori de poezie antică s-au adăogit un al treile poet, păstoriul câmpiilor și al munților noștri, care au produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume: *Meoriţa*. Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mândrit cu drept cuvânt, dacă ar fi compus această minune poetică" [22].

Iar bunul său prieten — Poetul Unirii, al suavelor Mărgăritărele și al Pastelurilor moldave, (chiar dacă ambiguu și evaziv, după dispariția pretimpurie — în 1859 — a lui Russo), a precizat totuși deslușit și din capul locului, în scrisoarea către Alecu Hurmuzachi, căruia îi trimetea spre întâia publicare în foaia „Bucovina": *„Această baladă mi-au fost adusă din munții Sovejii de D. A. Rusu, care o descoperi, împreună cu multe altele, în vremea cât au fost exilat pe nedreptate la mănăstirea Sovejii"*... [23]. S-ar putea spune că, parcă sub semnul predestinării, însăși drama dureroasă și anonimă a grelei și înverșunatei dușmănii păstorești din *Mioriţa*, e *totuși* deplin compensată, istoric, de... căldura marii prietenii fraterne căreia i-a fost hărăzită taina exemplară a înfrățitei împărtășanii inițiatice dintru început a cântecului Oiței Năzdrăvane, „adus" din sumbrul calvar al patimilor sovejane de blândul și seraficul A. Russo, și încredințat spre a fi mereu poleit, pe îndelete, cu toată bucuria și strădania voioasei iluminări hieratice, de Marele său prieten — Poetul Național și Popular (astfel probozit prin profeţia iubitei sale Steluţe...).

Și astfel, din chinul patimilor exilului sovejan *și* din bucuria acestei frățești împărtășanii s-a întrupat, pentru vecie, revelația Marelui „juvaer" național; căci — după memorabila observare a lui M. Sadoveanu că *„Mioriţa* rămâne singură între mii de cântece, ca un pisc pleșuv între muncele"... [24] — tot el o spune, apăsat, lăudând fără rezerve ctitoricească strădanie a îndelungatelor *îndreptări* și *întocmiri*, că i-a fost dat lui Alecsandri să caute și să găsească distilând „lamura ei din variantele tufoase și imperfecte, până ce a statornicit-o în forma-i pură de juvaer" [25]...

Sensul acestei irezistibile — poate nepotrivite, dacă nu chiar supărătoare! — paranteze (mai curând patetic-liricoide, decât lucid și sever obiectiv-științifice, cum s-ar cuveni...), trebuie înțeles, păstrând proporțiile, ca o expresie *ne*mijlocită a propriei, și *profundei* mele trăiri revelatoare, zăbovind entuziast în preajma *Mioriţei* sub obsesia fervoarei hermeneutice ce m-a cuprins cu toată dăruirea în cursul ultimelor două decenii — spre finele apropiatei împliniri a unei bune jumătăți de veac *petrecute* cu sârg în slujba cercetării pasionate a corpusului cântecului bătrânesc...

Privind însă lucrurile cu deplină luciditate și temperanță, în perspectiva larg cuprinzătoare a istoriei culegerii și a studiului *Mioriţei:*

Mai întâi, **secolul al XIX-lea** ne-a adus în preajma anului 1850 senzaționala și misterioasa „descoperire" a *Mioriţei*, de către Russo și Alecsandri, prin scoaterea ei din adânca și *totala* oralitate și anonimat de până atunci. Anul 1866 consfințește forma oarecum canonică, devenită clasică, a baladei — faimosul „textul Alecsandri" din ediția definitivă a colecției *Poesii*

[22] *Ibidem*, p. 187.
[23] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 124.
[24] Cf. M. Sadoveanu, *Cântec bătrânesc*, „Carpații" (Sibiu), 12 (1944), nr. 4, p. 91.
[25] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

populare ale românilor. (De aci înainte urmează... calea imperială — minunatul, neîncetatul *feed-back* al *re*întoarcerii *Mioriței*, împodobită în odăjdii împărătești, în circuitul oralității, dar și al literaturii naționale!...). Lui Alecsandri (îndată urmat de J. Michelet) i se datorează și cel dintâi comentariu, succint, care a influențat din capul locului, hotărâtor, felul de a aprecia frumusețea (desigur sporită sub pana Poetului!) și de a călăuzi înțelesul acestei creații de seamă a poporului român... Cu mult mai puțin strălucitoare, dar de o covârșitoare importanță istorică este *și* descoperirea neîntârziată a ipostazei transilvane a *Mioriței*-colind, prin „varianta" *Judecata păcurarilor* din colecția lui At. M. Marienescu (1859). Începând din 1860, Al. Odobescu deschide de fapt calea studiilor asupra baladei. Secolul al XIX-lea se încheie sub semnul furtunoasei dezbateri iscate în jurul „autenticității" variantei *Mioriței* „îndreptată" de Alecsandri, dar și al mențiunii, rămasă totuși în obscuritate, a lui M. Gaster care, în 1873, schițează cea dintâi comparație, sumară, între *balada* lui Alecsandri și *colindul* lui Marienescu.

Abia **secolul al XX-lea** este însă etapa atât de numeroaselor culegeri din *tot* cuprinsul țării (și îndeosebi *după* primul război mondial). Mai presus de creșterea exponențială a șirului diverselor comentarii și aprecieri, în genere entuziaste, (cu apogeul în jurul anului 1940), secolul XX e însă și vremea studiilor din ce în ce mai aprofundate, începând cu străduințele inițiate de D. Caracostea în 1915 (și continuate de acesta, cu intermitențe, până în anii 1960); urmate de contribuțiile lui O. Densusianu, din jurul anului 1920, L. Blaga (1936) și C. Brăiloiu (1946). Monografia monumentală a lui A. Fochi, din 1964, constituie încununarea sintetică, enciclopedică, a „mioriților logiei" primei jumătăți a secolului XX. Noile contribuții studioase (începând cu cea a lui O. Bârlea, din 1967) continuă dezbaterile, cu tendințe în genere inovatoare, în rândul cărora se înscriu și propriile mele osteneli din ultimul pătrar al veacului (începând din 1975).

În această largă perspectivă a celor 150 de ani de „mioriților logie", se cuvine situată *și* principala mea contribuție, realizată în anii 1986/87, și apărută în 1989: **Miorița. Controverse — restituții** în volumul *Repere și popasuri în cercetarea poeziei populare*, București, Editura Minerva, 1989, p. 6—120.

Privind acum cu cea mai lucidă apreciere *auto*critică, nu mă sfiesc să afirm că această formă de sinteză finală a studiului *Mioriței* constituie, pentru mine, *cea mai* substanțială dintre *toate* strădaniile mele studioase de aproape cinci decenii, în cercetarea predilectă a cântecului nostru bătrânesc. Numai că, tipărită în climatul, atât de nepotrivit — ba chiar cu totul vitreg, și ostil, pentru activitatea cultural-științifică, din marea învălmășeală răscolitoare a anului 1989 — lucrarea mea a rămas de fapt lipsită, nu doar de răsunetul cuvenit, ci chiar de a fi cunoscută măcar spre a pătrunde în dezbaterea cercurilor de specialitate...[26].

În Postfața lucrării, prietenul Iordan Datcu — harnicul și generosul redactor al Editurii Minerva, căruia îi exprim și aici întreaga mea recunoștință — remarcă pe drept cuvânt „ținuta polemică" a studiului meu. Mărturisesc însă că *nu* aceasta a fost, cu tot dinadinsul, intenția mea; aceasta e *numai* consecința faptului că, în dorința de a exprima și aduce prin lucrarea

[26] Cu excepția unei succinte semnalări într-o notă radiofonică datorată prof. dr. A. Olteanu, în cadrul ciclului de emisiuni „Miorița — revistă de etnografie și folclor", patronat de G. Antofi, și a unei alte radioemisiuni a lui Gruia Stoia...

https://biblioteca-digitala.ro

mea destul de numeroase opinii și poziții înnoitoare, *a trebuit* să mă refer — critic — la o seamă de idei, esențiale, din contribuțiile mioriționlogiei anterioare. Așa se face, că, spre pildă, deși nu am încetat niciodată să subliniez marile merite proprii monumentalei sinteze a lui A. Fochi, mi-am îngăduit să mă situez, totuși, pe poziții simțitor nuanțate, dacă nu chiar cu totul altele, ori decâte ori am socotit necesar. Programatic *non*-conformist, mi-am îngăduit — cu tot respectul cuvenit — să mă îndepărtez de asemenea, în destule cazuri, argumentând critic împotriva unor opinii exprimate de D. Caracostea, O. Densusianu, C. Brăiloiu, O. Bîrlea... Am procedat *totdeauna* astfel, *numai* din convingerea că, în chip firesc, trecerea timpului oferă deseori posibilitatea unei perspective schimbate, ba chiar cu totul opuse(!) în aprecierea unor fenomene și fapte, pentru care s-au găsit odinioară soluții și idei corespunzător posibilităților unui anumit stadiu al cunoștințelor vremii. De aceea, considerând cu toată convingerea că adevărul e *totdeauna* relativ și *mereu* perfectibil (...chiar și în cazul propriilor mele idei!), am cutezat să mă îndepărtez adesea de prestigioșii înaintași, după principiul *Amicus Plato, sed magis amica Veritas*...

(În definitiv, — păstrând proporțiile — oare *toate* calculele, și observațiile astronomiei, nu s-au bizuit ele, în întregime, vreme de *aproape două milenii(!)* pe concepția ptolemeică și artistotelică — cu totul eronată! — asupra... mișcării și relațiilor sistemului planetar, ba chiar a întregului sistem sideral, pentru ca *abia după* N. Copernic și G. Galilei, *în ultimele patrucinci sute de ani* să se „descopere" și să devină monedă curentă în cercetările astronomice și cosmice, noua și *adevărata* structură, — cu totul răsturnată! — a sistemului solar și galatic?!...).

Deoarece, în genere, patosul febril al unei complexe demonstrații, cu toate articulațiile sale, nu se poate lăsa cu ușurință supus unei naive... repovestiri, mă voi mărgini să relev aici, doar selectiv, șirul ideilor esențiale din lucrarea mea de sinteză *Mioriţa. Controverse — restituții*. Îmi îngădui deci a menționa în cele ce urmează *numai* principalele puncte, și îndeosebi cele în care am socotit necesar să inovez și să argumentez diferit, despărțindu-mă și depărtându-mă mai mult sau mai puțin tranșant de opiniile înaintașilor...

Am socotit astfel binevenit să încerc mai întâi a reduce la justele proporții aprecierile cu totul exagerate, din 1980, ale lui A. Fochi privind valoarea contribuției lui C. Brăiloiu la înțelegerea *Mioriței*...

M-am referit apoi pe larg la locul și rolul variantei lui Alecsandri în cadrul conspectului morfotipologic al *Mioriței*. Datorăm, desigur, lui A. Fochi punerea în lumină, cu deplină limpezime, a deosebirii tipologice fundamentale între *colindul* transilvan (alcătuit din *două* nucleie tematice: *Cadrul epic inițial* și *Testamentul ciobanului)* și schema evoluată a *baladei* ciscarpatice (cu patru nucleie tematice: *Cadrul epic inițial; Oaia năzdrăvană; Testamentul ciobanului; Maica bătrână)*. Excesiv preocupat de a stabili și descrie această *reală* dihotomie, A. Fochi greșește însă socotind că *numai* circulația textului Alecsandri, pe calea tiparului, poate fi explicația cazurilor cînd se ivesc, totuși, unele variante ale colindului ardelean în care apare *Oaia năzdrăvană*.

Reluând cu toată atenția cercetarea comparativă a textelor din întreg cuprinsul Transilvaniei, am putut urmări destul de deslușit felul în care apariția și integrarea motivului Oii năzdrăvane în structura narativă a Colindului păcurarilor se produc mai curând treptat, ca un fenomen spontan evo-

https://biblioteca-digitala.ro

lutiv, dezvăluind o seamă de *forme de trecere* (spontană) de la *colind* la *baladă*. Analiza distribuției teritoriale a variantelor arată că motivul Oii năzdrăvane s-a ivit mai întâi (prin evidentă „contaminare" tematică) în textele din nord-vestul extrem al Transilvaniei, sub influența — încă ușor de delimitat — a binecunoscutului colind în care mioara vorbitoare, dialogând cu păcurarul albit de ani, cere cu duioșie stăpânului să nu-și înstrăineze oile... Numărul relativ mare al textelor culese din Trasilvania îngăduie să distingem în continuare cu claritate felul cum această idee motivică, a convorbirii oiței năzdrăvane cu stăpânul ei se integrează, devenind treptat organică, în structura Colindului păcurarilor pe măsură ce ne apropiem de sudul Transilvaniei. În cele din urmă, textele din zona sud-vestică a Ardealului (din Hunedoara — Sibiu — Alba) marchează tot mai limpede modul cum se transformă, instalându-se și integrându-se *ca element organic în structura* colindului, motivul oii care... descoperă stăpânului *complotul* fârtaților de drum lacomi și invidioși; ceea ce este cu totul firesc, cunoscând că sudul Transilvaniei este efectiv zona teritorială în care *și* fenomenul transhumanței păstorești este un fapt istoric din ce în ce tot mai viu și concret atestat în ultimele veacuri...[27]. Aci este astfel însăși zona de zămislire a textului „baladei", în care, priezându-se *cu totul* rostul vechiului colind despre integrarea inițiatică a ucenicului *mic* și *străin* în ceata păcurarilor textul vorbește *din ce în ce* tot mai deslușit despre invidia și rivalitatea economică drept motivație a complotului uciderii, în cursul peripețiilor transhumanței, a unuia dintre cetași... (*...Cel mai ortoman /Și-are oi mai multe /Mândre și cornute!...*). Desfășurarea geografică a textelor este cum nu se poate mai sugestivă despre modul în care, în zona sud-transilvană se împlinește evoluția, și trecerea, de la mai vechiul Colindul păcurarilor, din partea nordică și centrală a Transilvaniei, către balada propriu-zisă, a *Oii năzdrăvane* din Oltenia — Muntenia — Moldova.

Deosebit de grăitor e faptul că textele din jumătatea de sus a Ardealului vorbind despre misterioasa, ezoterica **Facerea (făcutul) legii** (botezul îm-păcurăririi ucenicului *mic* și *străin!)* se opresc cu desăvârșită claritate în preajma Mureșului! Această revelatoare observație mi-a dat deplin temei pentru a cerceta și dezvălui un *cu totul diferit* înțeles, arhaic, al ciudatei formule privind „Facerea (făcutul) legii", decât în vechea interpretare și comentarea acestei formule textuale prin... *jus valachicum* (!?), ideea de judecată și pedeapsă, acceptată de cercetătorii înaintași (inclusiv A. Fochi), în ciuda evidentei contradicții textuale: ucenicul *mic* și *străin* e, totuși, în genere, ascultător și supus!... Cu mult mai plauzibil, el este, în textele din nordul Transilvaniei, *încă* neofitul ce se pregătește, amarnic chinuit, pentru *marele* act (ezoteric!) al...uciderii simulate, al simulacrului de înmormântare și al simbolicei resuscitări, trebuind să moară ca ucenic neofit spre a renaște deplin asimilat și integrat în *ceata verilor* celor *mari* — redutabilii, neîndurătorii maeștri ai ritului „clasic" de inițiere... Ipoteza judecății și a pedepsei *micului* și *străinului* prin aplicarea lui „jus valachicum" (de altfel vădit inculcată, artificios, textului în varianta „coresă" de *judele* Marienescu...) se află în *totală* contradicție cu textul celorlalte variante, autentice, ale colindului. Am zăbovit deci cercetând și comentând stăruitor spre a pune în lumină *adevăratul* înțeles, încețoșat, al formulei arhaice: *legea-i făcea*, carac-

[27] Cf. Al. I. Amzulescu, *Repere și popasuri*..., p. 119, nota 213.

https://biblioteca-digitala.ro

teristică textelor colindului ardelean Al păcurarilor *din jumătatea nordică* a Transilvaniei, ca spre pildă în această tipică variantă din Rodna—Năsăud:

Colo-n jos de șesurele
Grea turmă de oi se vede,
Da' la ele cine șede?
Da' vreo opt păcurărași;
Cei mai mari îs veri primari,
Numai unu-i streinel
Și pe-acela mi-l mânară
Să întoarnă oile;
Până oile-ntorcea,
Cei șapte **lege-i făcea**... [28]

Am comentat de asemenea, cu sporite, noi argumente, spre luminarea formulei textuale privind... *l(ău)area capului:*

...Când la ei că se-ntorcea,
Ei îl prind a-l întreba:
— Frate, cum îți vrei moartea:
Ori pușcat, ori săgetat.
Ori căpuțul jos luat?
— Nici pușcat, nici săgetat,
Fără capul jos luat!... [29]

În sfârșit, reconstituind și acordând așa-zisului ,,testament" înțelesul originar, pierdut, al descrierii însești gestualității rituale a... uciderii simbolice și a simulacrului de înmormântare și resuscitare a micului ucenic-păstor (descriere alcătuind un procedeu obișnuit și în *alte* texte de colinde), am ajuns astfel să contest revizuind însăși vechea soluție explicativă, (fundamental mecanicistă!), a genezei *Mioriței* susținută de D. Caracostea, prin... adaptarea, și integrarea, în contextul *Mioriței* a germenului (extraneu!) al acelui presupus *primum movens* — nucleul liric, inițial, al unui străvechi cântec păstoresc conținând expresia afirmării dragostei păstorului pentru îndeletnicirea sa, cântec *pre*-existent momentului istoric al despărțirii ramurii dialectale armâne de trunchiul nord-dunărean... Sau poate, mai bine zis: Noua mea interpretare a ,,testamentului" ca descriere *inerentă* a unui *moment ritual*, explică, mai plauzibil și firesc, geneza ,,motivului" poetic respectiv ca derivând *nemijlocit* din însăși evocarea descriptivă a *momentului* ritual, propriu scenariului unui rit de inițiere; ceea ce înlătură, făcând superfluă ipoteza lui D. Caracostea privind... preluarea și adaptarea în contextul colindului a unui nucleu *(pre*existent) de cântec liric...; interpretarea mea considerând ,,motivul" poetic respectiv ca propriu și inerent colindului, aparținând organic rostului și conținutului ritual al acestui veritabil *credo* — expresie testamentară a atașamentului definitiv al neofitului *mic* și *străin*, în clipa cea mare a botezului integrării și asimilării acestuia în rândul cetei păcurărești a ,,fârtaților" (sau *marilor* veri primari), ,,maeștri" ai ritului inițiatic de împăcurărire a micului (și străin) ucenic mânător...

De aceea am stăruit spre a da astfel o nouă, cu mult mai plauzibilă explicare așa-zisului ,,Testamentul ciobanului":

— Fraților, fârtaților,
Pe mine nu mă-mpușcați,
Numai capu mi-l luați
Și pe mine mă-ngropați
În staurul oilor,
În jocuțul mieilor.
Pe mine pământ nu puneți,
Numa dalbă gluga mea,
Flueru după curea.
Când vântuțu a sufla,
Flueru meu mi-a cânta... [30]

[28] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 573.
[29] *Ibidem*, p. 565.
[30] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

De altfel noua mea „teorie" explicând astfel geneza colindului drept expresia poetică-narativă tradițională a practicii unui rit de inițiere a micului ucenic-păcurar, la integrarea și asimilarea acestuia în ceata păcurărească... oferă o explicație coerentă, și adecvată, *și* pentru cele 35 de texte alcătuind „versiunea" *Fata de maior*... dintr-un destul de larg areal al colindului ardelean [oglindind, foarte probabil, ideea nedoritei, înfricoșătoarei *des*-faceri (imposibilul *des*făcut!) al legământului consfințit la intrarea în ceată...].

Toate cele de mai sus se așează, organic și firesc, la temelia ideii transformării treptate a colindului în partea sudică a Transilvaniei, spre constituirea evolutivă în acest fel, a „baladei" *Oii năzdrăvane*, în cele din urmă deplin cristalizată și bine împământenită, devenind (pe căile transhumanței) proprie teritoriului ciscarpatic (în care, *nu întâmplător*, apar *încă destule* ciudate urme privind... păcurarul *mic* și *străin* și *verii* sau *frații cei mari* din mai vechiul colind transilvan, urme pe care le-am identificat și relevat cu precizie filologică![31]).

Întreaga „demonstrație" înlătură ideea cu totul eronată a lui O. Densusianu, care considera, greșit, colindul ca o formă degradată, decăzută a baladei ciscarpatice afirmând: „La depărtări mari, și de loc și de timp, *Miorița* nu se putea să nu sufere numeroase schimbări, fie că poesia ei a pierdut vigoarea primitivă, fie că a degenerat într-un cântec redus la un motiv sărac, cu slabe reminiscențe de ce cuprindea mai înainte: prin unele părți, în special în Ardeal, ea se mai aude, schimbată în colindă, numai în câteva versiuni scăzute și monotone" [32]. Cum se vede, în optica sa O. Densusianu oferă, în chip eronat, o imagine *total* răsturnată a adevăratului curs istoric-evolutiv al *Mioriței*, așezând, cronologic greșit, balada înaintea colindului...

Următoarele câteva alte considerații globale sunt menite să releve încă unele importante consecințe ce derivă din încercarea mea de explicare, profund schimbată, a *Mioriței*. Mai întâi e vorba de faptul, esențial, că din desfășurarea narativă a textului baladei lipsește (în cele mai bune variante) scena a înseși uciderii și a îngropăciunii *ca atare* a ciobanului; ceea ce constituie tocmai „secretul" farmecului *non*-narativității (și al suspansului!) acestei balade lirico-narative (căci narațiunea, și acțiunea, propriu-zisă se încheie, de fapt, la începutul dialogului între cioban și oaia năzdrăvană...; tot ceea ce urmează, desfășurându-se sub semnul eventualității, al posibilului — și al așteptării frustrate —, iar *nu* al narării (banale!) a faptului împlinit!). Atitudinea atât de... nobilă și detașată, profunzimea dimensiunii umane a atitudinii ciobanului care, amenințat de primejdie, își înfrânge și își biruie cu totală stăpânire de sine frica, sau impulsul brutalității (firești!) de a răspunde la violență cu aceeași violență... își are, de fapt, obârșia — și explicarea plauzibilă! — prin dezvoltarea, în baladă, ca o consecință a situației *inițiale*, încă din textul colindului ardelean, în care rostul „amenințării" *ne*mijlocite a *micului* păstor (străin!) derivă din însăși condiția scenariului tipic al ritualului de inițiere: micul cioban (neofitul mult hărțuit!) întâmpină cu *totală* deliberare, și bucurie (festivă!), iminenta ucidere *simulată* și *simulacrul* de îngropăciune din care trebuie să rezulte însăși izbăvitoarea lui resuscitare, închipuita reînviere și deci apropiata și mult dorita lui asimilare, și

[31] Cf. Al. I. Amzulescu, *Repere și popasuri*..., p. 62—65.
[32] Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro

integrare, în rândul fârtaților cetași (frații, sau verii, cei mari)... Fireasca treptată „ocultare" a sensului străvechiului ritual, magistral urmărită și explicată de M. Eliade pentru diverse alte situații și conjuncturi istoric-culturale, funcționează desigur și în cazul acestui ritual de inițiere, profesional! Simptomatic, profund semnificativ e cazul acelor variante ale *Mioriței*, (începând cu cea, *cu multă probabilitate*... măsluită de G. Dem. Teodorescu!) în care textul, cu totul abătut de la izvorul său originar, desfășoară explicit povestea... uciderii și a îngropăciunii *efective* a ciobanului:

...Vorba nu sfârșea, *turmele să-i ia.*
dorojani venea *Iar de-l omora,*
și se repezea, *ei mi-l îngropa*
și mi-l răpunea *la brâu de perdea...* [33]

La cea mai simplă comparație, se vede deosebit de limpede *marea* superioritate calitativă a textului Alecsandri; căci Marele Poet a intuit, cu deosebită sensibilitate, soluția magistrală, cu mult mai subtilă, a suspansului narativ... (Ba poate, încă, El a contribuit — dacă nu chiar substanțial! — prin posibilele sale „îndreptări", la deosebita și subtila frumusețe a „testamentului", atât de... gustat și supralicitat de fervenții săi comentatori!).

Un alt aspect, de o *mare* importanță, îl constituie încercarea mea stăruitoare de a susține că deplina evoluție spre transformarea *colindului* transilvan în *balada* ciscarpatică s-a produs cu cea mai mare probabilitate, și *cu precădere*, în zona subcarpatică meridională, iar *nu* cu necesitate în părțile Moldovei de jos, așa cum a socotit mai cu seamă O. Densusianu (sub puternica influență a lui Alecsandri), de la care prestigioși precursori își trage seva convingerii copleșitoare harnicul și intransigentul I. Diaconu — campionul *mitului* vrâncean al genezei *Mioriței!* Cercetarea raportului istoric între colind și baladă infirmă opinia lui O. Densusianu (despre care a fost vorba în cele de mai sus). În același sens se cuvine negreșit revizuit și... mitul *Mioriței* vrâncene! Împotriva vetrei de baștină vrânceană a *Mioriței* pledează preponderența, istoric atestată, a *celor mai* multe, și mai însemnate, direcții de desfășurare a căilor transhumanței păstorilor ardeleni, mulțimea și importanța deplasărilor lor sezoniere pe căile de dus și întors ale turmelor precumpănind prin cursul „drumurilor oii" din Muntenia și Oltenia spre câmpia Dunării și pășunile Dobrogei... (De altfel din această anume parte de țară, din zona subcarpatică a Muscelului își are obârșia însăși varianta fundamentală a *Mioriței* — textul Alecsandri, provenit din întâia culegere a *Mioriței* de către Russo de la rucărenii și dragoslăvenii transplantați începând din secolul al XVII-lea la Soveja, în extremitatea nordică a zonei vrâncene...).

Se cuvine subliniată, în cele din urmă, deplina *coerență* și *consecvență* a demonstrației din lucrarea mea, care constituie astfel „teoria" larg cuprinzătoare a istoriei și a evoluției semantice a *Mioriței* „de la substratul credințelor și practicilor proprii păstoritului *de ceată bărbătească* din nordul Transilvaniei, până la deplina minune a textului Alecsandri".[34]. Socotind că textul

[33] G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, București, 1885, p. 436—437.
[34] Cf. Al. I. Amzulescu, *Repere...*, p. 102—103.

https://biblioteca-digitala.ro

meu e prea puțin, dacă nu chiar *total* necunoscut, îmi îngădui că citez mai bine, *re*luând în această sinteză finală următoarele considerații rezumative:

„Întreaga schemă genetică a *Mioriței*, imaginată și urmărită conjectural în *toate* articulațiile ei, este, în viziunea mea următoarea:

1. A putut exista, provenind din cele mai vechi tradiții ale păstoritului *de ceată bărbătească* din nordul Transilvaniei, o anume practică obișnuielnică, rituală-ceremonială, obicei de străveche dăinuire și moștenire din vremuri imemoriale — obiceiul de primire, de promovare și integrare (de în-fârtățire) în ceata păcurarilor maturi a micului, a celui de pre urmă mânător-copil venit în ucenicie cu dorința de a fi cândva primit și recunoscut în rândul marilor și deplinilor păcurari. (Poate că asemeni cetei ezoterice a călușarilor, precum și a altor cete de sex și vârstă, ceata păcurarilor trebuia să fiinţeze și să perpetueze, și ea, un număr de ani?). Această primă treaptă istorică, și preistorică, se situează la nivelul antropologic al rosturilor și al rămășițelor riturilor de inițiere, descoperite a fi existat și funcționat, în medii și în condiții vădit ezoterice, cu o largă răspândire pretutindeni în lume (ca inițiere de vârstă, *sau* inițiere profesională).

2. Practica respectivă a putut de naștere unui anume cântec-comentariu descriptiv, strâns legat de acest obicei (precum cîntecele miresei și ale mirelui, din ritualul nunții), acesta putând fi, spre pildă, un cântec ritual la sâmbra oilor și la măsurișul laptelui(?).

3. Pe măsură ce obiceiul respectiv și-a pierdut rosturile sale arhaice iar practica însăși a început să fie părăsită și dată uitării, acel vechi cântec ritual, dezarticulat funcțional și intrat în desuetudine, a pătruns fiind preluat în tematica obișnuită a cântecelor cetelor de feciori, din zilele colindatului (potrivit principiului că genul cel mai viu și actual preia rămășițele genurilor și ale tematicii intrate și ajunse în stadiul perimării și al destrămării).

4. Cântecul păcurarilor celor mari și al micului ucenic-mânător, căpătând impulsul unei noi înfloriri și largi răspândiri, s-a perpetuat astfel, recondiționat și asimilat în rândul colindelor, începând din părțile nordului Transilvaniei și răspândindu-se neîncetat spre miezul și părțile de jos ale Transilvaniei, pe măsura acestei răspândiri pierzându-și tot mai mult înțelesul vechilor sale rădăcini rituale și despre făcutul legii.

5. În sudul Transilvaniei, problema fundamentală adânc răscolitoare a vieții păstorilor fiind, *în ultimele veacuri*, problema transhumanței cu lungile și grelele peregrinări și peripețiile sale ivite pe drumuri și coclauri străine, aceasta a putut face ca vechea „motivație", inițiatică, a „conflictului" din colindul păcurarilor, cu înțelesul ei întunecat și pierdut, să fie treptat înlocuită de ecoul, tot mai viu, al atâtor memorabile întâmplări adevărate, iscate de rivalități, de gelozii și lăcomii între stăpânii de turme. Odată cu trecerea turmelor peste Carpați, străvechiul colind al păcurilor s-a readaptat și remaniat transformându-se sub zodia altui gen, predominant în aceste părți — cântecul epic cel de toate zilele, povestea „uciderii" rituale a micului păcurar ștergându-se și căpătând conturul narativ, realist, al unei întâmplări veridice, din zilele transhumanței...

Aceasta, sau ceva aproape similar cu acest „model genetic", mi se pare a fi întreaga poveste a genezei, a nașterii, iar apoi a necontenitei, multiseculare transformări și re-generări a *Mioriței*, din trecutul cel mai nebulos până în zilele noastre:

1. De la drama hieratică și sacrală, de tradiție imemorială, a con-sacrării, a în-credințării și în-fârtățirii ezoterice a micului ciobănaș ucenic-mâ-

https://biblioteca-digitala.ro

nător, cu ritualul și ceremonialul intrării, al inițierii întru păcurărie și al asimilării celui *mic* și *străin* în ceata și în obștea marilor și deplinilor păcurari stânași — *veri primari*, sau *frătiuți;*

2. la cântecul „ritual" (de sâmbră sau la măsuriș?);

3. apoi la ciudatul *„colindul păcurarilor"* din zilele Crăciunului, și ale Anului Nou, mai întâi în nordul Ardealului apoi în tot Ardealul;

4. iar de la acesta la povestea cântată despre dușmănoasa ucidere, pe drumurile transhumanței, a celui mai bun dintre păstori de către fârtații lacomi și perfizi, în marea „baladă", realistă și duioasă, a blândului păstor și a oiței sale confidente — cu versiunea ei optimală *în nordul Munteniei*, bine „îndreptată și întocmită", și fericit cristalizată în *textul Alecsandri*.

Am urmărit, și am dezghiocat astfel, geneza și evoluția stadială a *Mioriței*, ca un îndelungat și necontenit proces, de la străvechi practici și eresuri, acum cu totul dispărute, la cântecul ritual oglindind acestea, apoi la dezvoltarea simbolului și a metaforei în colind și baladă, lucrarea de față fiind menită să înfățișeze procesualitatea continuei deveniri și transformări a *Mioriței* — și ale cărei neistovite urmări și continuitate se pot întrezări și descifra până la jocul caleidoscopic al versiunilor și al „variantelor" astăzi culese din tot cuprinsul țării —, ceea ce ne-ar putea face să intitulăm această lucrare și *Dialectica Mioriței*" [35].

Rezultă astfel cu deplină limpezime diferența și distanțarea mea („ținuta polemică"!), nu numai față de filiera D. Caracostea — O. Densusianu — C. Brăiloiu — A. Fochi, dar *și* de vechea filieră a interpretării... „mitologizante" (total respinse „ideologic" și tratate cu dispreț apodictic de A. Fochi... — mai cu seamă privitor la *Th. Speranția* și *H. Sanielevici* [36]). În legătură cu părerile lui Th. Speranția și H. Sanielevici (a căror relativă încercare de reabilitare s-a ivit în unele publicații din anii 1985 [37] și 1993 [38]), îmi îngădui să subliniez că intrepretarea mea (depărtându-se cu totul de... explicația cabirică, dar și de legătura cu... soliile sângeroase din cultul lui Zalmoxe!), se păstrează, cu mult mai rațional, în spiritul exclusiv folcloric și etnografic al unei tradiții cu adevărat și eminamente *populare*, țărănești — tradiția proprie păstoritului *de ceată bărbătească;* departe de natura și conținutul, totuși aulic și aristocratic, al cultului lui Zalmoxis... Căci *Miorița* este, înainte de orice, cântec *popular*, simplu cântec *păstoresc!* În seculara sa evoluție el a suferit procesul firesc al continuei *de*sacralizări, prin trecerea, și dezvoltarea treptată de la colind la baladă... Aș relua, în final, și aceste rânduri din care rezultă *deschiderea* și supletea, îmblânzind și atenuând aparentul exclusivism al soluției mele interpretative:

„Trebuie aci adăugat că eșafodajul conjectural al ipotezei mele nu exclude deloc posibilitatea, întrevăzută și argumentată de O. Bîrlea, ca *Miorița* să fi dobândit în cursul secularei sale existențe, coloritul funcțional al unui „colind de doliu". (În monografia lui A. Fochi surprindem cel puțin două mărturii deslușite în acest sens). Nu poate fi nici o îndoială asupra

[35] *Ibidem*, p. 92—94.

[36] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, 143—144, 149—150, 243...

[37] Cf. N. Boboc, *Motivul premioritic în lumea colindelor*, Timișoara, Editura Facla, 1985.

[38] Cf. N. Brânda, *Mituri ale antropocentrismului românesc. I. Miorița*, București, Editura Cartea Românească, 1991.

https://biblioteca-digitala.ro

faptului că, în zilele sărbătorești ale colindatului, cetele feciorești trebuind să poarte obștescul mesaj omagial și solia sărbătorească encomiastică, de atâtea ori, desigur, *și* în căminul văduvit de prezența, vrednică de elogii, a gazdei-cioban, de multe ori de curând plecat dintre cei vii, aceasta putea face ca străvechiul cântec despre misterioasa „ucidere" a micului păstor de către aprigii lui fârtați, să capete uneori înțelesul de cântec potrivit cadrului festiv-funerar. Concedem, ba chiar susținem astfel, și noi, cu tot dinadinsul, eventualitatea—firească — a unui atare „funcționalism" accidental. Toate cele arătate mai sus exclud însă posibilitatea ca funcția de colind de doliu să fie însăși temelia apariției și rostul esențial al perpetuării în timp a colindului păcurarilor, drept colind de doliu. Subscriem așadar la ideea că *Miorița* a putut deveni — ocazional — colind de doliu; ne împotrivim însă gândului, unilateral, că *Miorița* s-a născut și a rămas, înainte de orice, colind de doliu!

Către aceasta duce și exclamația plină de nedumerire a lui D. Caracostea: „Ciudat simbol de sărbătorească urare acest colind sub semnul morții! El n-ar fi putut circula și deveni atât de frecvent în Ardeal, dacă n-ar exprima această poziție esențială: desăvârșita alipire la destinul de păstor". (Ceea ce este întru totul adevărat; numai că D. Caracostea nu a pus sub semnul întrebării, nu s-a îndoit, nicicând, de veridicitatea înseși a acelei „ciudate" uciderи, rituale, celebrate în colind, arătându-se totdeauna preocupat numai de a comenta explozia „optimistă" de vitalitate din așa-zisul „testament"!).

„Desăvârșita alipire la destinul de păstor", în care D. Caracostea întrevede „poziția esențială", adică însăși rațiunea de a fi, *Miorița* fiind menită să dea expresie acestui anume crâmpei de viață, ridicat și transferat prin actul creației la treapta de temă artistică — aceasta e, pe drept cuvânt, ceea ce stă, în fondul cel mai adânc al lucrurilor, la temelia colindului, iar apoi a baladei. Acesta e, după cum am dorit să rezulte, și din întreg comentariul, și din întreaga noastră aventură exegetică, nucleul ideatic *esențial*, atât în colindul păcurarilor, cât și în cealaltă față a acestuia — povestea romanțioasă a fetei de maior, iar apoi în deplina dezvoltare și evoluție a baladei"[39].

Este, cred, util a fi reproduse aici și aceste considerații de privire sintetică asupra răspândirii geografice ca și asupra evoluției istorice a cîntecului *Mioriței* în multiseculara sa devenire:

„Să observăm mai întâi că, de fapt, întreaga morfotipologie, atât de minuțios urmărită și elaborată de A. Fochi, s-ar cuveni să fie oarecum recapitulată în următoarea schemă, simplificată și esențială:

1. Există colindul păcurarilor, în forma sa „clasică", cu două episoade, cu răspândire începând din partea de nord a Transilvaniei până către apa Mureșului; (pe același teritoriu se află răspândită și cealaltă formă, alternativă, a colindului păcurarilor — fata de maior);

2. Se profilează o largă zonă de trecere (între colind și baladă), în partea de jos a Transilvaniei, începând din zona Târnavelor și a bazinului Oltului transilvan, cu o puternică prelungire, peste ținutul Hațegului, către sudul Crișanei și Banat (în variantele din această zonă teritorială se manifestă din ce în ce mai vădita influență a baladei, și îndeosebi a textului Alecsandri);

3. Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea (cu prelungire în zona Timocului) constituie arealul propriu baladei, cu mențiunea că, dincolo de varie-

[39] Cf. Al. I. Amzulescu, *Repere*..., p. 100—101.

https://biblioteca-digitala.ro

tatea coloritului diferențiat zonal-regional, trebuie remarcat că textele din nordul Munteniei, cu prelungire în zona interioară a cotului carpatic manifestă schema narativă cea mai amplă, și mai apropiată de textul Alecsandri, cu toate cele patru nucleie narative: *cadrul epic inițial* (cu ,,complotul ciobanilor'') — *oaia năzdrăvană — testamentul păstoresc — maica bătrână*...

Am arătat în prima parte a acestui studiu că așa-numitul *textul Alecsandri* (cu obârșia sa aproape certă *în nordul Munteniei)* constituie ipostaza de supremă cristalizare a acelei continue și îndelungate deveniri a *Mioriței*, dar subliniem iarăși acum că răsunetul și receptarea ,,textului Alecsandri'' în zona colindului — și îndeosebi influența sa consecventă în textele din *zona de trecere*, mai ales în partea vestică, a Crișanei și Banatului — formează *numai* ultima și cea mai deslușit vizibilă etapă, de *feed-back*, din istoria seculară a *Mioriței*.

Miorița a putut apărea, la vechile sale izvoare ale cântecului ritual, inițial, din cele mai nebuloase timpuri, de înjghebare a obștilor țărănești din nordul Ardealului, cu formele lor locale de viață păstorească tradițională, cu pregnantă manifestare în păstoritul de ceată bărbătească...

Povestea în-fârtățirii păstorești și a fetei de maior, ca formă cristalizată în ,,genul'' colindului, își va căpăta deplina maturitate și larga răspândire, treptată, în *tot* întinsul Transilvaniei, până în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, aceasta pare a fi abia perioada de prefacere substanțială a colindului și de gestație tot mai deslușită a ,,baladei'' cu ,,acțiunea'' și ,,conflictul'' re-adaptate și treptat cristalizate în sudul Transilvaniei pentru a oglindi condițiile intensive și ale imprejurărilor de viață, dramatice, tipice ale păstoritului transhumant. Mugurii baladei, iviți încă în colindele din zona sudului Transilvaniei s-au dezvoltat și s-au maturizat pe deplin în structura proprie *baladei*, prin trecerea peste Carpați a poveștii cântate în colind despre cei trei păstori învrăjbiți... *În nordul Munteniei*, în zona celor mai vechi și multe drumuri ale transhumanței a apărut astfel, în forma sa cea mai deplină, cântecul ciobănașului dușmănit de ortaci și al mioarei sale năzdrăvane, căreia îi încredințează ,,testamentul'' lui, în cea mai amplă și mai deplină desfășurare a sa'' [40].

Aceste lungi citate și trimiteri sunt menite mai mult a stârni curiozitatea și dorința cititorului de a căuta și cunoaște, nemijlocit, *întreg* textul lucrării mele apărute în anul 1989. Căci aceasta constituie deplina cristalizare și formularea finală a ,,teoriei'' mele asupra *Mioriței*, în cea mai mare, și esențială, parte a ei desfășurată, *malgré moi*, sub semnul ,,ținutei polemice'' subliniate de Iordan Datcu...

De altfel același lucru s-ar putea spune și privitor la ,,ținuta'' celorlalte două studii ale mele, apărute în vremea din urmă: *Pseudovariante ale Mioriței* și *Dl. N. Brânda față cu mioriţologia*... Nu mai insist asupra acestora, spre a ajunge astfel cât mai curând la ultima parte a acestui atât de larg excurs, după cum am menționat în titlul lucrării de față: ...**mitul Mioriței vrânceene**. Prilejul ni-l oferă analiza și discutarea, cât mai concentrată, a apariției, în același an fatidic — 1989, a volumelor III—IV din *noua* ediție, definitivă (și postumă!), a lucrării de o excepțională importanță: I. Diaconu, *Ţinutul Vrancei*. Etnografie — Folclor Dialectologie. MIORIŢA. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Paula Diaconu Bălan, București, Editura

[40] *Ibidem*, p. 101—102.

https://biblioteca-digitala.ro

Minerva, volumele III și IV (1989), 492 + 463 pagini. Însuși faptul în sine că aceste două volume aduc un spor considerabil, *402 noi* variante ale *Mioriței*(!), justifică și reclamă întreaga atenție cuvenită, făcând întru totul necesară discuția... mitului *Mioriței* vrâncene!

Dar pentru a privi lucrurile mai deaproape, să reamintim mai întâi că profesorul focșănean I. Diaconu (născut în 1903, în satul Spinești — Vrancea; decedat în anul 1984, la Iași — unde se strămutase în ultimii ani ai vieții, împreună cu fiica sa—) se numără printre *cei mai* devotați și entuziaști discipoli ai lui O. Densusianu. Nutrind încă din anii studiilor liceale un excepțional interes și o fervență pasiune pentru cunoașterea și cercetarea regiunii sale de baștină, — Țara Vrancei, I. Diaconu a dobândit în anii studenției (1923—1926) o adevărată venerație și un cult, deseori mărturisit, pentru profesorul O. Densusianu — maestrul îndrumării și al formației sale ca eminent cercetător dialectolog și etnofolclorist. După ce, încă student a publicat în 1926 (în „Grai și suflet" — revista Institutului de filologie și folclor de pe lângă seminarul lui O. Densusianu) două texte ale baladei *Miorița* culese din Vrancea, I. Diaconu, de aproape călăuzit și stimulat de profesorul său a întreprins — cu o pasiune copleșitoare, (care l-a însuflețit până în *ultimele* clipe ale vieții...) — o vastă și minuțioasă, adevărată... campanie furibundă de cercetare etnofolclorică și dialectologică, fără răgaz, a satelor vrâncene, mereu în căutarea *Mioriței*, vreme de aproape șase decenii! În felul acesta, profesorul I. Diaconu a cules consecvent, cu începere din anii studenției, adunând necontenit și în mod predilect (în notație de o mare acribie filologică — după metoda lui O. Densusianu) „texte" poetice ale cântecului *Mioriței*, *totdeauna* însoțite — după metoda și exemplul Maestrului său, — de o amplă documentație auxiliară și ilustrativă de „texte-convorbiri" (după modelul vechii publicații, din anii 1906—1908, a lui O. Densusianu, *Graiul nostru;* și al lucrării *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915). Rodul cercetării atât de pasionate, și neostoite, a folclorului și dialectologiei satelor vrâncene, s-a întruchipat în lucrarea lui I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*. Etnografie — Folclor — Dialectologie, București, 1930, volum tipărit, în remarcabile condiții grafice, sub *directa* îngrijire și *cu propria cheltuială* a profesorului O. Densusianu, drept una dintre publicațiile-model ale „Institutului de filologie și folclor" de pe lângă catedra Maestrului.

În lucrarea, de o mare relevanță în bibliografia *Mioriței — Ținutul Vrancei* — I. Diaconu publică astfel, în 1930, *91 (!) variante* vrâncene ale *Mioriței* (material în întregime *re*tipărit, la locul potrivit, în marea monografie a lui A. Fochi). Se cuvine subliniat că aparția celor *aproape o sută de texte* ale *Mioriței (!)*, culese cu o atât de încordată obstinare, și riguroasă metodă, în preajma anului 1930, dintr-o zonă relativ restrânsă și bine delimitată geografic și istoric, era menită să probeze, cu prisosință și incontestabil, că vechea vatră de țară a ocolului satelor și cătunelor vrâncene, cu vechi tradiții păstorești, va fi fost cu adevărat leagănul de baștină al *Mioriței!* Numărul oricum impunător, și neobișnuit, de texte locale depășea cu prisosință *toate* cercetările și mărturiile de teren adunate din *oricare* altă zonă a țării... Rezultatele cercetării lui I. Diaconu, însuflețite de un fierbinte și incomparabil patriotism local, aduceau astfel proba consistentă în slujba și spre întărirea convingerii că... vechea și mândra Țară a Vrancei, vestită pentru păstoritul ei (încă din *Descriptio Moldaviae...*), va fi fost negreșit locul cel mai plauzibil, și potrivit, pentru confluența turmelor transhumante,

https://biblioteca-digitala.ro

și deci pentru însăși iscarea aprigului conflict al ciobanilor (de *diversă* proveniență regională), din care s-a izvodit cândva cântarea *Mioriței* . . . ; — ceea ce trebuia să contribuie, *ipso facto*, la deplina confirmare și consolidare a tezei exprimate, dar insuficient precizate, *în 1923*, de O. Densusianu, că . . . în părțile Moldovei de jos s-a ivit mai întâi, și de acolo s-a răspândit apoi cântecul *Mioriței !* . . .[41]. Patronată de autoritatea științifică și girul moral și material al lui O. Densusianu, lucrarea lui I. Diaconu dobândea, implicit, un incontestabil și binemeritat loc de cinste în bibliografia culegerilor *Mioriței*. Se crea astfel baza documentar-științifică pentru a proclama însuși . . . mitul genezei vrâncene a *Mioriței !*

Dar atât nu era de ajuns, ci doar un început. Reluând și continuând și după aceea, fără odihnă, *o viață întreagă* . . . cercetările de teren pentru culegerea *Mioriței* din aproape *toate* satele și cătunele vrâncene, I. Diaconu a pregătit, fără încetare, cu o strădanie și pasiune literalmente fără egal, o reeditare *în formă definitivă* a operei sale monografice, programată să cuprindă în cele din urmă *șase* volume ! În anul 1969 au apărut așadar primele două volume, care reproduc (cu revizuirile și îmbunătățirile firești) vechea ediție princeps *Ținutul Vrancei*, din 1930. Volumul întâi cuprinde cele 91 texte ale *Mioriței* (pag. 315—458); precedate de o extrem de întinsă și stufoasă introducere, în două părți: *Criterii asupra monografiei etnografice, folklorice și dialectale*, p. 11—227; și *Vrancea etno-istorică, sociologică, folklorică și dialectală (1930—1968)*, de fapt introducerea ediției princeps refăcută și îmbogățită, cu subtitlul „(Disociații bibliografice)", p. 228—308. (Volumul al doilea — 458 pag. — cuprinde diverse alte texte de: balade, doine, „bos'iti", „strigături"; urmate, în final, de *Note și comentarii*, *Indicele temelor lirice* și *Indice de sate . . .)*.

Extrem de bogata, complicata și fastidioasa parte introductivă a volumului întâi, însoțită în partea finală a celor două volume de 276(!) *Note bibliografice critice* . . . constituia astfel o re-editare *mult* adăogită a vechii ediții (din 1930), dar limitându-se la reproducerea fidelă a „textelor" poetice (inclusiv „textele-convorbiri") din ediția princeps. Cele două volume din 1969 anuațau însă proporțiile cu totul neobișnuite și impunătoare ale *noii* ediții, definitive, a monografiei vrâncene.

Abia după două decenii, în anul revoluționar 1989, au apărut volumele III și IV, cuprinzând de această dată un material *în întregime* inedit — *402 (!) noi variante ale Mioriței*, însoțite de un *extrem de bogat* material de „texte-convorbiri" (după metoda lui O. Densusianu), inclusiv numeroase note de subsol, dar îndeosebi (în partea finală a fiecărui volum) cu o uriașă revărsare de „Note critice"; 1—140, în volumul III, p. 343—492; 141—249, în volumul IV, p. 285—463. Importanța cu totul deosebită pe care autorul o acordă desfășurării *Notelor critice*, se vede mai cu seamă din ampla, colosala *Notă critică 182*, întinsă pe aproape o sută de pagini (IV, p. 310—408)(!); cu mențiunea că textul acestei note apare, de fapt . . . prescurtat prin străduința rezonabilă, vrednică de subliniat, a extrem de meticuloasei și deplin competentei „îngrijitoare" a ediției, Paula Diaconu Bălan — fiica animată de o adâncă veneratie pentru tatăl său, colaboratoare până în ultimele clipe cu eminentul său părinte, în pregătirea acestei monumentale monografii a Ți-

[41] Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 63—64; 102.

https://biblioteca-digitala.ro

nutului Vrancei! Fiind vorba, cum se vede, de o ediție *postumă*, după cum rezultă din chiar titulatura celor două volume, *Introducerea* semnată de Paula Diaconu Bălan (vol. III, p. V—XXIX) dovedește cu prisosință desăvârșita și surprinzătoarea contribuție a autoarei, care izbutește să ofere, cu deplină luciditate, un studiu perfect echilibrat între — firească — fervență admirație pentru memoria eminentului său părinte, acum dispărut, și ireproșabila obiectivitate filologică, desigur necesară „îngrijitoarei" ediției. Am putea spune că fiica „îngrijitoare" a celor două volume se dovedește într-adevăr vrednică și plină de venerație urmașă a ilustrului său părinte, procedând cu o meticulozitate și pasiune vrânceană ce egalează întru totul pe a tatălui-autor...

În felul acesta, cele două volume (III și IV), din anul 1989, (în continuarea primelor două volume, apărute cu două decenii mai înainte, în 1969 !) — cu întreaga lor structură (extrem de laborioasă și complicată!) constituie o *cu totul remarcabilă*, neobișnuită, operă folcloristică, etnografică și dialectologică, de fapt o uriașă monografie zonală, care după cele 91 variante ale *Mioriței* din prima ediție (1930) adaugă un atât de impresionant spor, copleșitor, de *încă 402* variante (!); ceea ce devine un fapt cu totul semnificativ, ba chiar unic, adeverind încă o dată... ingenioasa invenție verbală a lui C. Brăiloiu, din 1946, care denumește ironizând „miorițologia" drept o operă, și o preocupare caracteristică, de imensă, intarisabilă pasiune și fierbinte devotament închinat cu totală dăruire culegerii și studiului *Mioriței !*...

Numai că, apărute, ca și lucrarea mea, în condițiile specifice anului 1989, cele două volume (III și IV) ale monografiei *Ținutul Vrancei* au rămas și ele, lipsite de relevanța și răsunetul cuvenit... După un răgaz de cinci ani, este însă timpul ca această memorabilă contribuție la evoluția miorițologiei să-și găsească justele proporții și locul potrivit acum în... Itinerarul meu retrospectiv!

Mai întâi, cu deplină sfială și cu *întreg* respectul datorat memoriei Autorului, socotesc din capul locului necesară o clară disociere între:

a) Marea și incontestabila valoare *obiectivă* a operei neobositului și inegalabilului cercetător de teren: *402* texte ale *Mioriței*, la care se adaugă atât de bogatele „texte-convorbiri" încărcate de sevă „informativă" plină de autenticitate; un adevărat Tezaur unic de consemnări minuțioase ale *întregii* ambianțe etnografice și folclorice în care I. Diaconu a „descoperit" consemnând stadiul cu desăvârșire *concret* al *vieții* păstorești localnice, pe al cărei solid fundal se așează, în deplina lor *funcționalitate*, „textele" *Mioriței* vrâncene;

b) Enorma avalanșă, de multe ori copleșitoare și de atâtea ori... discutabilă, a capitolului final de „Note critice", în care se desfășoară de fapt latura eminamente *subiectivă*, a comentării și interpretării materialului cules, mereu sub impulsul unui arzător patriotism local, a unui stăruitor impuls tezist *pro domo*...

Cele două volume (III și IV) ale ediției definitive, postume, din monografia *Ținutul Vrancei*, reclamă astfel întreaga atenție ce se cuvine închinată „izvorului" și documentului etnofolcloric propriu-zis (textelor poetice și textele-convorbiri); dar *și* necesara *re*considerare și cuvenitele rezerve și precauții privitoare la păienjenișul celor 249 „Note critice", întocmite cu atâta vrednică migală de aprigul folclorist vrâncean.

Pentru a aprecia cum se cuvine locul incontestabil fruntaș al lui I. Diaconu în evoluția miorițologiei, să reținem deci mai întâi *uriașul* efort depus

https://biblioteca-digitala.ro

în cercetarea de teren: începând cu harnica pornire din vremea generoasei tinereți, din care a rezultat ediția princeps a *Ținutului Vrancei*, patronată de O. Densusianu, cu cele 91 de variante ale ei, din anul 1930.

Spicuind din diversele proprii mărturisiri diseminate în Notele critice, reținem că autorul însuși vorbește de... „44 ani de anchetă personală în Vrancea (1923—1970)" [42]; sau, precizând mai bine, se vede că, după anii studenției (1923 - 26), I. Diaconu și-a continuat, reluând cu perseverență cercetările de teren în anii: 1948, 57, 63, 65—69, 70... [43] Rezultă că îndelungata cercetare de teren s-a încheiat *în anul 1970*. (Merită a se reține și curioasa, excepționala precizare: „...totalul subiecților chestionați de noi în toată viața (sunt *din 1916—1970* în număr de *12668)*"... [44]) — ceea ce, trebuie să recunoaștem, nu este de loc puțin lucru!...

În ce privește munca de elaborare și redactare a celor două volume (III, IV), reținem din mărturiile D-nei Paula Diaconu Bălan: „În septembrie 1984 autorul a considerat încheiat lucrul pentru volumele acestea ale monografiei" [45]; și: „Ultima selecție a textelor am realizat-o sub supravegherea autorului (din septembrie până la *8 noiembrie 1984)*" [46].

Dar care sunt, în cele din urmă, rezultatele *obiective* și aportul *efectiv* al acestei imense, unice strădanii?

Cele 402 variante vrâncene ale *Mioriței*, culese între anii 1948—1970, constituie o prețioasă și deplină dovadă *concretă* despre stadiul atins în răspândirea și evoluția textului *Mioriței*-baladă într-o zonă cu viață tradițională eminamente pastorală. Aceste noi texte ale *Mioriței* surprinse în circuitul oral vrâncean oferă în primul rând o amplă documentare despre trăsăturile specific tradiționale-orale ale baladei din această zonă folclorică, în care *Miorița* se dovedește a fi o prezență cu adevărat larg atestată. Spicuind din textele atât de numeroaselor variante culese de I. Diaconu putem găsi și delimita cu claritate *elementele motivice* proprii și specifice formei pe care *Miorița* a căpătat-o prin circulația spontană neîntreruptă, în ambianța păstorească a plaiurilor și a ciobănimii vrâncene. (De altfel minuțioasa analiză motivică, „descrierea formulelor de expresie" realizată de A. Fochi pe baza celor 91 texte din ediția princeps a *Ținutului Vrancei* este într-adevăr larg și deplin confirmată de „noile" variante...). Parcurgând cu atenție noile texte, privite comparativ cu „morfologia tematică" din *toate* celelalte părți ale țării, caracteristicile formei tradiționale-locale ale *Mioriței* sunt următoarele:

1. Predominantă apare tendința (în genere proprie *Mioriței* din Moldova) de a începe cântecul *direct* cu dialogul dintre Păstor și Oaia năzdrăvană (fără „Cadrul epic inițial", al descrierii turmelor transhumante și al enumerării ciobanilor însoțitori)...

2. O primă formulă specifică locală constă în întrebarea Ciobanului care cere Oiței sale credincioase să-i spună dacă purtarea ei ciudată e cumva un semn amenințător *Ori di capu tău, | Ori di capu n'eu*...

[42] Cf. I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*. Etnografie — Folclor — Dialectologie, III. *Miorița*, București, Editura Minerva, 1989, p. 462.
[43] Cf. *idem*, IV, p. 327.
[44] *Idem*, III, p. 455.
[45] *Ibidem*, p. V.
[46] *Ibidem*, p. VI.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Caracteristică și foarte frecventă pentru forma locală a dialogului inițial e și întreita întrebare a Ciobanului dacă pricina supărării Oiței este *Iarba* (sau *pojar) di pi câmp, / Apa din uluc, / Saria dim butuc;* (adăogând uneori reprosul: *Apa-n'i brăgăiești, / Iarba-n'i feștelești...*).

4. Ciobanul cere Oiței să transmită fârtaților știrea despre... *Găliata cu bani (Căldari cu parali)* ascunsă în stână: *Cî într-astî vatrî / I-o niagrî găliatî / Cu galbini încărcatî / Pustiia s-o batî...*; sau despre moștenirea de *Boi buni ninjiugați, / Bani ninumărați (nischimbați)...*

5. El își exprimă adesea dorința de a i se pune *Bușiumel (Bușiumaș)* la cap; sau fluieraș *În striașîna (chiotoarea) stânii...*

6. Specific locală e apoi formula narativă: *Ii cî n'i-ș căta / În vatra focului, / Ii cî-n săpa / Și ii cî-n găsa/ Di-o niagrî găliatî / Di galbini surpatî, / Pustiia s-o batî...*

7. Caracteristică apare, spre final, și întrebarea: *Șini ț-o fost soacra? / Sapa și lopata (covata)...*

Trebuie înțeles însă că aceste anume formule motivice se află de fapt risipite (iar nu ca o structură integrală și constantă), ci intrând și ivindu-se aleatoriu în alcătuirea formei narative *specific*-vrâncene... Ele devin așadar caracteristice, *prin frecventa* lor apariție, diseminată de la o variantă *concretă* la alta...

În cuprinsul „Notelor critice", I. Diaconu se dovedește și el temeinic preocupat de a distinge în materialul cules variantele cu trăsături caracteristic locale („texte cu fond local" sau „texte cu fond păstoresc" și „texte autentic păstorești" [47]), în opoziție cu variantele în care descoperă „efectul Alecsandri"! (Pentru caracterizarea și evoluția *Mioriței* vrâncene se cuvine să privim constatările lui I. Diaconu în comparație cu vechile distincții statistice ale lui A. Fochi între *textul local, / textul mixt, / textul Alecsandri* [48]). Aprecierea globală a lui I. Diaconu nu este în cele din urmă cu nimic surprinzătoare: „... cursul textului literar a fost mereu în creștere, pe când cel cu fond local s-a micșorat" [49]. (Pentru excepționala scrupulozitate a cercetătorului de teren, reținem și mențiunea desigur cu totul exagerată: „Bineînțeles concluzia rămâne relativă, fiindcă ancheta totală nu am putut-o realiza în ținutul întreg: opt cătune au rămas neanchetate" [50]!....).

Din toate cele de mai sus rezultă însă cu desăvârșită claritate că atât A. Fochi, cât și I. Diaconu afirmă cu necesitate certa diferențiere dintre textele vrâncene *cu fond local* și *textul Alecsandri*. Aceasta constituie *implicit* dovada că textul Alecsandri, cules în 1846 de A. Russo *din Soveja*, dovedindu-se atât de diferit de forma specifică a *Mioriței* vrâncene, va fi fost negreșit un material *alogen*, fiind cu toată probabilitatea mai curând de origină musceleană, explicabilă prin proveniența culegerii de la rucărenii și dragoslăvenii transplantați în capătul de sus al Vrancei!

Iar dacă așa stau cu adevărat lucrurile, zadarnică rămâne strașnica încrâncenare intransigentă a lui I. Diaconu din cuprinsul *mega-* Notei „critice" 182, în paginile referitoare la lucrarea mea: *Observații istorico-filologice despre „Miorița" lui Alecsandri*, din 1975. Spicuim deci următoarele: ...

[47] *Idem*, IV, p. 400—404.
[48] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 392—393.
[49] Cf. I. Diaconu, *op. cit.*, IV, p. 402.
[50] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

„Al. I. Amzulescu a scris despre *Mioriţa* în 1975 o ignominie [...] Niciodată nu s-a scris despre *Mioriţa* mai contrar realităţii etnografice şi folclorice ca în 1975!" În continuare, I. Diaconu detestă hotărât „chinuita argumentare" [...] „o utopie desăvârşită! Se vede bine că după regionalismul ardelenesc din 1964 a urmat — numai la un deceniu! — regionalismul mai agresiv muntenesc împotriva Vrancei etnografice. Fiindcă în 1975 Amzulescu *a răpit* 'ţinutului Vrancei' şi paternitatea parţială, declarată numai concesiv în 1964 de A. Fochi. [...] Se vede, prin contrast categoric, cum în 1975 teoria generală a baladei s-a răsturnat. [...] Cu arguţia model Amzulescu oare cum se poate exclude Vrancea ca zonă formativă primară a baladei. [...] Este absurd să se admită asemenea fantasmagorie teoretică! [...] Nu au împrumutat de la *alohtonii*, sărmani şi bejănăriţi, nici o „Mioriţă" musceleană; ci le-au *comunicat* ei acelora „N'ioara" lor străbună; [...] În consecinţă vom respinge *radical* poziţia complet eronată a lui Al. I. Amzulescu. [...] ... părerea lui Al. I. Amzulescu (cea din 1975) va rămâne teorie moartă" [51]! etc

Dârz şi neînduplecat campion al *propriului* mit despre... naşterea Mioriţei în Vrancea, I. Diaconu, înflăcărat şi orbit de ardoarea patriotismului său local răstălmăceşte însă „utopia desăvârşită" din „chinuita [mea] argumentare": modesta mea cutezanţă s-a limitat, în 1975, la convingerea şi argumentarea că textul cules de A. Russo din Soveja, *fiind atât de diferit de trăsăturile caracteristice ale variantelor vrâncene*. este cu toată probabilitatea de provenienţă musceleană. Această observaţie s-a ivit *nu* din „regionalismul mai agresiv muntenesc împotriva Vrancei etnografice", ci din motivaţia *absolut obiectivă* sugerată de *trăsăturile caracteristice* ale variantelor vrâncene. Aceste trăsături, descoperite încă de A. Fochi în textele din ediţia 1930 a „Ţinutului Vrancei", se verifică pe deplin şi în *noile* variante culese până în 1970 şi publicate în 1989 de I. Diaconu. Nicăieri însă eu *nu* am afirmat că vrâncenii au preluat Miorita de la veneticii musceleni din Soveja; convins fiind *numai* de faptul că variantele vrâncene dovedind elemente motivice şi structurale *diferite* de textul Alecsandri, acesta e cu toată probabilitatea provenit prin culegerea lui A. Russo de la muscelenii din Soveja...

Deosebit de interesant e faptul că sporul considerabil al variantelor din ediţia 1989 *(402* variante), faţă de ediţia 1930 *(91* variante), constituie implicit o copleşitoare adâncire şi în cercetarea de teren a *Mioriţei* din Soveja. Dacă ediţia princeps consemna o singură variantă din Rucăreni-Soveja [52], ediţia 1989 aduce *31 texte* culese în 1967: 13 din Dragosloveni şi 18 din Rucăreni [53]. Cele 31 texte conţin *dovada cu desăvârşire palpabilă* despre modul încare băştinaşii vrânceni „nu au împrumutat de la *alohtonii*, sărmani şi bejănăriţi nici o 'Mioriţă' musceleană; ci le-au *comunicat* ei acelora 'N'ioara' lor străbună!" [54]... Cercetarea *concret-* filologică arată cu toată limpezimea că *textul sovejan, esenţialmente asemănător cu textul Alecsandri*, denotă **numai**

[51] *Ibidem*, p. 346—348.
[52] Cf. I. Diaconu, *op. cit.*, I, p. 416.
[53] *Ibidem*, IV, p. 63—106.
[54] *Ibidem*, IV, p. 348.

https://biblioteca-digitala.ro

următoarele abia câteva „contaminări" cu trăsăturile neaoș-vrâncene specificate mai sus sub numerele: 1[55], 2[56], 3[57], 5[58]. Dintre acestea, cea mai însemnată (prin frecvență) este tendința de a începe textul, *ex abrupto*, cu dialogul dintre Cioban și Oaia năzdrăvană (în 13 variante [59]). În schimb, profund semnificativă apare, în două cazuri [60], contaminarea finală a textului *Mioriței* cu motivul *Ciobănaș de la miori* (atât de frecvent, și specific, în folclorul muscelean)! Argumentul filologic dovedește astfel incontestabil că . . .„argutia model Amzulescu" e departe de a fi „fantasmagorie teoretică" . . . condamnată a „rămâne teorie moartă" . . .; ba dimpotrivă!

Este aici locul cuvenit pentru a arăta că la rădăcina atât de aprinsei împotriviri a lui I. Diaconu față de lucrarea mea din 1975 se află, de fapt, nestrămutata, dar profund greșita sa credință în . . . *mitul genezei Mioriței în Vrancea!* Întreaga activitate a lui I. Diaconu s-a desfășurat sub tăria înflăcăratului său patriotism local. Izvorul inițial al convingerii rătăcitoare trebuie căutat mai întâi în puternica sugestie creată de însuși Alecsandri care dintru început a considerat balada *Miorița* drept . . . un episod de transhumanță. Nu trebuie uitat că publicând pentru întâia oară *Miorița* în februarie 1850, în „Bucovina", Alecsandri scria următorul comentariu cu referire la primele versuri: „Strofa aceasta ne arată un tablou viu de emigrațiile (pribegirile) turmelor ce se coboară în fiecare an din vârfurile Carpaților și trec prin Moldova de se duc să ierneze peste Dunăre. Sute de mii de oi mânate de Mocani îmbrăcați cu sarice albe ies din gurile munților, îndată ce frigul toamnei sosește prevestind iarna, și merg să găsească pășuni în câmpiile țării turcești sub poalele Balcanilor. Unele vin de la Vrancea, altele de pe coastele Ceahlăului, altele de pe văile Bistriței și a Moldovei, iar cele mai multe de peste Carpați, din Transilvania. Deosebitele turme se adună la un loc și înformează caravane numeroase ce se coboară încet spre Dunăre, unind sbieratul lor jalnic cu lătratul cânilor de pază, cu sunetul tilincilor aninate de gâtul măgarilor și cu șuieratul pătrunzător al Mocanilor călăuzi" [61].

Nu încape nici o îndoială că din sugestia lui Alecsandri descinde convingerea lui O. Densusianu privind geneza *Mioriței*, formulată astfel: „. . . originea ei poate fi localisată pe liniile de transhumanță din Ardeal spre Moldova. Luându-și naștere acolo, ea a putut pătrunde și în Muntenia, iar, de altă parte, în Bucovina și Maramureș unde, așa cum apare azi, ne face impresia de transmisiuni îndepărtate, de prelungiri vagi din centrul ei de formațiune, din zona unde a circulat mai mult" [62].

Nu este greu de înțeles că aceste considerații ale lui O. Densusianu, apărute în 1923, au stârnit o extrem de puternică impresie în sufletul tânărului student vrâncean din anii 1923—26 . . .

În încheierea studiului său despre *Miorița*, O. Densusianu o spune iarăși: „Geograficeste, nașterea baladei o putem fixa pe liniile de transhumanță care legau Transilvania de Moldova. [. . .] Din aceste părți balada a radiat

[55] *Ibidem*, p.: 63, 71, 71, 72, 73, 75, 91, 92, 93, 95, 101, 102, 103.
[56] *Ibidem*, p.: 78, 82, 85, 92, 93, 104.
[57] *Ibidem*, p.: 77, 92, 93, 104.
[58] *Ibidem*, p.: 71, 76, 78, 82.
[59] Cf. infra nota 55.
[60] Cf. I. Diaconu, *op. cit.*, IV, p. 70, 97.
[61] Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 56.
[62] *Ibidem*, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro

mai departe, spre centrul și vestul Transilvaniei, spre Maramureș, Bucovina, cum și nordul Moldovei și Muntenia. Răspinderea, ca și genesa ei, pare să ne ducă tot spre drumurile de transhumanță" [63].

Din viul răsunet al părerilor lui O. Densusianu s-a închegat desigur convingerea deplină a lui I. Diaconu că *numai* Vrancea, zonă prin excelență păstorească, putea fi cu adevărat leagănul binecuvântat al genezei *Mioriței*. Este ideea călăuzitoare care l-a însuflețit apoi pe parcursul întregii sale vieți. Cele peste 500 de variante culese din cercetarea a peste 16 000 (!) de vrânceni trebuiau să fie dovada *cea mai* deplină că în ocolul satelor vrâncene se afla negreșit locul de obârșie al *Mioriței*.

Față de totala încredințare cu care a pășit, adânc eronat, pe urmele lui Densusianu și Alecsandri, zadarnice rămân pentru I. Diaconu mențiunile formulate cu deplină perspicacitate, *încă din 1915*, de către D. Caracostea. Minuțioasa analiză a variantelor l-a făcut pe D. Caracostea să o spună răspicat și cu deplină obiectivitate:„... introducerea vrânceanului ne apare ca o modificare a editorului" [64]. „... Suntem deci îndreptățiți să scoatem din discuția baladei pe ciobanul vrâncean și totodată toate încheierile pe care cercetătorii le-au întemeiat pe menționarea Vrancei" [65]. „... Nu este sigur că deosebirea ciobanilor după ținuturi exista în balada primitivă. [...] În orice caz e sigur că vrânceanul a fost introdus ca o modificare făcută de Alecsandri. Toate teoriile clădite pe amintirea Vrancei în baladă trebuie să fie, deci, înlăturate" [66].

După cum tot atât de perspicace, D. Caracostea afirmă că „variantele putnene aparțin unui alt tip decât acela reprezentat de varianta Alecsandri" [67]; și „varianta Alecsandri nu reproduce tipul din Moldova de sud" [68].

Așadar cele pe larg și din nou expuse în prima parte a acestei lucrări arată că în ciuda părerilor lui O. Densusianu și a efortului atât de conștiincios și tenace, al lui I. Diaconu, depus pentru a culege cu atâta sârguință *Miorița* din *toate* satele și cătunele Vrancei (chiar dacă... opt cătune au rămas neanchetate!), începuturile cântecului *Mioriței* se cuvin căutate în colindul ardelenesc *Al păcurarilor;* bogata circulație și prezență a *Mioriței* în viața păstorilor vrânceni este o mare și deplină realitate, dar ideea că *Miorița* s-a născut în Vrancea nu este decât un *mit* la a cărui deplină conturare și consolidare a contribuit în cel mai înalt grad visul profund donquijotesc al lui I. Diaconu...

Căci, cu oricâtă bunăvoință, nu ne mai putem întoarce astăzi cu nici un chip la părerea lui Densusianu: „Deci nu plecând de la colinde — cum s-au gândit unii — s-ar putea explica balada, ci invers: altfel nu s-ar putea explica întunecările, incoerențele și lipsa de vieață în general ce caracterizează variantele de colindă ale Mioriței" [69].

Quod erat demonstrandum!...

[63] *Ibidem*, p. 102.
[64] Cf. D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, I, p. 41.
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem*, p. 60.
[67] *Ibidem*, p. 74.
[68] *Ibidem*, p. 95.
[69] Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

O CERCETARE MONOGRAFICĂ A OPEREI ȘI ACTIVITĂȚII LUI DUILIU ZAMFIRESCU*

ALEXANDRU DOBRE

Într-un studiu publicat recent mărturiseam nevoia ce o simțim de a aborda dintr-o nouă perspectivă istoria folclorului, a folcloristicii, etnografiei și artei populare românești pe temeiul unor principii și criterii adecvate, conforme sau cât mai apropiate de realitatea obiectivă și cerințele moderne ale cercetării în domeniu [1].

Sigur, condițiile speciale ale expunerii noastre — o comunicare la o sesiune științifică, cu un program pe cât de interesant pe atât de bogat [2] — nu ne-au îngăduit decât enunțul celor mai importante repere ale subiectului pus în discuție.

În completarea celor deja afirmate în studiul nostru mai sus amintit considerăm util și de neapărată trebuință să precizăm că disciplinele științifice, fiecare în parte sau în ansamblul lor, care au ca obiect de studiu și cercetare complexul de fenomene integrat în ceea ce am putea denumi, cu un termen care să satisfacă toate exigențele, cultura tradițională românească, își vor orienta principalele orientări și direcții de preocupare către culegerea datelor, informațiilor și materialului oferit de realitatea etnofolclorică și metodologia acestei operațiuni, către interpretarea faptelor și fenomenelor astfel înregistrate și, în sfârșit, către modalitățile și modul concret de finalizare, de punere în valoare a întregului tezaur de date și materiale, de interpretare științifică.

Nu afirmăm noi, acum, un lucru cu totul nou, nu lansăm o teorie pe care, până la noi, folcloristica sau etnografia românească să nu-l fi dezbătut și analizat pe toate fețele. Din păcate toate intervențiile de până acum — multe dintre ele de substanță — s-au limitat la un aspect ori altul, fără a încerca efortul analizei meticuloase, consecvente și cuprinzătoare, fără a tinde către sinteza argumentată și convingătoare bazată pe dinamica fenomenului, pe evoluția lui în timp și spațiu, într-o continuitate neîntreruptă de marile lacune ce se pot constata în studiul unor contribuții adesea trecute în mod nejustificat cu vederea.

Exemplul cel mai elocvent din acest punct de vedere, dar nu singurul, ni-l oferă una dintre direcțiile fundamentale ale dezvoltării folcloristicii și

* Mihai Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, Buc., Editura pentru literatură, 1969, 797 p.

[1] Alexandru Dobre, *Istoria folclorului, a folcloristicii, etnografiei și artei populare în perspectiva anului 2000. Necesitatea unei noi abordări*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 40 (1995), nr. 2, p. 123—130.

[2] Al. Dobre, *Zilele Academice Clujene*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 40 (1995), nr. 3, p. 367—369.

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 529—540, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

etnografiei românești, cea care, în fapt, a furnizat principala motivație a constituirii folcloristicii românești ca știință autonomă: folclorul și etnografia ca substanță a literaturii române, ca să folosim o sintagmă ce ni se pare cea mai potrivită, utilizată cu multe decenii în urmă de profesorul I. C. Chitimia [3]. Și nu numai în literatură, ci și în arte, în arhitectură, în diferite tehnici etc.

Au fost publicate până acum numeroase lucrări pe această temă, lucrări de sinteză sau studii cu aplicație nemijlocită la anume creatori, ceea ce, trebuie să recunoaștem, este un fapt mai mult decât îmbucurător [4]. Există deci o bază metodologică și interpretativă constituită dintr-o listă bibliografică de o întindere și diversitate impresionante care nu cer altceva decât așezarea lor într-un sistem coerent, logic, o reinterpretare acolo unde este cazul, o umplere cât mai completă a spațiilor albe, care să asigure legăturile necesare, verigile întregului lanț, dinamica de care aminteam mai sus. Mai mult chiar. Această preocupare și direcție a fost, la un moment dat, chiar instituționalizată începutul făcându-l, înainte de ultimul război, D. Caracostea cu celebrele „mărturisiri" ale scriitorilor făcute la seminarul de la Facultatea de litere, continuarea asigurând-o George Călinescu la vechiul Institut de istorie literară și folclor al Academiei Române, care a avut la dispoziție un nucleu de cercetători de primă mărime — I. C. Chițimia, Ov. Papadima, Gheorghe Vrabie, din generația mai veche, Teodor Vârgolici, I. Oprișan, George Muntean, Emil Manu, Viorica Nișcov, Marin Bucur etc., din generația acum deja matură. Lucrările realizate de acest impunător colectiv științific [5] au rămas de referință atât pentru istoria literaturii române, cât și pentru istoria folcloristicii, care, neapărat, trebuie să-și asume cu toată fermitatea și acest set de preocupări, această orientare și direcție de studiu și cercetare, această subdisciplină științifică, dacă dorim cu tot dinadinsul să utilizăm o terminologie modernă, mult agreată în lumea științifică internațională [6]. Și, în fond, de ce n-am folosi-o, dacă ea ne convine și acoperă o anume realitate.

După moartea lui George Călinescu colectivul — sau mai exact spus obiectivul de cercetare amintit — s-a diluat până la totala stingere, cercetătorii făcând studii și analize doar incidental și, cel mai adesea, pe cont propriu.

[3] I. C. Chițimia, *Folclorul în substanța literaturii române vechi*, în „Revista de Istorie și Teorie Literară", 20 (1971), nr. 1, p. 9—22.

[4] Elena Dăncuș, *Bibliografia selectivă a etnografiei și folclorului românesc. 1944—1974*, Buc., 1975; Tiberiu Mihail, *Revista de Istorie și Teorie Literară. Index bibliografic adnotat (1952—1981)*, Buc., 1983; Maria Florica Bufnea, *Bibliografia „Revistei de Etnografie și Folclor" (1956—1980)*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 25 (1980), nr. 2, p. 171—246; Rodica Raliade, *Bibliografia „Revistei de Etnografie și Folclor" (1981—1993)*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 39 (1994), nr. 3—4, p. 329—380.

[5] *Izvoare folclorice și creație originală*. Sub îngrijirea științifică a dr. Ovidiu Papadima, Buc., Editura Academiei, 1970, 327 p.; *Temelii folclorice și orizont european în literatura română*. Sub îngrijirea științifică a dr. Ovidiu Papadima, Buc., Editura Academiei, 1971, 477 p.; *Istoria și teoria comparatismului în România*. Sub îngrijirea științifică a prof. Al. Dima și Ovidiu Papadima, Buc., Editura Academiei, 1972, 361 p.

Aici neapărat trebuie să menționăm, ca deschizătoare de drumuri, lucrarea de larg ecou și de referință a lui Al. Dima, *Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1936, 96 p.

[6] Mattei Dogan, Robert Pahre, *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*. Traducere din limba franceză de Nicolae Lotreanu, București, Editura Academiei Române, 1993, 250 p.

https://biblioteca-digitala.ro

În celelalte institute, de profil și specialitate, cercetarea prezenței folclorului și etnografiei, a artei populare, a diferitelor tehnici etc., în substanța culturii și științei naționale, deși relativ numeroasă cantitativ și chiar de calitate în unele cazuri, s-a desfășurat tot în afara unor programe coerente, fiind determinată mai mult de factorul conjunctural ocazional — comemorări, aniversări, volume și fascicule de reviste festive etc.

Ceea ce este însă mai de neînțeles — și păgubitor din punctul de vedere cultural-științific — este faptul că sintezele de istorie a folcloristicii, etnografiei, artei populare etc., atâtea câte avem, foarte puține, neîndestulătoare chiar, deși unele dintre ele alcătuite cu notabilă rigoare metodologică, au lăsat în afara preocupărilor lor — și evident a domeniului — tocmai acest segment atât de important menit să motiveze însăși constituirea științei despre cultura tradițională ca atare, s-o delimiteze, s-o facă utilă și necesară. Mai mult chiar. Istoria folcloristicii — studiile și sintezele ce-i sunt consacrate — a omis nume, publicații, lucrări, școli și curente importante, sau le-a oferit un oarecare spațiu și atenție dar precizând de la bun început că este vorba doar despre un favor, despre o abatere de la criteriile riguroase ale metodologiei de cercetare. Căci ce altceva poate să însemne faptul că Ioan Bianu, Nicolae Iorga, Mircea Eliade etc. „n-au fost folcloriști în adevăratul înțeles al cuvântului", așa cum se menționează în multe dintre studiile și sintezele publicate până acum.

Relevant din acest punct de vedere, ca să intrăm în subiectul enunțat în titlu și, în același timp, să oferim și un exemplu concret ca bază a considerațiilor generale de până acum, este cazul lui Duiliu Zamfirescu, autorul celebrului discurs de recepție *Poporanismul în literatura română*, rostit la Academie în 1909 și ale cărui ecouri continuă să se propage, cu remarcabilă intensitate, și în zilele noastre. Gheorghe Vrabie nu îi acorda decât o pagină de comentariu la capitolul despre Maiorescu, la fel și Ovidiu Bîrlea deși, în această situație, nu răspunsul lui Titu Maiorescu contează în primul rând, ci discursul lui Duiliu Zamfirescu [7]. Despre un studiu special consacrat în întregime și în special operei folcloristice a lui Duiliu Zamfirescu și a substanței folclorice și etnografice a unora dintre scrierile sale încă nu am luat cunoștință, cu toate insistențele pe care le-am depus spre a descoperi ceva cât de cât demn de luat în seamă [8].

A trebuit să vină un cercetător al istoriei literaturii române care să atragă atenția, în contextul general al operei și activității atât de bogate a lui Duiliu Zamfirescu, asupra contribuției notabile a marelui scriitor la istoria folcloristicii românești. Este vorba, așa cum deja am amintit, despre Mihai Gafița, „publicist, critic și istoric literar, editor" [9]. Născut la 21 oct.

[7] Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română*. Evoluție, curente, metode. Buc.. Editura pentru Literatură, 1968, p. 76—78, 151—152, 335; Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 215, 341.

[8] Se dovedește încă odată cât de păgubitoare pentru mersul înainte al cercetărilor este lipsa *instrumentelor de lucru*, de la a căror realizare trebuie să pornească orice studiu. Bibliografia este primul instrument, de ordin cronologic și calitativ, al unei științe. Faptul că volumele II și III ale *Bibliografiei generale a etnografiei și folclorului*, de Adrian Fochi, stau de mai bine de două decenii în manuscris mi se pare mai mult decât relevant pentru starea actuală a folcloristicii și etnografiei românești și nu mai necesită nici un comentariu.

[9] *Literatura română*. Dicționar cronologic. Coordonatori: I. C. Chițimia, Al. Dima; autori: Mircea Anghelescu, Dorina Grăsoiu, Emil Manu, Nicolae Mecu, Mihai Moraru, I. Oprișan, Despina Spireanu. Buc., Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 757—758.

https://biblioteca-digitala.ro

1923 în Baia (Suceava), mort la cutremurul din 4 martie 1977, Mihai Gafița a îngrijit publicarea, în colecția „Scriitori români", a operei literar-artistice a lui Duiliu Zamfirescu [10]. Apreciată — la un deceniu de la publicare — ca o „amplă reconstituire a vieții și creației scriitorului, în lumina ultimelor cercetări și a despuierii arhivelor" [11], monografia lui Mihai Gafița despre Duiliu Zamfirescu [12] a fost, la data apariției, foarte bine primită de critica de specialitate. Astfel, ca să ne limităm doar la sursa cea mai autorizată, cunoscutul istoric al literaturii române Stan Velea făcea câteva considerații ce ni se par demne de reamintit [13]. Referindu-se la monografiile consacrate anterior lui Duiliu Zamfirescu [14], „fiecare utilă în felul ei, fiecare aducând un plus de elemente menite să întregească fizionomia scriitorului", Stan Velea constata că „multe amănunte biografice, bibliografice, chiar și interpretative, rămâneau în umbra incertitudinii, îngreunând aprecierea complexă și argumentarea concludentă a locului pe care-l ocupa Duiliu Zamfirescu în evoluția literaturii române, a importanței lui ca deschizător de drumuri". „Această sarcină — remarca dl. Stan Velea — dificultoasă și riscată, dată fiind relativitatea judecăților de valoare, dar poate tocmai de aceea atât de ademenitoare și prestigioasă, și-a asumat-o Mihai Gafița în cu adevărat monumentala monografie care împlinește, ni se pare, și rosturile unei meritate și pioase îndatoriri față de unul din reprezentanții literaturii noastre clasice" [15]. Observația lui Stan Velea nu este lipsită de subtilitate, de o anume cheie și un îndemn la a o citi printre rânduri și vom vedea de ce. În ceea ce privește metodologia de cercetare adoptată, Stan Velea observa, pe bună dreptate, că Mihai Gafița este, așa cum o dovedește și monografia în discuție, „un truditor tăcut și perseverent al istoriei literare, care, lipsit de înclinațiile belicoase ale toreadorului în veșnică harță cu confrații de profesiune, nu se lasă stăpânit de patima luptelor de arenă, preferând să adune răbdător și cu migală tot ce poate ajuta la înțelegerea creației abordate: elemente biografice, caracterologice, de cultură, social-istorice, înfruntări de opinii, adversități ariviste etc. — toate, subliniem, menite să pătrundă în intimitatea actului artistic, a genezei, descifrând configurația părților alcătuitoare, relațiile lor funcționale în țesătura sensurilor estetice" [16]. De aici, „Impresia pe care o produce la început cititorului lectura monografiei *Duiliu Zamfirescu*" care „este marcată de anume stingherealã în fața imensității de date care asaltează atenția din toate registrele documentare", aceasta cu atât mai mult cu cât Mihai Gafița „face o adevărată risipă de argumente mai ales în considerarea chestiunilor aflate în litigiu" [17]. Tehnica adoptată de monografist este descifrată de istoricul literar de la Institutul „G. Căli-

[10] Idem, 308, 757, 644.

[11] Ibidem, p. 630.

[12] Mihai Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, Buc., Editura pentru Literatură, 1969, 797 p. Pentru a nu încărca inutil aparatul critic, pe tot parcursul lucrării noastre trimiterile la acest volum vor fi făcute în text, unde vom indica, între paranteze, numai pagina.

[13] Stan Velea, rec. la „*Mihai Gafita, DUILIU ZAMFIRESCU, E.P.L., București, 1969, 800* p.", în „Revista de Istorie și Teorie Literară", 21 (1972), nr. 3, p. 554—559.

[14] N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, București, 1929, 190 p.; L. Predescu, *Duiliu Zamfirescu*. Viața și opera, București, f.a., 176 p.; Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu*, București. 1969, 140 p.; apud. Stan Velea, rec. citată, p. 555.

[15] Stan Velea, rec. cit., p. 555.

[16] Idem, p. 556.

[17] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

nescu" în toate articulațiile și subtilitățile sale. „Treptat însă — își continuă dl. Stan Velea analiza —, comentariul, dezinvolt, deslușește tot mai mult procedeele expunerii, organizând materia pe direcții conclusive, lămuritoare. Modalitatea de prezentare nu este determinată de o schemă anume, placată și ea pe genuri și specii literare — cum sunt structurate lucrările lui L. Predescu și Al. Săndulescu, de pildă — și capitolele nu circumscriu nici câte o problemă mai însemnată, pe care s-o enunțe în titlu, urmărind-o apoi în toată opera scriitorului. Mihai Gafița a optat pentru înfățișarea în paralel a vieții și a creației, pe care le-a cuprins în treisprezece capitole înșiruite, era de așteptat, cronologic; acoperind spații temporale mai largi sau mai reduse, în raport și de bogăția materialului, înlăuntrul lor se prezintă mai întâi latura biografică proiectată pe conjunctura social-intelectuală, după care se insistă deliberat exhaustiv asupra producției literare; ordinea celor trei aspecte variază mereu în funcție de cerințele analizei și ale cronologiei. Se înțelege, planului ca atare nu i se poate obiecta nimic, de vreme ce, pare-se, convine întrutotul particularităților subiectului dotat cu dovedită perspicacitate de analist" [18]. În sfârșit, apelăm pentru ultima dată la autoritatea specialistului în istoria literaturii, „Pentru a ajunge la asemenea aprecieri globale, autorul volumului în discuție a întreprins direcții pe drept cuvânt microscopice, apropiindu-se de obiectul cercetat din cât mai multe unghiuri posibile și luminându-l în cele mai neînsemnate amănunte ale structurii. Concluziile formulate exprimă, de aceea, o realitate artistică; deși în multitudinea planurilor se întrevede lesne pasiunea pentru opera penetrată, entuziasmul facil este aspru corijat de luciditatea analizei sobre, obiectivitate, totdeauna intenționând să opereze cu noțiuni limpezi care să exprime cât mai precis judecata estetică, fără a o face însă sentențioasă" [19].

Metodologia de cercetare, tehnica de lucru și de expunere adoptate de Mihai Gafița și atât de exact surprinse și relevate de Stan Velea își au rațiunea lor. Rațiune care derivă din modul în care a fost receptată, judecată și apreciată opera și personalitatea lui Duiliu Zamfirescu până în zilele noastre. Și, ca să avem imaginea cât mai exactă a acestei receptări, vom apela din nou la observațiile lui Mihai Gafița, ca unul ce le-a inventariat și cântărit în toate manifestările lor. „În epoca sa — sintetizează Mihai Gafița —, Duiliu Zamfirescu a fost o figură extrem de controversată; dezbaterea n-a contenit nici după brusca și prematura sa încetare din viață. Colaboratorul cel mai consecvent al *Convorbirilor literare*, timp de aproape patru decenii, singurul din vechea gardă de la 1885, când trăiau Eminescu și Creangă, rămas cu credință lângă bătrâna revistă a Junimii, a avut de întâmpinat rezervele, răceala și chiar ostilitatea tuturor direcțiilor și grupărilor antijunimiste și antimaioresciene; dar succesiunea maioresciană a putut avea și ea rezerve serioase față de el, de vreme ce, mai întâi în 1901 și 1903, apoi în 1906, 1909 și, în sfârșit ,definitiv, în 1913, relațiile scriitorului cu Maiorescu se rup în chip dramatic. Școala critică a lui Gherea l-a privit cu detașare tot timpul, când nu cu ostilitate; cu poporaniștii s-a războit deschis, iar semănătoriștii l-au recunoscut de cealaltă parte a baricadei pe creatorul idealei înfrățiri dintre Matei Damian și baciul Micu. Adversitățile nu s-au redus la atât. Nici cu mișcarea modernistă în genere, începând de la școala simbolistă a lui Macedonski și continuând cu descendenții ei, relațiile n-au fost mai

[18] Ibidem.
[19] Ibidem, p. 557.

https://biblioteca-digitala.ro

bune. Aprecierile date operei sale n-au putut să nu se resimtă din această cauză, cu toată obiectivitatea și căldura criticilor reprezentativi ai direcțiilor. Pe de altă parte, profilul său uman și scriitoricesc a fost lipsit decenii la rând de unele laturi esențiale, în timp ce unor aspecte de ordin secundar ale biografiei și scrisului său li s-a dat stăruitor o importanță disproporționată față de cea reală. Rezultatul a fost o imagine trunchiată în unele privințe, deformată în altele. Au contribuit la aceasta substanțial însemnările memorialistice ale unor contemporani, tendențioase și inexacte sub înfățișarea lor de calde evocări; icoana lăsată de ei despre autorul *Vieții la țară* e mai mult pitorească decât adevărată și în orice caz exterioară, reducând caracterul la ținută, psihologia la comportament. Avem, ca urmare, despre scriitor, imaginea unui om pedant, de un aristocratism confecționat și strident, de o morgă ce situa pe interlocutor la distanță, sugerând direct arivismul. Cel ce aruncase blestemul asupra faunei Scatiilor era adesea considerat ca unul din tagma lor. O astfel de imagine s-a impus datorită faptului că tocmai elemente ale ei, necontrolate, neverificate, au fost preluate de mari personalități ale istoriei și criticii noastre literare, de alcătuitori succesivi ai unor studii asupra lui, și situate la temelia portretului său moral și artistic" [20].

Tabloul creionat de Mihai Gafița este nu numai real, dar în foarte mare măsură atenuat, retușat. Pentru că, în fapt, istoria literară a fost mult mai dură cu Duiliu Zamfirescu. În monumentala — și fundamentala — sinteză a lui George Călinescu din 1941, Duiliu Zamfirescu este prezentat în liniile groase ale unei caricaturi ce nu poate sugera decât dispreț, dacă nu milă. Capitolul consacrat autorului *Vieții la țară* începe în nota ce-și va pune amprenta definitiv și durabil asupra acestei personalități atât de controversate: „Duiliu Zamfirescu — își deschide Călinescu capitolul — care va arunca anatema asupra arendașilor, stigmatizându-i în figura lui Tănase Scatiu, și va exalta aristocrația de baștină, departe de ce s-ar crede, era fiul unui Tănase Scatiu, însă de treabă, funcționar la primăria din Focșani și arendaș prin județele Râmnicu-Sărat și Brăila. Iar după meserie, nume și înfățișare se poate presupune o măsură de sânge grecesc" [21]. Câteva pasaje mai jos Călinescu îl pune pur și simplu la zid integrându-l printre detractorii lui Eminescu: „Era un tânăr ca oricare altul, îndreptățit să-și facă drum și căruia calitatea de scriitor îi agravează slăbiciunile. Din dispreț suveran pentru autorii vremii și ca să încânte pe Macedonski, pe care îl rugase să intervină la V. A. Ureche, ministru de instrucțiune, pentru un loc în învățământ, Zamfirescu îi scrie despre Eminescu: «Fii bun și-mi explică ce-a provocat mânia fârtatelui Eminescu, din *Timpu*. Acest om pare în timpurile din urmă bolnav de gălbinare». După aceea se supără și cu Macedonski" [22]. Și parcă atât nu ar fi fost suficient, Călinescu adaugă în altă parte: „Omul avea o cultură pestriță și superficială, era țanțoș, obstinat, plin de sine și cu un dispreț neacoperit pentru contemporanii săi. El nu voia să aibă «nimic comun» cu «domni» ca Slavici și Caragiale" sau „Duiliu

[20] Mihai Gafița, *Prefața* la Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, *Poezii*. Ediție îngrijită, prefață, cronologie, note, glosar, indici și bibliografie de Mihai Gafița. București, Editura Minerva, col. „Scriitori români", 1970, p. VII—VIII.

[21] George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Fundația europeană Drăgan, Editura Nagard, Madrid—Paris—Roma—Pelham N. Y., 1980, p. 470.

[22] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

Zamfirescu are despre romanele lui o părere atât de exagerată încât îl supără nu numai apropierea de Slavici și Caragiale ci și alăturarea de Tolstoi" [23].

Dacă avem în vedere prestigiul enorm și autoritatea de necontestat a lui George Călinescu este de la sine înțeles că „beneficiind" de o astfel de „carte de vizită", Duiliu Zamfirescu, omul și opera, vor rămâne circumscrișii acestor parametrii care vor fi preluați întocmai, fără prea multă discuție, fără ca cineva să se gândească sau să-și propună o cercetare mai la obiect a omului și a operei. Că impresia aceasta a rămas definitivă, că s-a transmis de la unul la altul și din generație în generație ne-o dovedește, nici mai mult nici mai puțin decât istoria folcloristicii românești care l-a judecat pe Duiliu Zamfirescu întocmai după criteriile aplicate de Călinescu și cei ce l-au precedat.

Mihai Gafița nu polemizează cu George Călinescu. Abia dacă îl citează în doar câteva rânduri. Dar este clar că cel căruia i se adresează Mihai Gafița în primul rând este George Călinescu. Fără a-l numi însă. „Cu privire la familia lui Duiliu Zamfirescu — își deschide Gafița, cam abrupt, lucrarea monografică — au existat și rămân încă destule date nelămurite, lăsând loc fanteziei și interpretărilor. Dintre toate, cea care și-a făcut un drum larg în opinia publică a fost și cea mai defavorabilă scriitorului — anume a unui tată din seria Scatiilor, atât de blestemată de el mai târziu. Un fel de cronicar ingrat și întrucâtva suspect al propriei categorii sociale, chiar al propriei condiții, un renegat — cam într-acest chip a apărut scriitorul în studii și analize purtând o marcă de incontestabilă seriozitate" (p. 5). Aluzia la Călinescu este prea vizibilă ca să mai stăruim. Dar, așa cum spuneam, Gafița nu polemizează direct cu George Călinescu. De fapt nu polemizează, *la vedere*, cu nimeni, cu cineva anume. Pentru a înlătura prejudecățile, liniile prea îngroșate, abuzul de lipsă de înțelegere și absența echilibrului, el face un inventar de probleme controversate, fals, exagerat sau inexact puse în circulație și încearcă să le aducă la dimensiunea lor reală apelând, uneori abuziv dar necesar, la un de-a dreptul impresionant bagaj documentar.

Dar mult mai important și de reținut chiar și pentru istoria folcloristicii și etnografiei românești ni se pare principiul de la care pleacă și motivația pe care o aduce Mihai Gafița în sprijinul demersurilor sale monografice. „Încercarea de a stabili — ne avertizează monografistul nostru — dimensiunile exacte ale personalității lui Duiliu Zamfirescu trebuie să se întemeieze pe o amplă referire la documentele rămase în arhive și biblioteci, pe *toată* opera sa publicată în volume, sau rămasă în publicații și manuscrise, pe întreaga corespondență, cu urmărirea amănunțită a genezei fiecăreia și cu reconstituirea corectă și amplă a biografiei sale. Corelările interne ale operei, recompunerea universului ei și a surselor care au generat-o, descoperirea argumentată a intenționalității ideologic-artistice ne-au dus, toate, la necesitatea unei reinterpretări de ansamblu a personalității scriitorului. Concluzia ei, așa cum se va constata chiar la lectura textului de față, la parcurgerea paginilor lui Duiliu Zamfirescu și a notelor însoțitoare, se desparte în multe privințe de exegezele anterioare, și anume în chestiuni esențiale, de loc în dezavantajul părintelui *Vieții la țară*, ci dimpotrivă" [24].

Dar, desigur, aceasta nu este totul. Și deși Mihai Gafița nu o spune clar, dând un răspuns oarecum ocolitor, dl. Stan Velea intuiește exact cea

[23] Ibidem, p. 473, 479.
[24] Mihai Gafița, *Prefața*, loc. cit., p. VIII.

https://biblioteca-digitala.ro

de a doua motivație și o expune într-o formulare ce nu lasă loc nici unei îndoieli precizând că „oricâte lucrări ar exista despre un creator, nu se poate spune niciodată că sunt destule ori prea multe, întrucât de la un lector la altul, de la o epocă la alta, sensibilitatea exegetului diferă substanțial, oferind practic posibilitatea unui număr limitat de receptări. În felul acesta, descoperindu-se de fiecare dată valențe noi, în raport cu capacitățile intelectuale și de frământarea de idei a timpului, opera și autorul ei capătă mereu complexități și rotunjimi expresive în conștiința posterității. Pentru că, una dintre particularitățile fundamentale ale valorilor estetice, prin urmare și ale literaturii, este aceea că nu se poate afirma nicicând că acestea au fost reconstituite definitiv în chip riguros demonstrabil prin strădaniile unui singur interpret, chiar dacă acesta întrunește agerimea de previziuni a geniului ori știința și meticulozitatea savantului" [25].

Dacă stăm să judecăm lucrurile la dimensiunea lor reală, cei doi istorici literari nu afirmă nimic extraordinar, nu aduc nimic nou în metodologia istoriei literare, cel puțin din punct de vedere teoretic. Principiile enunțate sunt un bun comun, de toată lumea acceptate, devenite oarecum firești și normă în cercetare. Cu toate acestea, ne-am asumat, în mod conștient, riscul reproducerii în integralitatea lor a celor două lungi, poate prea lungi, citate din considerente pe care le vom expune imediat.

Pornind de la situația actuală a folcloristicii și etnografiei românești, este în afară de orice îndoială că cele două principii — cel al permanentei acumulări de material și cel al punctului de vedere propriu al fiecărei generații asupra materialului studiat — menite să alimenteze necesitatea unei continue rescrieri a istoriei disciplinelor ce au ca obiect de studiu cultura tradițională românească, devine aproape obligatorie asumarea de către folcloriști și etnografi a acestor principii, adaptarea lor la specificul domeniului, transformarea lor în orientări diriguitoare pentru viitoarele sinteze, lucrări monografice sau doar studii și articole cu subiecte strict limitate. Nu este pentru nimeni un secret că sintezele de istoria folcloristicii și etnografiei românești pe care le utilizăm în momentul de față, deși la vremea lor au fost lucrări de excepție și de referință, au devenit oarecum perimate, scurgerea timpului și acumulările ulterioare, atât sub raportul strict documentar cât și sub acela al interpretării teoretice impunând adăugiri, eliminări, noi ierarhizări, ba chiar o nouă perspectivă de abordare, așa cum am încercat să schițăm doar cu un alt prilej [26]. De asemenea, dacă vom face un inventar al lucrărilor monografice consacrate unora dintre cei mai de seamă folcloriști și etnografi români vom constata, cu un sentiment de firească insatisfacție, că numărul acestora — al monografiilor — este minim, că și acelea care au fost publicate păcătuiesc în multe privințe, că personalități din vârful ierarhiei valorice nu se bucură nici măcar de atât. Cu studii și articole — unele chiar bine fundamentate și de substanță — scrise și publicate doar cu ocazii aniversare sau sub forma unor cuvinte introductive ori prefețe nu se poate construi o istorie a folcloristicii și etnografiei românești închegată și coerentă în toate articulațiile sale. Iată de ce, trăgând cu ochiul în ograda

[25] Stan Velea, recenzia citată, p. 554.

[26] Alexandru Dobre, *Istoria folclorului, a folcloristicii, etnografiei și artei populare în perspectiva anului 2000. Necesitatea unei noi abordări*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 40 (1995), Nr. 2, p. 123—130.

https://biblioteca-digitala.ro

vecinului, am socotit utilă reproducerea întocmai a celor două lungi citate în formularea lui Mihai Gafița și Stan Velea. Este, așadar firesc, chiar obligatoriu, ca folcloristul sau etnograful preocupat de istoria domeniului său de studiu și cercetare să urmărească atent ceea ce se întâmplă în jur, să extragă și să rețină pentru sine ceea ce i se pare folositor și aplicabil în propia-i sferă de cercetare. Apelul la tehnici și metodologii din domeniile apropiate sau de graniță nu înseamnă în nici un caz, așa cum de obicei se crede, un atentat la autonomia disciplinei, ci doar o îmbogățire a tehnicilor acesteia, o lărgire a paletei metodologice, o ieșire, în ultimă instanță, din izolarea în care singuri și poate fără să ne dăm seama îndeajuns suntem cantonați. O necesară ieșire din tunel impune și acumulări sau infuzii de felul celor la care ne-am referit mai sus.

Dar, dincolo de aceste considerente de ordin general metodologic și aplicativ, cu extindere la istoria folcloristicii și etnografiei, apelul la cele două formulări de principiu este motivat și de nevoia pe care am simțit-o pentru a face mai lesnicioasă înțelegerea demersului lui Mihai Gafița și a-i descifra, în măsura posibilului, nota accentuat polemică atât de bine învăluită în spatele unor principii de bun simț, de toată lumea acceptate formal și atât de bine argumentate și convingător expuse încât sunt de natură să stopeze orice posibilă replică. Nu se poate lucru mai firesc decât să se procedeze la o punere în valoare a întregului fond documentar accesibil, chiar dacă aceasta presupune o muncă enormă și un spirit de investigație excesiv. După cum tot atât de firesc ni se pare cealaltă cerință a unei lucrări monografice : lectura integrală a întregii opere a scriitorului monografiat și punerea în conexiune a materialului documentar cu cel rezultat în urma acestei noi lecturi, totul văzut prin ansamblul a ceea ce a fost în epocă și a ceea ce a urmat.

Nu mai puțin logică este și precizarea lui Stan Velea. Dar, cu toate acestea, să nu uităm că în lumea noastră funcționează cu extremă eficiență acea teorie a modelelor clasice devenite tabu care, atunci când sunt doar puțin clătinate de pe soclul lor stârnesc un cor de proteste adesea violent și nu rareori încheiate cu punerea la zid sau cu excluderea definitivă și irevocabilă din breaslă a îndrăznețului. Cazul lui Duiliu Zamfirescu și a discursului său de recepție la Academia Română este, și sub acest aspect, mai mult decât plin de învățătură.

Mihai Gafița și-a luat, am constatat deja, măsuri de prevedere excesive, dar a fost obligat să adopte această strategie datorită situației speciale a subiectului abordat și a deciziei de a-l prezenta pe Duiliu Zamfirescu într-o lumină cu totul nouă, alta decât cea deja încetățenită și acceptată de toată lumea ca atare. Ori, o asemenea răsturnare de valori atrage după sine un risc enorm, obligă la precauții de tot felul, necesită o stăruință extraordinară asupra materialului cercetat.

Să nu uităm că, în timpul vieții, Duiliu Zamfirescu a avut un comportament social normal în alte condiții, șocant pentru oamenii și locurile în care a trăit. Iar acest mod de a se purta în lume a fost atât de accentuat mediatizat încât a fost de natură să-i aducă sub aceeași linie și opera și modul de interpretare a acesteia. Să revenim, de aceea, ca să fim mai expliciți și mai bine înțeleși, la George Călinescu și la portretul pe care i-l creionează lui Duiliu Zamfirescu, ca un fel de deschidere asupra operei: „Era

https://biblioteca-digitala.ro

dar — spune Călinescu — obișnuit din copilărie cu echipagiile, caii și argații, cu situația seniorială [...]. Vocația modernă a scriitorului se conturează de pe acum. Locuiește într-o cameră de la Hotel Metropol, înfrumusețată de el cu o pianină, un tablou în ulei și două desene. Se îmbracă spilcuit, îumănușat, pălărie înaltă, jachetă neagră, încălțăminte fină, căutând să se netezească bine și să ascundă lustrul hainelor [...]. Chipul din această vreme al scriitorului e revelator: privire arogantă, parcă atinsă de indiferența privitorului, ținuta aspră de boier fără blândețea veritabilului aristocrat. Mai mult un afectat bine îmbrăcat, repetând cu agravare mândria glacială, dar așa de amabilă, a lui Alecsandri. Iluzionându-se, Duiliu Zamfirescu crede în acești ani că poate deține primatul literar, deși viața intelectuală se desfășura dincolo de prezența și înțelegerea sa" [27].

Să nu uităm totuși că, în timpul vieții, Duiliu Zamfirescu a polemizat — cel mai adesea dur, violent, intolerabil — cu tot ceea ce era personalitate în țara românească, artistică sau politică, fapt ce nu i-a fost niciodată iertat în întregime: Macedonski, Caragiale, Slavici, Coșbuc, Goga, dinastia, liberalii, Mitiță Sturdza, poeții simboliști ș.a.m.d. „Asaltul" asupra lui Alecsandri, Eminescu și Maiorescu a umplut paharul. Replica a fost pe măsură. Numai că Duiliu Zamfirescu a luptat de unul singur împotriva tuturor, iar aceștia din urmă, mergând la fel de departe ca și interlocutorul lor, au reușit să-i creioneze un portret mai mult decât nefavorabil căruia i-au subsumat, evident, și opera artistică. Așa se face că, aproape fără excepție, atunci când se vorbește despre Duiliu Zamfirescu primează incomoditățile sale comportamentale, opera rămânând undeva în umbră, placată de liniile groase ale așa-ziselor ciudățenii. Călinescu nu face altceva decât să preia toate acestea, să le sintetizeze, să le amplaseze și să le îngroașe încă mai mult cu verva și maliția ce-i sunt atât de cunoscute și, de ce nu, gustate și apreciate.

Folcloriștii, atâți câți au acordat o oarecare atenție discursului de recepție al lui Duiliu Zamfirescu, au pornit de la aceeași prejudecată, comentariul lui Călinescu și portretul din care nu am reprodus decât prea puține pasaje fiind decisiv în judecarea operei folcloristice a lui Duiliu Zamfirescu. Dar despre toate acestea și mai pe larg, pentru că își au o importanță în istoria disciplinei mai mult decât ne închipuim, cu un alt prilej.

În întreaga sa monografie, fără să o spună clar, Mihai Gafița demontează punct cu punct toate afirmațiile și aprecierile lui George Călinescu. Cu un bagaj de date și informații extrem de bogat și cuprinzător, cu o stăruință lăudabilă asupra fiecărei lucrări literare în parte, cu un efort meritoriu de a înțelege omul, comportamentul său, motivațiile acestuia, măsura în care „legenda" avea sau nu sâmburele de adevăr obligatoriu și în ce consta acesta, de unde începea fabulația și exagerarea specifică genului.

Ne îngăduim, riscând iarăși, o paralelă. În 1909, când și-a ținut discursul de recepție și în 1911, când face comunicarea la Academie despre *Metafizica cuvintelor și estetica literară*, a avut loc un eveniment aproape nemaiîntâlnit în viața noastră cultural-științifică. Sub aceeași cupolă, în aceeași incintă și în prezența fizică a ambilor combatanți s-a consumat momentul de

[27] George Călinescu, op. cit., p. 470, 471. Punctele de suspensie dintre parantezele drepte marchează comentariile lui Călinescu la opera lui Duiliu Zamfirescu.

https://biblioteca-digitala.ro

despărțire, de rupere a două direcții în istoria literară și, implicit, în folcloristica românească. Cel care aducea spiritul nou era, n-o să ne vină să credem, tocmai Duiliu Zamfirescu. Cel care apăra principiile acum depășite nu era nimeni altul decât Titu Maiorescu. Execuția a fost, cum atât de plastic o califica George Călinescu, ,,sângeroasă". Toată lumea crede — și asta și scoate în relief — că este vorba de o definitivă rupere a relațiilor dintre cei doi opinenți. O astfel de judecată nu are decât valoare emoțională și de aici și neînțelegerile ulterioare asupra esenței a tot ceea ce s-a întâmplat. Adică, i-auzi obrăznicie, să îndrăznească ,,spilcuitul" atacul la persoană și încă împotriva cui? A lui Titu Maiorescu!!. Este adevărat că Titu Maiorescu a făcut din această dispută, în primul rând și numai, teoretică o chestiune personală, de amor propriu, așa cum de altfel îi și mărturisește lui Duiliu Zamfirescu: ,,Dar partea ceialaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început că poezia populară « ca produs estetic nici nu există la națiunile civilizate », părerea filosofică despre timp și spațiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga și novelelor lui Popovici-Bănățeanul etc. etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci *scrierilor* mele de vr-o 40 de ani încoace, începând cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuând cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoașterea fără rezervă a lui Popovici-Bănățeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul dialectal Victor Vlad 1898), toate aceste publicate în « Convorbiri literare », și încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în Analele Academiei" [28]. În același fel, și numai în același fel, au înțeles lucrurile și comentatorii evenimentului de la 1909 care au socotit răspunsul lui Titu Maiorescu ,,ca un adevărat rămas bun de la niște legături care ținuseră 25 de ani" [29].

În fapt, așa cum foarte temeinic o demonstrează Mihai Gafița, se despărțeau două școli, două generații, două epoci. Tot ceea ce înfăptuise Titu Maiorescu în cei peste 40 de ani pe care îi evocă devenise la 1913 — așa cum fericit formulează profesorul Nicolae Manolescu, cu o expresie adresată lui Alecsandri dar valabilă și în cazul concret al lui Titu Maiorescu — devenise deci ,,un merit istoric", ceea ce desigur, fără a aduce atingere valorii, are menirea de a fixa în timp mișcarea de idei, gradarea succesiunii lor, ,,momentele de ruptură și de vârf' la care ne referearn cândva [30]. Aici am constatat marea lipsă de înțelegere a tuturor celor care, într-un fel sau altul au poposit asupra subiectului. Acesta a și fost principalul motiv pentru care am readus în atenție monografia lui Mihai Gafița, monografie care, acum ne este mai ușor de judecat lucrurile, reprezintă ea însăși un moment de ruptură, o încercare, reușită după părerea noastră, de a încetățeni o nouă metodologie și un alt spirit de interpretare a vieții și operei unui scriitor. Polemica, de la distanță, cu George Călinescu ne-a determinat să facem apropierea de ,,duelul" Maiorescu-Zamfirescu.

[28] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)*. Cu un cuvânt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța. București, Fundația pentru Literatură și Artă ,,Regele Carol II", 1937, p. 359.

[29] Idem. Aprecierea aparține lui Em. Bucuța.

[30] Alexandru Dobre, art. cit.

https://biblioteca-digitala.ro

Lăsând în seama istoriografiei literare ceea ce de fapt și de drept îi aparține, nu ne rămâne decât să atragem atenția că, pentru folcloristica românească, voluminoasa monografie a lui Mihai Gafița prezintă un interes particular. Am atras deja atenția asupra câtorva sugestii de relevantă importanță. Ar mai fi de adăugat încă, cel puțin, patru dimensiuni ale operei lui Duiliu Zamfirescu, asupra cărora stăruie și către care ne îndreaptă Mihai Gafița, de neîndoielnic interes și însemnătate, și anume:

1) *opera de folclorist a lui Duiliu Zamfirescu;*

2) *valoarea reală a discursului său de recepție:*

3) *existența unui moment 1909 în folcloristica românească fixat de Duiliu Zamfirescu prin discursul său de recepție, altul decât cel din același an 1909 fixat de Ovid Densusianu prin lecția de deschidere despre* Folclorul. Cum trebuie înțeles, *dar cu o indiscutabilă legătură între ele;*

4) *prezența elementului folcloric și etnografic, deloc neglijabil, în opera artistică a lui Duiliu Zamfirescu.*

Din această perspectivă dimensiunea folcloristică a personalității lui Duiliu Zamfirescu se impune ca un ce obligatoriu unei cercetări aprofundate, printr-o abordare adecvată și o metodologie care să se potrivească subiectului studiat.

https://biblioteca-digitala.ro

MEȘTEȘUGURILE ȚĂRĂNEȘTI ÎN DOMENIUL PRELUCRĂRII METALELOR

RADU OCTAVIAN MAIER

Cel mai important meșteșug din viața comunităților sătești în decursul istoriei este considerat pe drept cuvânt meșteșugul prelucrării metalelor, prin faptul că acesta a stat la baza dezvoltării celor mai multe ramuri meșteșugărești, aproape în toate timpurile. Folosind un termen nou, dar care se potrivește bine, „metalurgiștii" au fost primii specialiști care s-au desprins și s-au diferențiat în sânul societății.

Materialele arheologice de care dispunem au scos în evidență practicarea acestui meșteșug în toate provinciile istorice românești: Moldova, Transilvania, Maramureș, Țara Românească, dovezi sigure care atestă existența și activitatea atelierelor meșteșugărești de reducere și prelucrare a metalelor. Cele mai vechi urme descoperite în acest domeniu sunt datate încă în secolele III—II î.e.n. în săpăturile de pe malul Siretului — la Bursuceni, com. Verești — unde a fost găsită zgură de fier, semn al unei activități de prelucrare a metalelor [1].

Având în vedere că în solul de pe întreg teritoriul țării noastre au fost descoperite și intens exploatate de-a lungul veacurilor, chiar și a mileniilor, zăcăminte foarte variate de fier, cupru, aur, argint, plumb și altele, meșteșugul metalurgiei populare are îndelungate tradiții la noi în țară.

Fierul, aurul și argintul au fost metalele de bază care au contribuit din plin la dezvoltarea economică a Daciei. Fierul spre exemplu se găsea la suprafață în zăcămintele de la Poiana-Ruscăi, unde exploatările s-au dovedit a fi fost intensive și în antichitate. Bine cunoscut este faptul că fierul de aici satisfăcea nevoile dacilor liberi din cetățile din Munții Orăștiei. Una dintre cele mai valoroase descoperiri arheologice referitoare la epoca dacică este depozitul de unelte și produse meșteșugărești de la Grădiștea Muncelului. Impresionantul număr al acestora se ridică la 350—400 de piese, formate din lupe metalice, unelte ale meșterilor fierari, ca ciocane, clești, nicovale, pile, crestătoare, nituitoare, dințuitoare etc., unelte de lemnărit ca securi, cuțitoaie, barde, tesle, sfredele, scoabe etc., unelte agricole, ca seceri, coase, greble, sape, cosoare pentru viticultură, săpoaie, pentru desțelenit etc. [2] Acest inventar deosebit de valoros este o dovadă incontestabilă a dezvoltării meșteșugului prelucrării fierului de către populația autohtonă a Daciei și a continuării acestuia și în timpul și după ocupația romană.

[1] N. URSULESCU, *Recunoașteri arheologice în comuna Verești, Suceava*, în „Anuarul Muzeului Județean", VI—VII, 1979—1980, p. 21—32.

[2] C. DAICOVICIU, *Șantierul Grădiștea Muncelului*, în „Studii și Comunicări de Istorie veche", III, 1952, p. 249—301.

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 541—549, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

Referitor la prelucrarea fierului din perioada feudalismului timpuriu avem un bogat material documentar de la Cutăţeii din Vale, Bârlogu, în jud. Argeş, cercetările lui Dinu Rosetti şi I. Nania, la Dridu, jud. Ilfov, de I. Nestor, la Vechiţa, jud. Dolj, în Dobrogea la Iulia, Altântepe, Garvăn-Dinogeţia, Capidava, aşezările feudale din secolul X—XII, precum şi materiale descoperite de Petre Diaconu la Păcuiul lui Soare, unde obiectele de fier, plumb topit, zgură de fier şi lupe, datate din secolele X—XIV-lea, abundă. În Moldova s-au descoperit materiale din fier, datând din secolele X—XIII, la Hlincea, Cârja, Epureni, Bârlad etc.

Cele două părţi constitutive ale procesului metalurgic, extracţia şi prelucrarea, făceau parte din preocupările unuia şi aceluiaşi meşteşugar. Acest proces este pe deplin dovedit în numeroasele materiale arheologice. Aproape că nu există aşezare veche prefeudală şi feudală, cercetată de arheologi, în care aceste două operaţii, extracţia şi prelucrarea metalului, să nu facă parte integrantă a muncii unuia şi aceluiaşi meşter. Sunt des întâlnite zgura de cuptor şi lupe de fier, rezultate din reducerea minereului respectiv, precum şi o serie întreagă de unelte, arme, obiecte de uz casnic, forme de turnat metalul etc., făcând dovada prelucrării metalului pe plan local. La Udeşti au fost scoase la lumină „lupe" de metal, confirmând astfel că, în această aşezare, se practicau pe scară destul de largă reducerea minereurilor şi prelucrarea metalelor. La Suceava au fost descoperite într-un atelier-locuinţă, datat începutul secolului al XV-lea, cuţite de plug şi diferite obiecte agricole încă nefinisate. Materiale în acest sens au fost găsite şi de către Maria Comşa la Bucov, Vadu-Sărat, jud. Prahova [3] şi pe raza oraşului Bucureşti, la Buftea, Piaţa de Flori, Ciurel, Mogoşoaia, Alba, de către Mircea D. Matei [4], demonstrând că reducerea minereului şi prelucrarea fierului constituiau preocupări ale aceluiaşi meşteşugar sau grupării de meşteşugari din sânul comunităţii sătesti.

Fierarul satului procura singur materia primă, minereul de fier sau aramă şi, prin reducere, obţinea metalul necesar pentru prelucrarea în propriul atelier meşteşugăresc. Metalurgia populară a fost răspândită pe tot cuprinsul ţării atâta vreme cât tehnologia reducerii minereurilor se făcea în cuptoare relativ primitive, asigurând desfăşurarea aproape a tuturor activităţilor economico-productive. Odată cu perfecţionarea tehnologiei de reducere a minereului şi a cuptoarelor, meşteşugul se concentrează în apropierea marilor zăcăminte de fier. Prin secolul al XV-lea şi începutul celui de al XVI-lea sunt atestate multe sate româneşti specializate în reducerea şi prelucrarea fierului.

Ingeniozitatea meşterilor populari a dus la perfecţionarea instalaţiilor tehnice, făcând din acestea adevărate stabilimente meşteşugăreşti şi, drept urmare, instalaţiile de reducere şi prelucrare a fierului au coborât pe văi, în locurile unde instalaţiile ce foloseau forţa apei erau capabile să pună în funcţiune atât foi-foalele cuptoarelor, cât şi puternicile ciocane, cu care se prelucra fierul.

Folosirea „morilor de fier" acţionate de forţa apei este atestată în ţările române abia spre sfârşitul secolului al XIII-lea — începutul secolului al

[3] M. COMŞA, *Săpăturile de la Bucov*, în „Materiale Arheologice", V, p. 459.
[4] MIRCEA D. MATEI, *Probleme actuale ale cercetării istoriei oraşului medieval*, în „Studii şi Comunicări de Istorie veche", 1970, nr. 3, p. 459.

https://biblioteca-digitala.ro

XIV-lea, în timp ce în unele țări occidentale acestea sunt deja cunoscute în secolele XI—XII-lea. În secolul al XVII-lea un renumit centru meșteșugăresc era Remetea, unde atât în instalații pentru foii de suflat în cuptorul de redus minereul, cât și în cele pentru ciocanele mari de prelucrat fierul, era folosită forța apei, ce curgea prin localitate. „Aceste instalații s-au păstrat până în zilele noastre, iar cantitatea de fier produs era în medie de 200 de măji în decursul unui an; acest fier era prelucrat în parte de meșterii locali, o parte vândută în ținut, iar altă parte la Sibiu, unde era prelucrat de breslași specializați în ale fierăritului" [5].

Cele mai amănunțite informații asupra fierăritului de pe domeniul Hunedoarei se găsesc în conscripția urbarială din anii 1681—1682, pe când acesta dispunea de cinci mine-băi sau hamoruri, două dintre ele fiind construite în felul românesc, iar trei în cel nemțesc.

„Tipul românesc are sub același acoperiș cuptorul pentru reducerea minereului cu foi acționați de o roată de apă, alături se află marele ciocan de prelucrat metalul, tot acționat de o roată hidraulică, și cuptorul în care se călea fierul, când se prelucra cu foii acționați de o a treia roată de apă" [6].

Cuptorul de tip „nemțesc" era format din două instalații: cuptorul propriu-zis pentru reducerea minereului și, alături, instalația de prelucrare a metalului extras, din care se realizau produse sau semiproduse. Remetea folosea două tipuri de ciocane. Primul avea coadă paralelă cu fusul roții de apă și patru brațe de ridicare. Un exemplar asemănător se află în Muzeul în aer liber de la Cluj-Napoca. Cel de al doilea tip avea coada perpendiculară pe fusul roții de apă, cu pene de apăsare prinse la capătul cozii, un exemplar similar existând în Muzeul Tehnicii populare din Sibiu.

Foii cuptoarelor, atât pentru redus minereul, cât și pentru călit, aveau în construcția lor un jug mișcător de apăsare, alcătuit din două brațe, unul sus și altul jos, fiind apăsat succesiv de două pene montate pe fusul roții de apă.

Cu aceste unelte-instalații meșteșugarii transformau fierul brut în benzi și bare de diferite dimensiuni, după necesitate, din care confecționau coase, sape, securi, hârlețe, topoare etc. O parte din fier era transformată în semiproduse, ca fiare brute de plug, brăzdare, cuțite, ce erau finisate apoi de către meșterii fierari de prin sate, care își procurau materialele necesare de la târguri mari, bâlciuri ori iarmaroace, unde aceste produse erau aduse de căruțași specializați în domeniu.

În lucrarea lui D. Prodan, menționată mai sus, găsim următoarea expresie: „atât cât pot birui caii mei de cărăușit fierul pentru două căruțe, să fie purtat fierul fără încetare în toate părțile prin târguri, ca nici caii să nu prade fânul fără folos acasă, și să treacă și fierul".

Marea majoritatea a fierarilor în perimetrul Munților Apuseni și zonelor limitrofe, la fel ca și cei din Pădureni, erau români, după cum rezultă din documentele din secolele al XVI—XVII-lea. Cele mai multe instalații pentru reducerea minereurilor erau amplasate la Boi și Craiova, devenită ulterior Vașcău.

[5] D. PRODAN, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei, în secolul al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie—Cluj", I—II, 1958, p. 74.
[6] D. PRODAN, ibidem, p. 34—35.

https://biblioteca-digitala.ro

La topitoriile de fier pe domeniile Beiușului pe la 1600 forța de muncă, calificată și necalificată, era asigurată de către români din satele învecinate: „Boi, Craiova, Sustiu, Briheni, Urzești, Sohodol, Câmp, Folești, Secean, Valea Mare de Codru, Vărzarii de Jos, Vărzarii de Sus. Populația românească din alte sate învecinate era în slujba topitoriei de aramă de la Poiana, unde se prelucrau minereurile extrase din împrejurimile Băiței. La această topitorie erau repartizate satele: Poiana, Băița, Fânața, Sighiștel, Câmpanii de Sus, Câmpanii de Jos" [7].

La începutul secolului nostru găsim o bogată activitate meșteșugărească la Carpineț, Vărzarii de Sus și Vărzarii de Mijloc, unde se întreceau în dibăcia de făurar peste 30 de meșteri cu calfele și ucenicii lor. Produsele acestor meșteșugari erau vestite în toate zonele Transilvaniei: securi, seceri, sape, topoare, coase, unelte meșteșugărești, dălți, ciocane, clești, cuțitoaie drepte, cuțitoaie curbe etc., diferite unelte casnice. Ultimele fierării din Vărzari au fost aduse în patrimoniul Muzeului Satului din București și Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca.

Ca și în alte domenii de activitate meșteșugărească, fierarii din Vărzari ornamentau produsele lor cu motive decorative, numite „pistrui" și „pupi", adevărate semne de meșter pentru a deosebi produsele lor de produsele altor meșteri și pentru a da deplina garanție produselor proprii. Această obișnuință de a marca produsele unui meșteșugar pentru a fi recunoscute era frecventă în toate zonele țării și la toți producătorii.

Marea vechime a meșteșugului fierăritului este atestată și lingvistic. Amintim termenii de origine latină: *cărbuni* (carbo-onis) mangal; *cheie* (clavis) — o unealtă ca o pilă cu dinții mari, cu care se netezește copita calului după ce s-a bătut potcoava, „raspa"; *cuptor* (coctorium), Jignea; *fier* (ferrum) — unealtă cu care se scoate din foc și se ține pe nicovală, când se prelucrează cu ciocanul, „clește"; foale (follis) — unealta de suflat în foc; *lingură* (lingula) — unealta cu care se curăța copita calului înainte de a se bate potcoava, cuțitoaie; *lup* (lupus) — unealtă în care fierarul prinde și strânge fierul ca să-l poată lucra etc. [8]

În evoluția sa meșteșugul a asimilat în mod creator și alți termeni, unii de origine necunoscută, cum sunt „custură", „mătură", termeni comuni cu cei de origine albaneză, „vatră" (vatre); termeni de origine slavă, „căuaci", „ciocan", „clește", „daltă", „jar", „nicovală", „pămătuf"; de origine turcă — „menghină", de origine țigănească — „baros"; termeni formați pe teren românesc — „cioplitoare" (cioplit + tor), „cuțitoi" (cuțit + oi), „fierar" (fier + ar), „stropitor" (stropit + or), și termeni impuși de limba literară, ca „bormașină" (germ. Bormaschine), „filieră" (k. filiere) etc. [9].

Începând cu primele decenii ale secolului nostru terminologia fierăritului este contaminată de terminologia tehnicilor și uneltelor de fabrică, în special de origine germană. Denumirile nemțești au fost asimilate în primul rând de către meșterii fierari din Transilvania. În Țara Românească și Moldova, după cum reiese din documente și din relatările informatorilor

[7] D. PRODAN, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de Istorie — Cluj", V, 1968, p. 48.

[8] NICOLAE FELECAN, *Terminologia meseriilor*, în vol. *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia-Mare, 1983, p. 99.

[9] NICOLAE FELECAN, ibidem, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro

mai vârstnici, această terminologie a fost adusă în secolul trecut din Transilvania și Bucovina de către meșteri de înaltă specializare profesională, care s-au așezat în unele sate din provinciile de peste Carpați, fapt ce explică influențele germane pătrunse în terminologia uneltelor și a unor tehnici preluate de meșteșugari mai tineri din aceste zone, care au deprins atât nomenclatura sculelor, cu mici deformări de pronunție cât și unele detalii tehnice de muncă. Spre exemplificare amintim doar câteva dintre acestea: ciocanul pentru obținerea profilelor rotunde — „runthamar", ciocanul folosit cu o singură mână — „handhamar", cel folosit cu ambele mâini — „foslahamar", ciocanul cu care se trag cercurile pe roți se numește „fethamar", cel de netezit unele suprafețe ale fierului — „fethamar-brait", cel pentru găuri pătrate — „fircauthamar", butucul pe care este așezată nicovala se numește „ambuster", trepiedul de potcovit calul — „faielboc", iar „crant" este partea care permite învârtirea perinocului pe dricul carului sau a căruței.

Fierăria era așezată de regulă în afara locuinței, mai mult sau mai puțin depărtată de casă, dar niciodată sub același acoperiș. De cele mai multe ori fierăria era situată izolat și de celelalte acareturi din gospodărie, căci aici se lucra cu focul, de obicei la stradă, pentru a fi ușor accesibilă celor ce vin pentru lucru. În majoritatea cazurilor atelierul de fierărie se află într-o singură încăpere. În apropierea fierăriei, de regulă, se construiesc instalațiile necesare pentru tras „șina", „raful" pe roată (Fig. 1) ori „crivala", „jug de potcovit", „războiu de potcovit", „stanog" (Fig. 4) pentru potcovitul boilor (Fig. 3). Aceste instalații erau de altfel și semnul prin care se marca existența fierăriei. Un alt însemn al prezenței atelierului de fierărie este „ambustoc-ul" — un trunchi mare și gros de copac (Fig. 5) ce servește la scosul șinelor de pe roți și la bătutul „bucșelor" la roțile de car ori căruță. Aproape fără excepție, în fiecare atelier de fierărie este instalat un „banc", bine fixat în pământ, pentru a avea mare stabilitate, având două „menghini" — una pentru „tăierea" și pentru făcut „ghiventuri", „bride", cu care se legau „dricurile" (Fig. 2) la căruțe etc., iar cea de a doua folosită la executarea „piuliților". Tot pe banc se fixează o „bormașină" și „filiera".

Partea principală a atelierului o reprezintă „foiul" și vatra de foc. În centrul atelierului de fierărie se mai află încă un „ambustoc", pe care se fixează nicovala. Unele dintre unelte și instalații sunt apariții noi în inventarul atelierelor de fierărie, cum ar fi menghinele, filierele, polizoarele, bomfaierele, burghiurile, sudura autogenă etc.

TEHNICILE DE PRELUCRARE A FIERULUI

Tehnicile și procedeele de prelucrare a fierului sunt asemănătoare pe întreg teritoriul țării. Primul și cel mai mic ca arie de răspândire este procedeul de prelucrare la *rece*. Prelucrarea la rece s-a aplicat în cele mai multe cazuri la piesele subțiri din șină, tablă, sârmă, sau pentru mici modificări ale formelor. Modelarea pieselor din fier la rece se făcea prin „ciocănire", adică prin lovirea repetată a pieselor cu ciocanul, până ce acestea primeau forma dorită, tăiere cu dalta ori cu „foarfecele" sau „ghilotina", găurire cu

https://biblioteca-digitala.ro

„priboaie", „bolțuri". Pentru prelucrarea la rece nu erau necesare instalațiile speciale din fierărie, operațiile de acest gen putând fi făcute și de unii săteni, care executau obiecte necesare în gospodărie.

Prelucrarea fierului *la cald* cerea o specializare, pe care o aveau numai fierarii bine instruiți, care au învățat și au practicat meșteșugul. Ei știau să modifice cu mare măiestrie atât formele inițiale ale materialelor de lucru, cât și calitatea fierului, gradul lui de duritate. Fierarii stăpâneau foarte bine tehnica de „fierbere" a fierului spre a obține o mare diversitate de produse. „Fierberea" se făcea până ce metalul devenea roșu-incandescent, „aproape moale", „curgea", la porțiunea ce trebuia prelucrată. Pentru obținerea produselor dorite metalul înroșit se „forja" prin lovirea rapidă, repetată, ritmică și cu multă forță cu ciocanele de diferite mărimi și forme, primind diferite forme plastice. Prin forjarea, tăierea, încovoierea fierului fiert se realiza în ultima instanță forma dorită a pieselor cu funcționalitatea specifică acestor produse.

„Sudura" pieselor metalice, în special a șinei de legat roțile, de „încălțare" a roților, se făcea numai la cald. Capetele metalului de sudat se „fierbeau" până la punctul de topire al metalului, apoi meșterul lovea cu ciocanul locul îmbinării pentru a „prinde". Această operație era una dintre cele mai dificile, cerând din partea fierarului o bogată experiență și o deosebită îndemânare în execuție, pentru faptul că topirea prea mare a metalului ori lovirea necorespunzătoare a acestuia putea duce în final la stricarea pieselor. Fierul sudat rămânea „mort". Ulterior el trebuia tratat în vederea măririi durității, mai ales a stratului de la suprafață, cum este la „gurile" de topoare, securi, țapine, bărzi, tesle, cuțitoaie, sape, coase etc., care se „căleau" prin încălzirea la o temperatură ridicată, urmând răcirea bruscă într-un mediu gazos, uleios, lichid ori granular. Toate aceste procedee tehnice de prelucrare a fierului erau cunoscute și folosite de către toți fierarii din țară. Meșterii specializați în prelucrarea fierului erau cunoscuți îndeobște sub numele de „făurari", „fierari", „potcovari", iar atelierele lor se numeau „fierării", „cameniță", „cujniță", „potcovării".

Fierul, pentru a putea fi modelat, se fierbea în cărbuni aprinși pe „vatră", „cotlonul" fierăriei. La români, vatra focului avea două aspecte: „vatră joasă" și „tavă înălțată" la 90—100 cm de la sol. Vatra era construită din piatră, pământ sau cărămidă, de obicei de formă pătrată. Fumul din fierărie era evacuat printr-un coș suspendat deasupra vetrei în formă de trunchi de piramidă, numit „coș", „hogeac", „bâbâtie", „horn" etc. Din cercetările întreprinse a rezultat faptul că „vetrele înălbite" au fost cele mai răspândite, fiind mai adecvate muncii fierarului, iar cele joase, mai puține la număr, numite „vetre țigănești", erau amenajate ori la nivelul solului, ori în mici adâncituri, prevăzute cu foale simple din „burduf" cu țeavă de suflare îngropată în pământ.

Una dintre cele mai însemnate instalații ale fierăriei sunt „foii de suflat", pentru „întețirea focului", „întărirea focului" pe tot timpul lucrului, cu care se comprimă și se suflă aerul în cărbunii din vatră. Cele mai simple „foale", „foiuri", „gâfuri" erau (Fig. 6) confecționate dintr-un „burduf" din pielea întreagă a unei capre sau oi. Aceste foale, folosite mai cu seamă de către meșteri țigani-căldărari, au primit denumirea de „foale țigănești", fiind răspândite pe la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru în Moldova, Dobrogea și o parte din Muntenia. În celelalte provincii românești, Transilvania și Banat, foalele țigănești s-au găsit foarte rar, ele fiind înlocuite de

https://biblioteca-digitala.ro

1. Tragerea șinei pe roată.

2. Legarea, ferecarea dricurilor la căruță.

3. Potcovitul animalelor.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Stanog, crivală, jug de potcovit, război de potcovit.

5. Ambustoc cu nicovală și diferite unelte de fierărit,

https://biblioteca-digitala.ro

timpuriu cu foalele mai perfecționate, atât în formă cât și în modul de funcționare, care aveau „capace de lemn" și „burduf de piele" groasă, tăbăcită, cu pereții plisați în timpul funcționării. Prin intermediul unui sistem de pârghii foalele erau acționate cu mâna sau cu piciorul, ori cu ambele deodată. Dacă meșterul efectua mai multe operații în același timp, cum ar fi întreținerea focului, manipularea piesei introduse în foc, prelucrarea și modelarea piesei „fierte", fierarul folosea pârghia acționată cu piciorul, simultan cu pârghia de mână, cu care manipula foalele sau domolea „para focului" din vatră.

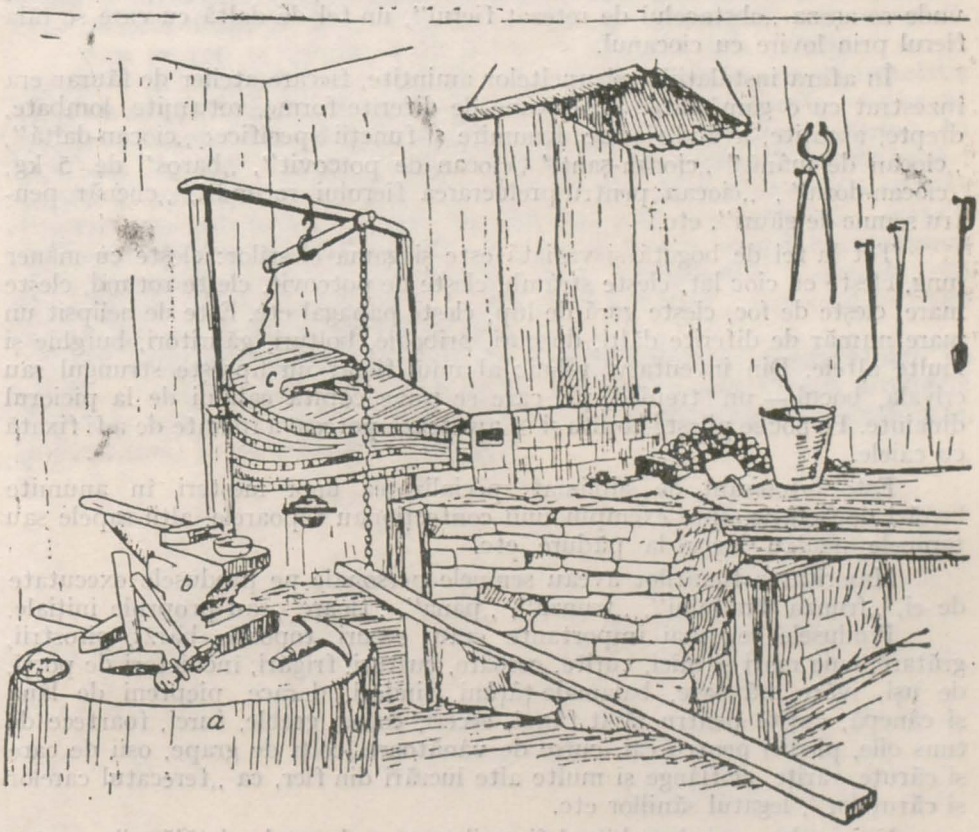

6. Atelier de fierărie: a) ambustoc, b) nicovală, c) foi, d) d. vatră, e) pedală

Cele mai des folosite erau foalele de picior, care permiteau acționarea și reactivarea aerului necesar înroșirii fierului, baterea fierului de către o singură persoană reprezentând o simplificare tehnică. Aceste inovații s-au produs, după informațiile fierarilor mai vârstnici, cam pe la sfârșitul secolului trecut.

Cel mai răspândit tip de foi a fost cel „turtit", de diferite mărimi, după numărul capacelor intrate în scheletul lemnos, cel mai mare având șase capace, apoi cel cu patru și trei capace. Scheletul foiului se îmbrăca în piele „dublă"

https://biblioteca-digitala.ro

de cal, aceasta fiind preferată pentru rezistența ei la mari solicitări. Foalele erau construite în mod curent de către fierari și lemnari sau erau de fabrică, cum a fost în Transilvania. Existau și foii în formă rotundă, circulară, numiți „turiac" sau „armonică". Foii se așezau în spatele atelierului, la nivelul vetrei, ori erau amplasați în podul fierăriei, iar pe vatră se afla „pleaftura" de stins focul și „cleștele de foc".

„Nicovala", „ileul", „ilău", era așezată ori pe sol, acolo unde era vatra joasă, ori pe „butuc de lemn" în fierăriile cu vatra înălțată. Pe nicovală se modelau piese metalice la rece și la cald. De cele mai multe ori nicovalele erau turnate de fabrică. Nicovala mare era prevăzută cu un orificiu, unde se așeza „obstacolul de retezat fierul", un fel de daltă cu care se tăia fierul prin lovire cu ciocanul.

În afara instalațiilor și uneltelor amintite, fiecare atelier de făurar era înzestrat cu o gamă largă de ciocane de diferite forme, rotunjite, lombate, drepte, ascuțite, având fiecare denumire și funcții specifice: „ciocan-daltă", „ciocan de mână" „ciocan-șanț" „ciocan de potcovit", „baros" de 5 kg, „ciocan-dorn", „ciocan pentru prelucrarea fierului rotund", „chenăr pentru semne de găuri". etc.

Tot la fel de bogată și variată este și gama cleștilor: clește cu mâner lung, clește cu cioc lat, clește strâmb, clește de potcovit, clește rotund, clește mare, clește de foc, clește gură de lup, clește papagal etc. Este de nelipsit un mare număr de diferite dălți, dornuri, priboaie, bolțuri, găuritori, burghie și multe altele. Din inventarul tehnic al unui fierar nu lipsește strungul sau crivala, bocul — un trepied, pe care se pune copita calului de la piciorul dinainte. Pe boc se pilește copita și se ajustează potcoava înainte de a fi fixată cu caiele.

Este interesant de subliniat specializarea unor meșteri în anumite lucrări de fierărie, spre exemplu, unii confecționau topoarele, alții sapele sau țapinele pentru lucru la pădure etc.

Majoritatea fierarilor aveau semnele personale pe produsele executate de ei, „frunza bradului", „frunza", „pana", „floare", sau propriile inițiale.

Produsele cele mai importante erau: securi, topoare, bărzi, pirostrii, grătare, cuie mari și mici, cuțite, cosoare, custuri, frigări, încuietori de porți, de uși, ivăre, zăvoare, balamale-țâțâni, tindeci, darace, piepteni de lână și cânepă, cuțite pentru tăiat fânul, seceri, coase, greble, furci, foarfece de tuns oile, piedici pentru cai, curse de vânătoare, colți de grape, osii de care și căruțe, rariță, cioflânge și multe alte lucrări din fier, ca „ferecatul carelor și căruțelor", legatul săniilor etc.

Un produs mai deosebit al fierarilor erau clopotele și tălăngile pentru animale, care necesitau mai multe faze în executarea lor în primul rând croitul, apoi curbarea și obținerea marginilor prin ciocănire pentru a ușura lipirea lor. Tabla se încovoia și se bomba tot prin ciocănire pentru a forma așa-numitul „șarpac", dunga groasă de pe mijlocul clopotului care amplifica sunetul. Șarpacul se realiza prin presarea tablei pe dinăuntru cu ajutorul unui ciocan de oțel până ce clopotul se încheia, devenind monolit, aproape ca turnat, ce-i dădea vibrația necesară de sunet. În afara acestei operații de încheiere, toate celelalte se efectuau pe o bucată de lemn pentru a nu tăia tabla, a o pătrunde, cu o unealtă de fier prin lovire. Tablele se încheiau la „îmbucarea" lor și cu nituri. Urma arămitul clopotului-talăngii, apoi se

https://biblioteca-digitala.ro

făcea ungerea cu lut pe partea exterioară și introducerea clopotului în foc. Lipitura dintre părți se făcea cu alamă dată cu borax.

Majoritatea fierarilor nu numai că potcoveau caii, boii, dar și confecționau potcoavele și caielele necesare. Pentru executarea unei potcoave fierul se lucrează la cald pe nicovală cu un ciocan special numit „bandhamăr", urmează încovoierea potcoavei, iar cu un „falțhamăr" se face adâncitura numită „falț", în care intră caielele, iar găurile potcoavei se fac cu ajutorul unui „spițhamăr". Potcoava de cal și de bou are în partea din față o ridicătură peste copită, numită „capac", care o protejează. Înainte de a fi pusă potcoava, copita calului se „păsuiește", iar potcoava pusă foarte fierbinte pe copită o nivelează. Pentru potcovit caii fierarul folosește „bocul" pe care pune piciorul dinainte, iar pentru boi se folosește „stănogul" sau „crivala".

Șina pe roți se trăgea pe un butuc cu ajutorul unor „cârlige" sau la „presă" — o instalație în care se fixa roata cu un șurub; la această instalație roțile nu se „pălăriază", nu se fac conice, și se pot chiar îndrepta, când sunt pălăriate. Intervenția fierarului la care sau căruțe se numea „întărirea în fiare" sau „ferecat", „legat", „încălțat". Fierăria specializată în aceste lucrări se numea „caretărie", iar meșterul „caretaș". Un lucru interesant executat de fierari erau potcoavele de gheață denumite și „potcoave țigănești", „mâțe", „potcoave bătrânești", care se legau peste încălțăminte pentru a nu aluneca iarna pe gheață, ori pe drumurile alunecoase. „Potcoavele" aveau 6 colți în partea de jos, iar la suprafață „urechi" sau „verigi", prin care se legau cu „nojițe" sau curele de încălțăminte[10].

În ultimele decenii, datorită dezvoltării industriei producătoare de mașini și unelte, meșteșugul fierăritului a decăzut, astfel încât produsele meșterilor fauri au trecut pe plan secundar, devenind preocupări ajutătoare, suplimentare, în gospodăriile țărănești.

[10] Prezentul studiu a fost elaborat pe baza materialelor de teren culese de autor între anii 1968—1985.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TÂRCOLITUL VIEI – UN RIT AL VIȚEI DE VIE

CONSTANTIN BĂRBULESCU

Când am cules primele informații despre ritul de care ne vom ocupa, ne închipuiam că vom putea consulta mai apoi studii care să ne lămurească aria de răspândire, formele sub care mai poate fi întâlnit ș.a.m.d.. Dar au început surprizele: nimeni nu știa de existența unui asemenea rit. În plus, literatura etnologică privitoare la viticultură se dovedea pe atât de săracă, pe cât de bogată era în privința culturii cerealiere, în special a grâului. Ca și când oamenii pământului ar fi fost consumatori numai de pâine, nu și de vin. Este drept că aspectele pur etnografice ale viticulturii au fost bine studiate, dar, așa cum spuneam, nu și cele rituale.

După știința noastră nu există în literatura de specialitate nici un studiu dedicat acestui subiect, ci numai referințe ici și colo. Cronologic vorbind, prima mențiune a ritului apare în răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu [1]; urmează studiul lui N.A. Mironescu, *Practici, credințe și obiceiuri legate de viticultură* [2]. Horia Barbu Oprișan ni-l descrie așa cum se desfășura în localitatea Bragadiru, jud. Teleorman [3], iar Marcela Bratiloveanu-Popilian îl amintește în cadrul obiceiurilor de Crăciun din zona Mehedinților [4]. E tot ceea ce am putut găsi publicat despre subiectul pe care îl vom aborda.

Aproape că nu îți vine să crezi că un rit așa de important și spectaculos a putut scăpa atenției etnologilor, ca de altfel și întregul domeniu al tehnicii magice a culturii viței de vie. Și dacă ar fi vorba despre un domeniu care deja nu mai poate oferi mare lucru cercetătorului ar fi de înțeles; dar practicile ce însoțesc ciclul anual al muncilor viței de vie și vinificația sunt cel puțin la fel de bogate și interesante ca și cele ale grâului. Vom încerca să dovedim.

Pentru țăran rodul viei nu era asigurat doar de activitatea ce ținea strict de tehnica pozitivă, ci și de obiceiuri și practici ce se încadrează tehnicii magice.

* Cifrele din paranteze reprezintă numărul de ordine al informatorilor (din lista de informatori).

[1] Adrian Fochi, **Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu**, Ed. Minerva, Buc., 1976, p. 265–267.

[2] N. Al. Mironescu, **Practici, credințe și obiceiuri legate de viticultură**, în „Revista de horticultură și viticultură", anul XVII, 1968, nr. 3, p. 55–58.

[3] Horia Barbu Oprișan, **Monografia folclorică a Teleormanului**, Casa Creației Populare a Teleormanului, Alexandria, 1971, p. 338–339.

[4] Marcela Bratiloveanu-Popilian, **Aspecte ale obiceiurilor de Crăciun în zona Mehedinților**, în „Arhivele Olteniei", serie nouă, nr. 7, 1992, p. 139–149.

REF, tom 40, nr. 5–6, p. 551–563, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

În cadrul intervalului anual putem distinge două cicluri ale culturii viței de vie[5], care au drept scop obținerea în cadrul primului — de la tăierea viței la culesul strugurilor — a strugurilor, iar în cadrul celui de-al doilea — de la strugure la vin — a vinului[6].

PRIMUL CICLU AL VIȚEI DE VIE: DE LA TĂIERE LA STRUGURE

(1 februarie — 14 septembrie)

Calendarul viticol este fragmentat de aceste două cicluri în perioade distincte, datele cheie fiind 1 februarie (Sf. Trifon sau Trif) și 14 septembrie (Cristovul viilor).

1 februarie este data la care, în unele zone, se practica ritul de care ne vom ocupa — **târcolitul viilor:** *„se unesc mai mulți locuitori care au viile la un loc sau în apropiere unele de altele... fiecare stăpân de vie ia o ploscă cu vin și se duc cu toții la vii, se apucă și taie câte o viță de vie de la trei butuci, de la fiecare butuc câte o viță. După aceasta zic din gură; «Să dea D-zeu ploaie la vreme și să le păzească de orice stricăciune» și, în fine, se pun de mântuie plosca cu vin tot în urările de mai sus: cu fiecare stăpân de vii se procedează ca la cel dintâi"*[7].

În Gvardenița, sat din jud. Mehedinți, la primul săpat al viei se mânca bucata din *bundărete* ce nu fusese consumată cu ocazia ritului târcolirii viei și care fusese special păstrată în acest scop (2, 3, 24)* așa după cum, după o informație din jud. Gorj un alt mezel preparat din carnea porcului — mațul gros — devenea aliment ritual în prima zi a aratului (32a).

Următorul moment calendaristic cu semnificație în planul tehnicii magice este 15 august — Sf. Maria — când *„în toate zonele viticole erau duși la biserică pentru a fi slujiți primii struguri «vărateci». Uneori se ducea și must. După slujbă, această «colivă de poamă» sau «colivă de struguri» era împărțită de obicei la săraci, ca ofrandă «pentru sufletul morților»"*[8]. Tot la Sf. Maria [9] în Făgetul lui Ioan Bianu își începeau slujba doi **vighitori** la vii, nu înainte de a se face *„«legatul» viilor de un om bătrân care știe. Coliba este făcută și în ea se întâlnesc seara târziu cei doi vighitori și meșterul cu ale lui taine. Cei doi vighitori pleacă pe cărarea care înconjură viile — unul la dreapta, celălalt la stânga, și ajung jos în sat, apoi trec prin sat spre țintirim; acolo fiecare merge la un mormânt proaspăt, pe care l-a ochit de cu ziuă; umple gluga cu țărână de pe acel mormânt, apoi pleacă înapoi pe drumul pe unde a*

[5] Această împărțire a calendarului viticol se poate multiplica în mult mai multe cicluri. Putem considera porți de trecere de la un ciclu la altul pe lângă începerea tăiatului, culegerea strugurilor și terminarea fermentației vinului, apariția florilor viței de vie așa cum face Jocelyne Bonnet, **Le cent de la vigne. Rebus calendaires et représentation dans le vignoble français,,** în „Les Plantes et les Saisons. Calendriers et Representations", texte réunis et présentés par Marianne Mesnil, Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles, 1990 p. 321—338.

[6] Împărțirea în cicluri ne-a fost sugerată de studiile doamnei Marianne Mesnil care, ocupându-se de cultura grâului, distinge de asemenea două cicluri: 1. **du grain au grain** și 2. **du grain au pain.**

[7] Adrian Fochi, **Op. cit.**, p. 265.

[8] N. Al. Mironescu, **Art. cit.**, p. 56.

[9] În privința datei la care are loc ritul **legării viilor** Ioan Bianu nu este exact: putea fi tot atât de bine 24 aprilie ca și 15 august.

https://biblioteca-digitala.ro

venit celălalt vighitor și ajunge la vii. Dacă întâlnește pe cineva, trece pe lângă el fără să-i vorbească și fără să răspundă dacă este întrebat. Ajunși la vii cu glugile pline, cei doi pleacă fiecare în sens opus de cum a venit și pe tot drumul cărării presară cu mâna din glugă țărână adusă de pe mormânt; ajunși la coliba lor, găsesc acolo pe vrăjitor, cu care vorbesc și fac nu se știe ce — și așa viile sunt legate.

Prin această legătură viile sunt apărate de multe stricăciuni, mai ales de a fi mâncate de păsări — granguri, mierle și altele." [10]

Dar momentul cel mai spectaculos al ciclului era bineînțeles data de 14 septembrie — Cristovul viilor — când se începea culesul strugurilor și unde remarcăm mulțimea interdicțiilor privitoare la puritatea rituală: „*La culesul viei trebuie să fii spălat, curat, ca să iasă vinul limpede. Dacă mâine începe culesul viei astă seară te spălai, iar « bărbatul nu se culca cu femeia »*" (11a). O atmosferă dionisiacă învăluia perioada: „*Începusem la culesul viilor: venim acasă cu carul să descărcăm butea cu struguri; m-am apucat să pregătesc și eu ceva-n pripă de-ale mâncării până se golește butea. Prin curte am dat de un purcel strein; l-am prins și ce mai friptură am făcut.... Când rumânul meu a golit strugurii și eu am gătit friptura, da nu zici că am chiuit și-am petrecut, de n-am mai dat eu peste așa ceva nici până în ziua de azi când culegi la vie și nemâncat.*" [11]

Ca și la secerat, ultimul butuc era lăsat necules — „bușteanul [12] lui Dumnezeu" (24a).

AL DOILEA CICLU AL VIȚEI DE VIE: DE LA STRUGURE LA VIN

Prelucrarea strugurilor până la obținerea vinului nu era o simplă suită de operații tehnice de vinificație, sau mai precis nu era numai atât. Omul trebuia să se implice și în alt mod în fragilul proces de „plămădire" a vinului. Anume, prin abstinență sexuală, căci altfel fenomenul „fierberii" vinului putea fi deturnat într-o altă direcție decât cea normală: „*bărbatul nu se culca cu femeia (...) până la turnarea vinului în butoaie (o săptămână, chiar două). Dacă (...) ți se acrea vinul erai imediat acuzat de ceilalți (din sat) că nu ai respectat interdicția abstinenței (...). Pe toată perioada fermentației vinului soțul dormea în beci, lângă butoaie.*" (11a).

Zdrobirea strugurilor cu picioarele nu se făcea sub nici o formă de către femei, ci numai de feciori tineri sau de bătrâni[13], categorii de vârstă care ies iarăși din aria sexualității.

Observăm deci că domeniul viticulturii înfățișează o mulțime de credințe, practici și obiceiuri ce nu și-au găsit deocamdată cercetătorul [14], ca să nu mai vorbim de studiul de sinteză pe care-l merită.

[10] Ion Mușlea, **Ion Blanu și folklorul nostru,** în „Anuarul Arhivei de Folklor", vol. III., Imprimeria « Cartea Românească », Buc., 1935, p. 4—5.

[11] Arhiva de Folclor Cluj, Fondul Mușlea, mss. 491, p. 46—47.

[12] În toată zona anchetată butucul viței de vie poartă denumirea de **buștean.**

[13] Dorinel Ichim, **Dovezi etnologice și paleontologice privind vechimea viticulturii în Moldova Centrală**, în „Carpica", vol XVI, 9.84, Muzeul Județean de istorie și artă, Bacău, p. 316.

[14] Cu excepția obiceiului **legatul viilor** de care se ocupă domnul Alexandru Dobre și despre care în „Memoriile Comisiei de Folclor", tomul II, 1988, Ed. Academiei Române, Buc., 1992, p. 158, anunța un studiu special (apărut în REF, 3—4/1994 — nota red.).

https://biblioteca-digitala.ro

MATERIAL ROMÂNESC

După răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu ritul este atestat în tot sudul țării, din Dolj până-n Constanța [15]. În atenția noastră însă, nu a intrat decât județul Mehedinți, informații având din 10 sate: Bălăcița (9 descrieri), Broșteni (o descriere), Corlățel (4 descrieri), Dobra (2 descrieri), Rogova (6 descrieri), Vînjuleț (o descriere), Scorila (2 descrieri), Valea Ursului (o descriere), Valea Anilor (5 descrieri) — vezi harta. În total 35 descrieri din care 25 culese personal iar 10 prin corespondenți elevi.

În continuare o să apară termenul de **bundărete** sau **bundăreac** care desemnează atât cecumul porcului, cât și mezelul preparat în casă, în perioada dintre Crăciun și Anul Nou, în felul următor: se fierbe ficatul, **pecie** (carne slabă) și puțină grăsime, se toacă în bucățele mici și se amestecă cu usturoi, ceapă sau cimbru. Mai nou se folosesc și alte condimente: piper, boia etc. .. Compoziția astfel obținută se introduce în cecum ale cărui extremități se leagă cu sfoară. Mezelul astfel obținut se fierbe încă o dată. Se păstrează afară, agățat la streașina casei sau în beci (17a, 23b, 26a). După o informație din Gvardenița, „în bundărete și burtă se bagă ce era mai bun din porc", adică tot ficat, șoric, șuncă și pecie (23b) iar după o alta din Rogova „bundăreacu și cârnații se umplu numai cu carne: amesteci cu usturoi. Toci carnea bine, pui sare, pui usturoi (altceva nu). Pe urmă unii-l fierb, alții nu, cum le place" (36a).

Terminologia populară denumește obiceiul **târcolirea viei** [16]. **A târcoli** înseamnă a da ocol, a înconjura [17]. De altfel, încă și astăzi pe dealurile din jurul satului Corlățel ciobanii își trimit câinii să hăituiască turma (mișcare semicirculară cu deschiderea spre direcția dorită) în strigăte de „Târcol! Târcol!". Și tot în Oltenia, în unele zone, discul circular de lemn (de la roata olarului) pe care se lucrează ceramica e numit **târcol** [18]. La construirea unei varnițe, pe fundul gropii rotunde se lasă un brâu de pământ numit **slai** peste care se pune un rând de piatră numit în centrele de vărari din Mehedinți tot **târcol** [19]. Observăm deci că semantismul termenului nostru presupune circularitatea. Considerăm **târcolitul viei** drept numele întregului rit pentru că secvența care îi corespunde, numită așa sau nu, se pare a fi una foarte importantă.

Înainte de a trece la descrierea propriu-zisă a ritului trebuie să spunem că în contemporaneitate el nu mai apare decât sporadic. Unii nu l-au mai practicat de 40 de ani (26) iar în Vînjuleț se pare că a dispărut după primul război mondial (31). Cooperativizarea își va aduce contribuția sa la degradarea obiceiului (11, 12, 13, 16, 30, 35). În descrierea unui informator distrugerile colectivizării iau dimensiunile unui sfârșit de lume: *„N-am apucat eu obiceiurile vechi, da' obiceiu ăsta nu se mai face de când cu C.A.P.-urile; s-au luat viile, s-au scos viile de la oameni, n-a mai avut nimeni. Nu mai era vii, nu*

[15] Adrian Fochi, **Op. cit.**, p. 265—266. Informații din județele Constanța, Vâlcea, Gorj, Dolj, Teleorman, Vlașca, Romanați, Brăila și Buzău.

[16] În 8 din cele 35 descrieri este specificat faptul că via era **târcolită**.

[17] „Târcol, târcoale, s.n. (în expr.) **A da târcoale** (sau, rar, **un târcol**) = a se învârti în preajma cuiva sau a ceva, a umbla de jur împrejur. Din bg. tărkalo cerc, roată ", după **Dicționarul explicativ al limbii române**, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1975, p. 957.

[18] Gh. Iordache, **Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meserillor populare românești. Studiu cu privire specială la Oltenia**, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1980. p. 49—50.

[19] **Ibidem**, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro

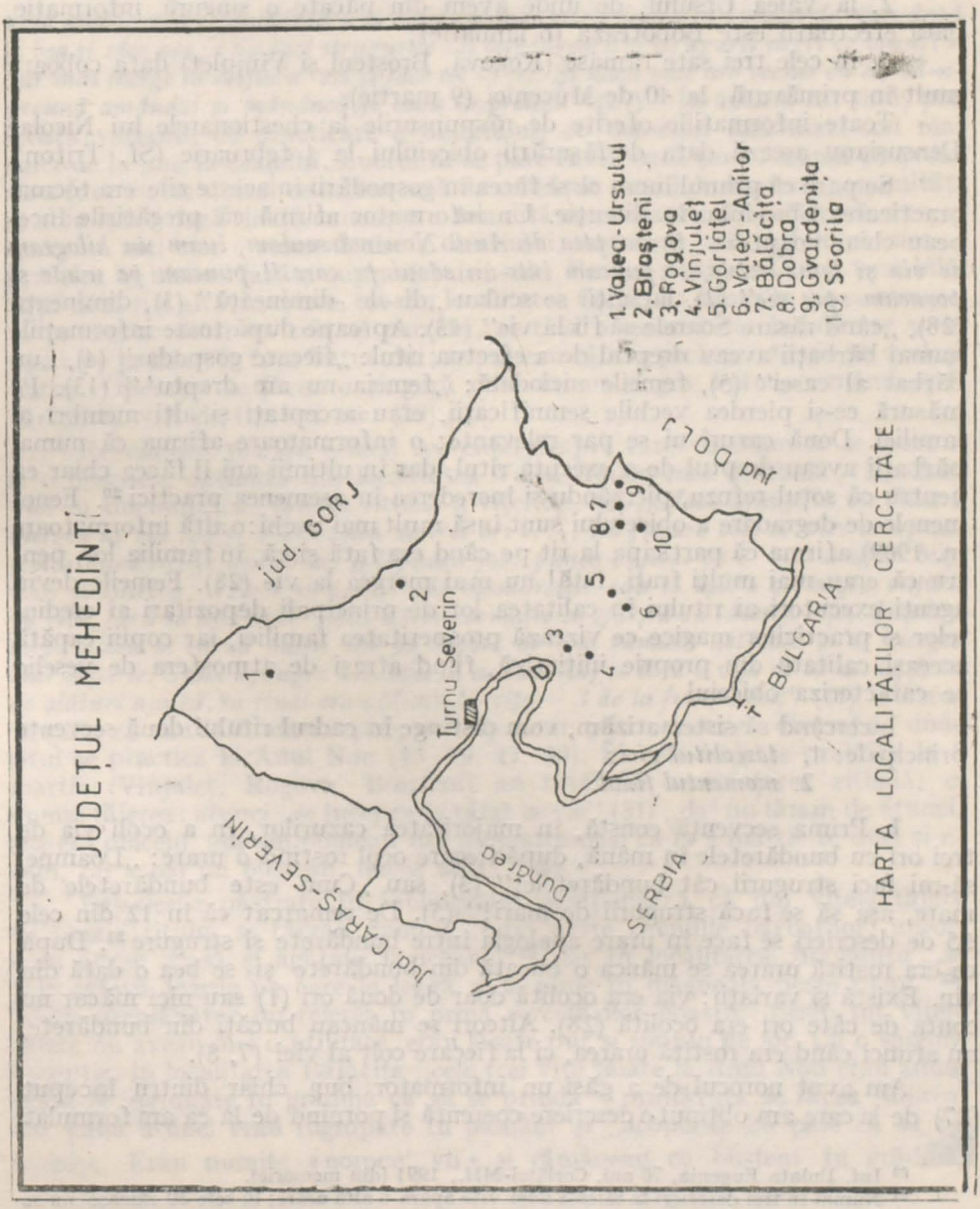

https://biblioteca-digitala.ro

mai era pomi pe câmp, au rămas câmpurile goale" (35). Prin urmare , nu am avut șansa de a surprinde un obicei viu, ci a trebuit să-l **reconstituim**.

În privința datei la care se practica acest obicei distingem geografic trei zone:

1. șase sate grupate pe o suprafață mai restrânsă (Bălăcița, Dobra, Gvardenița, Scorila, Corlățel și Valea Anilor) unde se practica la Anul Nou;

2. la Valea Ursului, de unde avem din păcate o singură informație, data efectuării este Boboteaza (6 ianuarie);

3. în cele trei sate rămase (Rogova, Broșteni și Vînjuleț) data coboară mult în primăvară, la 40 de Mucenici (9 martie).

Toate informațiile oferite de răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu așează data desfășurării obiceiului la 1 februarie (Sf. Trifon).

Se pare că primul lucru ce se făcea în gospodării în aceste zile era tocmai practicarea obiceiului în discuție. Un informator afirmă că pregătirile începeau chiar noaptea: *„în noaptea de Anul Nou mă sculam, luam un kilogram de vin și bundărețele, le puneam într-un săcui pe care îl puneam pe umăr și porneam spre vie"* (2), iar alții se sculau „dis-de -dimineață" (3), dimineața (28), „când răsare Soarele să fii la vie" (13). Aproape după toate informațiile numai bărbații aveau dreptul de a efectua ritul: „fiecare gospodar" (4), „un bărbat al casei" (5), femeile niciodată: „femeia nu are dreptu'" (13). Pe măsură ce-și pierdea vechile semnificații, erau acceptați și alți membri ai familiei. Două cazuri ni se par relevante: o informatoare afirma că numai bărbații aveau dreptul de a executa ritul, dar în ultimii ani îl făcea chiar ea pentru că soțul refuza, pierzându-și încrederea în asemenea practici [20]. Fenomenele de degradare a obiceiului sunt însă mult mai vechi: o altă informatoare (n. 1909) afirma că participa la rit pe când era fată și că, în familia lor, pentru că erau mai mulți frați, tatăl nu mai mergea la vie (28). Femeile devin agenți executori ai ritului în calitatea lor de principali depozitari ai credințelor și practicilor magice ce vizează prosperitatea familiei, iar copiii capătă aceeași calitate din proprie inițiativă, fiind atrași de atmosfera de veselie ce caracteriza obiceiul

Încercând să sistematizăm, vom distinge în cadrul ritului două secvențe principale: 1. *târcolitul viei:*
2. *momentul final.*

1. Prima secvență constă, în majoritatea cazurilor, în a ocoli via de trei ori cu bundărețele în mână, după fiecare ocol rostind o urare: „Doamne, să-mi faci strugurii cât bundărețele!" (3), sau „Cum este bundărețele de mare, așa să se facă strugurii de mari!" (5). De remarcat că în 12 din cele 35 de descrieri se face în urare analogia între bundărete și strugure [21]. După ce era rostită urarea se mânca o bucată din bundărete și se bea o dată din vin. Există și variații: via era ocolită doar de două ori (1) sau nici măcar nu conta de câte ori era ocolită (28). Alteori se mâncau bucăți din bundărete, nu atunci când era rostită urarea, ci la fiecare colț al viei (7, 8).

Am avut norocul de a găsi un informator bun chiar dintru început (27) de la care am obținut o descriere coerentă și pornind de la ea am formulat

[20] Inf. Bulata Eugenia, 70 ani, Corlățel-MH., 1991 (din memorie).

[21] Numai în trei descrieri la tăierea unei vițe apare o altă urare; în cele 20 rămase nu se ura nimic.

https://biblioteca-digitala.ro

întrebări care au permis activarea nivelului latent al memoriei altor informatori. Iat-o: *„La Anul Nou bătrânul să ducea cu bundăreacu dimineața la vie și când ajungea la vie zâcea așa; «— Bună dimineața, vie.*

— Mulțumesc, Ilie», și ia și taie câte o viță în capu' vii și zâce așa; «— Faci vin sau te tai?

— Fac,», și toarnă în capu' viți unde o taie (în săcui avea sticla cu vin, bundăreacu și cuțit) și mai taie o felie din bundărete, mănâncă și bea și zâce așa; «Să faci strugurele cât bundăreacu și strugurii negri ca vinul!». Iar măi merge la mijlocu' vii și face tot la fel. Și dacă mai are vecini cu el, să-npreună amândoi și mănâncă și beau împreună" (27). În același sat însă, pot exista variante de practicare a obiceiului, cu deosebiri mai mari sau mai mici de la una la cealaltă. Lucrul ni se pare firesc dacă ținem seama că avem de-a face cu un obicei ce se execută de unitățile familiale ale unei comunități și abia într-o fază finală cunoaște o anumită comunizare. Repetăm că ceea ce realizăm aici este o **reconstituire** a obiceiului, mai mult încă, a felului cum se practica în ultima fază a supraviețuirii sale. Pentru susținerea ideii variabilității dăm și o altă descriere, tot din localitatea Corlățel: ajuns la vie se mergea la un butuc dintr-un colț al parcelei, se tăia o bucată din bundărete și se așeza pe pământ în fața butucului; se puneau câteva picături de vin pe același butuc. Operația se făcea o singură dată la un singur butuc, urmând apoi târcolirea viei de trei ori etc. (29).

Revelatorie pentru sensul secvenței despre care vorbeam ni se pare a fi o descriere obținută din localitatea Valea Anilor care combină târcolirea viei cu amenințarea / tăierea rituală a viței de vie: *„Odată ajunși la vie fiecare mergea la via lui și o «târcolea de trei ori».... La fiecare colț al viei se oprea, scotea bundăretele din săcui și-l punea jos: punea cuțitul pe o viță a unui buștean și întreba; «Faci strugurii cât bundăretele sau te tai?» și mișca cuțitul pe viță, fără să taie însă. Abia a treia somație se sfârșea cu tăierea viței. Imediat după aceea se turna puțin vin pe bucata de viță rămasă netăiată și se mergea mai departe. Când ajungea din nou la același colț se tăia o viță de la un buștean de alături așa că, în final erau tăiate 12 vițe — 3 de la fiecare colț"* (11). Tăierea rituală, cu sau fără amenințare, mai apare în patru descrieri din satele unde ritul se practica la Anul Nou (13, 19, 27, 30). În cele unde se practica la 9 martie (Vînjuleț, Rogova, Broșteni) nu întâlnim amenințarea rituală, ci numai tăierea: atunci „se începea la tăiat la vie" (31) „da' nu tăiam de atunci, așa era obiceiu, așa am pomenit din moși-strămoși că la 9 martie te duci și-ncepi, tai acolo un buștean, doi și atât" (36).

Descrierile păstrate în bibliografie menționează că din vițele tăiate cu ocazia ritului se făceau cununi „puse peste căciulile bărbaților, uneori erau aduse acasă și agățate la icoane" [22], iar în localitatea Bragadiru „se taie câteva joarde pe care le leagă și le pune în diagonală peste piept" [23]. Nimic asemănător nu reieșea în urma cercetărilor noastre: peste tot vițele tăiate nu aveau nici o utilitate, erau lăsate pur și simplu pe loc. Cu o singură excepție: în localitatea Bălăcița „cele trei vițe tăiate la Anul Nou erau aduse acasă și îngropate în grădină ca să se prindă": primăvara se făcea sădirea, dar până atunci erau îngropate în pământ și „acoperite cu paie ca să nu înghețe. Erau numite «norocu' vii» și rămâneau ca bușteni în grădină.

[22] N. Al. Mironescu, **Art. cit.**, p. 56.
[23] Horia Barbu Oprișan, Op. cit., p. 339.

https://biblioteca-digitala.ro

Lina lu' Tapițeru le punea în fața casei și le uda primăvara, că «ăla e norocu' vii »" (19).

Sărbătoarea viilor, după răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, nu conținea ceea ce am numit **târcolitul viei**; în nici o informație nu apare o ocolire rituală a parcelei de vie, ci numai tăierea vițelor, udarea butucilor cu vin și inevitabilele petreceri [24].

2. Secvența a doua marchează momentul final și are o triplă posibilitate de realizare:

I. Masă comună a vecinilor de vii (a „răzorașilor") în hotarul viilor;

II. Masă individuală în vie sau lângă vie;

III. Schimb și consum ritual de alimente și mai ales de băutură pe drumul de întoarcere. Toți cei ce se întâlneau cu oamenii veniți de la vii, fie că și ei se întorceau tot de acolo, fie că erau simpli trecători, erau cinstiți cu vin și cu bucăți din bundărete. Adesea prima sau a doua modalitate se combina cu cea de-a treia.

Totul se petrecea într-o atmosferă de mare veselie: "Dam ocol viei de trei ori, chiotind și bând din vin" (9). Mai ales a doua secvență era elocventă în acest sens: descrierea tipizată este că după ce se termina târcolitul viei se strângeau vecinii de vii și „începeam să bem, să mâncăm și chioteam" (29); într-o expresie „era tot o petrecere" (28). Drumul de întoarcere, după o descriere din localitatea Corlățel se transforma într-o adevărată ceremonie bahică: a mânca, a bea, a chiui erau acțiuni ce caracterizau cortegiul. Pe drumul de întoarcere se interpretau cântece, din care am găsit un fragment. Nu este unul ritual:

Rău mamă m-ai blăstămat
Să mănânc tot de furat
Să mănânc carne de oaie
Pârlită la bâlbătaie, [25]
Să beau apă cu gunoaie
Venită pe ududoaie" (28).

Vinul era nelipsit și uneori se ajungea de la petrecerea din vii la adevărate beții, unii bând „până nu se mai puteau ridica de lângă foc. Și bătrânii păteau asta". (11) iar după un alt informator nu mai avea importanță de câte ori ocoleai via, de fapt „era vorba de băutură" și în general participanții la rit veneau acasă „făcuți clei" (14).

Bundăretele era un aliment ritual. Către această concluzie ne îndreaptă o seamă de informații privitoare la statutul său înainte și după practicarea ritului. Astfel, nu se consuma din el până la Anul Nou sau 9 martie (11, 12, 17, 19, 26a, 35). Informațiile pot fi și contradictorii: dacă într-un loc „bătrânii ziceau că nu e bine să te întorci cu el (bundăretele) acasă, că trebuie împărțit tot la vie" (19), într-un altul (sat vecin) cel ce practica ritul, lua bundăretele la vie dar nu mânca din el: întors acasă îl conserva în untură până la primul săpat al viei (24). Alteori bucata rămasă de la vie se dădea de pomană (7) sau pur și simplu era consumată în perioada imediat următoare (17). Sintetizând, „bundăretele era al vii" (11).

[24] Adrian Fochi, **Op. cit.**, p. 265–266.

[25] **Bâlbătaie** = flacăra unui foc, nu însă a unuia cultural (dintr-o sobă sau cuptor), ci a unuia natural, adică aprins într-un spațiu natural (câmp, pădure, grădină etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

Bineînțeles, semnificațiile obiceiului se cunosc numai în ansamblu și, în general, ca finalitate. La întrebarea ce rost are obiceiul acesta, răspunsul venea invariabil „așa e obiceiul", „obicei din moși" sau „ca să se facă strugurii la fel de mari ca funinginea", „ca să iasă strugurii negri ca funinginea" (27). Vinul se turna pe butuc ca să curgă vinul în anul care vine așa cum curge din sticlă (27), toate acestea fiind evidente analogii magice.

MATERIAL BULGĂRESC

Ritul în discuție există și la sud de Dunăre, în Bulgaria, iar grație studiilor doamnelor Assia Popova [26] și Galina Valchinova [27] el ne-a putut fi cunoscut. Aici data practicării este peste tot 1 februarie — Sf. Trifon, patronul proprietarilor de vii, grădinarilor și birtașilor, și care în tradiția populară bulgară poartă poreclele de Bețivul, Cârnul și Tăiatul (Pijanica, Cipija, Zarezan) [28].

Vom da în continuare o lungă descriere a obiceiului, așa cum apare în sudul Dunării: „La 1 februarie, în procesiune veselă oamenii merg la vii, unde fiecare proprietar taie trei vițe de la trei (sau patru) butuci diferiți ai viei sale: din centru și de la două extremități (sau din cele patru colțuri). Pe locul tăieturii, cel care taie pune puțină funingine (această funingine este recoltată în ajunul Crăciunului măturând vatra. Amestecată cu nuci și pusă într-o batistă, funinginea este conservată cu grijă pentru trifonizarea [29] viei) cât cuprinde între două degete. Dacă funinginea se înmoaie, este un semn bun, căci aceasta semnifică urcarea sevei, dacă nu, vițele sunt înghețate. De fiecare dată după ce a tăiat o viță de la un butuc, proprietarul îl stropește cu vin, cenușă și câteodată apă sfințită. « Sângele Sf. Trifon » — adică vinul adus de cel ce taie, de acasă, într-o ploscă — este destinat să fortifice vița de vie, să dea o culoare frumoasă și un bun gust viitoarei recolte.

După ceremonia tăierii, se procedează la alegerea unui nou rege al viței de vie, care adesea se numește « trifon » iar domnia sa, care durează de la unul la trei ani, « trifonie » (trifunstvo). Această alegere se petrece pe locul de sacrificiu (obrociste) în vii, în timpul mesei comune sub (sau aproape de) arborele sacru — un stejar, frasin de munte sau mesteacăn. Meniul acestui festin solemn și vesel se compune dintr-o vacă preparată prin fierbere sau o oaie friptă, care va fi ucisă și gătită pe loc, plus proviziile aduse de fiecare participant: găină cu orez, o pâine rituală decorată cu vițe de vie și ciorchini de struguri (...). Totul este stropit din abundență cu vin (...).

În timpul mesei acompaniate de cântece și dansuri, vechiul rege declară de trei ori abdicarea sa. A treia oară demisia este admisă și se alege un nou **trifon.** Odată masa terminată, se ard oasele și resturile, se îngroapă o sticlă

[26] Assia Popova, **Ni chair, ni poisson: Tryphon le coupé,** în „Cahiers de littérature orale", ,1977, nr. 3, p. 15—69.

[27] Galina Valchinova, **La menace rituelle et la taille de la vigne à la Saint-Trifon,** în *"Les Plantes et les Saisons, Calendriers et Representations"*, textes réunis et présentés par Marianne Mesnil, Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles, 1990, p. 141—149.

[28] Assia Popova, **Art. cit.,** p. 15.

[29] „Pornind de la numele său subversiv — Trifon — bulgarii au construit verbul « a trifoniza » (trifonisvam) care înseamnă: « a tăia ritual viile » și « a amenința cu tăierea sau bătaia arborii și femeile sterile la Sf. Trifon »" (trad. n.), după Assia Popova, **Art. cit.,** p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

cu smântână și câteodată câteva bucăți de carne sub piatra sacrificială. Apoi se pleacă spre sat cu muzicanții în frunte urmați de carul regelui tras de oameni (sau șareta trasă de cai). Regele, înconjurat de garda sa de corp poartă o coroană de viță pe cap, așa cum poartă toți participanții un cerc de viță pe umăr. În sat procesiunea se oprește în fața fiecărei case și proprietarul scoate o căldare cu vin și oferă de băut cortegiului: mai întâi regele, apoi ceilalți oameni. Ceea ce rămâne în căldare este vărsat pe capul regelui. Sosit la casa sa, ud până la os, regele se schimbă și un alt festin începe, de data aceasta în întregime pe cheltuiala noului **trifon**. Dansurile și băutul continuă până la căderea nopții. Toată lumea, și în primul rând regele, trebuie să se îmbete la sărbătorirea lui Trifon" [30].

Toate răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu ca și informațiile bibliografice ne îndreaptă către a asimila ritul practicat în sudul țării cu cel bulgar. În primul rând data practicării coincide: 1 februarie [31]. Urmează apoi „titlul" ritului: **gurbanu** [32] (la Bragadiru, jud. Teleorman), **arezanul** viilor în podgoriile din sud [33] iar într-un răspuns la chestionarele lui Nicolae Densușianu din localitatea Odaia, jud. Teleorman sărbătoarea viilor de la 1 februarie se numește **Zărezan** [34], toate aceste denumiri derivând cu evidență din porecla bulgărească a Sf. Trifon-Zarezan. Mai apare în comun și purtarea pe cap (sau în diagonală peste piept) a cununilor de viță de cei ce practicau obiceiul [35].

Curios însă, în satele anchetate de noi, ritul prezintă deosebiri față de cel bulgar și, în același timp, față de descrierile din bibliografie pe care le posedăm despre ritul românesc. Drept elemente de noutate apar data practicării (1 ianuarie, 6 ianuarie, 9 martie în loc de 1 februarie), folosirea bundăretelui și târcolirea viei; dar există și puncte comune care ne permit să încadrăm ambele obiceiuri (la români și bulgari) în același complex ritual: amenințarea/tăierea rituală a vițelor, stropirea cu vin a butucului de la care s-a tăiat vița, folosirea cenușii (sau funingine) și bineînțeles nelipsitele chefuri, atât de bine stropite cu vin. Într-un anume sens putem spune că și ritul bulgar cunoaște ceea ce am numit **târcolirea viei**, căci tăierea vițelor se făcea fie în cruce, fie la extremități și în centrul viei [36] ceea ce presupune o ocolire a parcelei, dar probabil că informațiile nu pun, ca în cazul nostru, accentul pe această ocolire rituală. Se pare că trăsăturile cele mai arhaice ale obiceiului apar în Bulgaria meridională — în Rodopi și regiunea sud-vestică a țării — unde în timpul tăierii vițelor sau pe drumul de la un butuc la altul are loc un dialog între stăpânul viei și un personaj ritual numit Trifon/Trifko:

„ — Trifoane/Trifko, unde ești?

— Iată-mă, iată-mă, dar nu mă văd pentru că sunt aici mulți struguri, negri și albi. Variantă: (...) nu vreau să mă ridic pentru că strugurii mă apasă" iar în Rodopi adesea dialogul ia o formă puțin diferită:

[30] Assia Popova, **Art. cit.**, p. 16—18 (trad. n.).
[31] Adrian Fochi, **Op. cit.**, p. 265—266; Horia Barbu Oprișan, **Op. cit.**, p. 338; N. Al. Mironescu, **Art. cit.**, p. 56.
[32] Horia Barbu Oprișan, **Op. cit.**, p. 338.
[33] N. Al. Mironescu, **Art. cit.**, p. 56.
[34] Adrian Fochi, **Op. cit.**, p. 266.
[35] Horia Barbu Oprișan, **Op. cit.**, p. 339; N. Al. Mironescu, **Art. cit.**, p. 56.
[36] Galina Valchinova, **Art. cit.**, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

„ — Unde ești, Trifon, mă auzi?
— Nu te aud, nu te văd din cauza grămezii de poame" [37].

Observăm deci că dialogul amenințării rituale la noi diferă de cel din sudul Dunării: în timp ce în satele anchetate de noi amenințarea este directă (aproape ca în cazul arborilor fructiferi): „Faci strugurii cât bundăretele sau te tai?" (11) dorindu-se deci creșterea strugurilor până la dimensiunea bundăretului, în Bulgaria practic nu este vorba despre o amenințare propriu-zisă, ci de un dialog între stăpânul viei și Trifon „disimulat printre vițe sau culcat la pământ" [38]. Este de asemenea posibil ca autoarea studiului de unde am extras aceste informații să fi pus accentul pe acelea care i s-au părut mai arhaice și să fi neglijat formulele „clasice" de amenințare rituală.

Cu siguranță însă, în ritul bulgar nu apare nici un mezel preparat din carnea porcului.

MATERIAL ALBANEZ

Coborând către sud, întâlnim obiceiul și în Albania, atât în zonele sudice cât și în cele nordice: în Mirdite „înainte sau după masa din ajunul Crăciunului un om însoțit de un copil merge la un butuc, purtând vin, rachiu și câte puțin din fiecare aliment ritual, pentru a-l face să producă struguri mulți și buni. Odată ajunși lângă butuc pun alimentele și băutura pe pământ și taie trei vițe. Omul prinde copilul de subțiori și-l ridică de trei ori pronunțând de fiecare dată « Să crească ciorchinele tot atât de mare ». Ia câte puțin din toate alimentele, neuitând vinul și rachiul, le mestecă în gură și din pasta astfel obținută pune pe cele trei tăieturi, cu alte cuvinte « hrănește vița ». (...) În sfârșit, după ce au consumat toate alimentele la fața locului se întorc acasă" [39].

În satul Kosove din regiunea Përmet și la Paftal în Berat, ritul se desfășura astfel: se prepara o plăcintă cu foi (mille feuille), o plăcintă umplută (la pâte) și pâine azimă cu ouă. În ziua de Anul Nou se mergea la vii și copiii erau rostogoliți printre butuci, ca și pâinea azimă de altfel. Apoi, de la un butuc se tăiau trei vițe din care se făcea o ghirlandă ce era păstrată în afara locuinței; iar la Bobotează era aruncată într-o fântână sau într-un râu [40].

În Franța, la Sf. Vincent (22 ianuarie) exista obiceiul de a se tăia simbolic câțiva butuci de vie [41], practică ce se apropie de începutul simbolic al tăierii viței de vie cunoscut de noi în cele trei sate unde ritul se practica la 9 martie.

[37] **Ibidem**, p. 145 (trad. n.).
[38] **Ibidem.**
[39] Mark Tirtja, **Les cultes de l'agriculture et de l'elevage chez le peuple albanais (XIX-e siècle — commencement du XX-e)**, în „Etnographie albanaise", tom IX, Tirane, 1979, p. 191.
[40] **Ibidem**, p. 192.
[41] Jocelyne Bonnet, **Art. cit.**, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro

LISTĂ DE INFORMATORI

1. Giurumescu Constantin, 80 ani, Valea Ursului—MH, 1991.
2. Pleniceanu Filip, 83 ani, Gvardeniţa—MH, 1991.
3. Sîrmă Natalia, 77 ani, Gvardeniţa—MH, 1991.
4. Şuţă Gheorghe, 79 ani, Scorila—MH, 1991.
5. Cergan Grigore, 79 ani, Scorila—MH, 1991.
6. Popa Constantin, 63 ani, Bălăciţa—MH, 1991.
7. Rădoi Gheorghiţa, 69 ani, Dobra—MH, 1991.
8. Ionete Nicolae, 86 ani, Dobra—MH, 1991.
9. Stuparu Constanţa, 64 ani, Bălăciţa—MH, 1991.
10. Almăjanu Polina, 71 ani, Valea Anilor—MH, 1991.
11. Caian M. Elena, 65 ani, Valea Anilor—MH, 1991. (014880)
11a. Caian M. Elena, 65 ani, Valea Anilor—MH, 1991. (014881)
12. Praje Alexandra, 66 ani, Valea Anilor—MH, 1991. (014883)
13. Caian Eleodora, 66 ani, Valea Anilor—MH, 1991. (014884)
14. Popescu C. Constantin, 78 ani, Valea Anilor—MH, 1991. (014885)
15. Ghiţă Floarea, 88 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014891)
16. Buzatu Tudor, 64 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014892)
17. Miţu Constanţa, 66 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014893)
17a. Miţu Constanţa, 66 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014894)
18. Ghiţă A. Marina, 76 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014895)
19. Văduva Eleonora, 68 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014896)
19a. Văduva Eleonora, 68 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014899)
20. Ghiţă Constanţa, 71 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014900)
21. Geamănu Ioana, 85 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014901)
22. Mincu Marin, 50 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014897)
22a. Mincu Marin, 50 ani, Bălăciţa—MH, 1991. (014898)
23. Bălăşoiu Nela, 72 ani, Gvardeniţa—MH, 1991. (014902)
23a. Bălăşoiu Nela, 72 ani, Gvardeniţa—MH, 1991. (014904)
23b. Bălăşoiu Nela, 72 ani, Gvardeniţa—MH, 1991. (014906)
24. Popa Gheorghe, 86 ani, Gvardeniţa—MH, 1991. (014905)
24a. Popa Gheorghe, 86 ani, Gvardeniţa—MH, 1991. (014907)
25. Maria Elena, 45 ani, Floreşti—DJ, 1991.
26. Bărbulescu Dumitru, 65 ani, Corlăţel—MH, 1991. (014889)
26a. Bărbulescu Dumitru, 65 ani, Corlăţel—MH, 1991. (014890)
27. Bulata Eugenia, 70 ani, Corlăţel—MH, 1990. (014888)
28. Popescu Elena, 82 ani, Corlăţel—MH, 1991. (014887)
29. Tîrtea Gheorghe, 82 ani, Corlăţel—MH, 1991. (014886)
30. Graure Gheorghe, 66 ani, Bălăciţa—MH, 1990. (018565)
31. Vladu Lepădat, 86 ani, Vînjuleţ—MH, 1993. (018558)
32. Dosoniu Margareta, 56 ani, Ploştina—GJ, 1993. (018520)
32a. Dosoniu Margareta, 56 ani, Ploştina—GJ, 1993. (018521)
32b. Dosoniu Margareta, 56 ani, Ploştina—GJ, 1993. (018522)
33. Chiţoran Maria, 79 ani, Broşteni—MH, 1993. (018556)
34. Nanuc Maria, 57 ani, Ploştina—GJ, 1993. (018530)
35. Bratu Marin, 64 ani, Rogova—MH, 1993. (018531)
36. Gaie Simidora, 77 ani, Rogova—MH, 1993. (018534)
36a. Gaie Simidora, 77 ani, Rogova—MH, 1993. (018544)
37. Milcu Dumitru, 70 ani, Rogova—MH, 1993. (018545)
38. Mărgărit Ioana, 76 ani, Rogova—MH, 1993. (018547)
38a. Mărgărit Ioana, 76 ani, Rogova—MH, 1993. (018548)
39. Untaru Lucica, 55 ani, Rogova—MH, 1993. (018552)
39a. Untaru Lucica, 55 ani, Rogova—MH, 1993. (018553)
40. Buică Eugen, 70 ani, Rogova—MH, 1993. (018554)
40a. Buică Eugen, 70 ani, Rogova—MH, 1993. (018555)

Numărul din paranteză reprezintă cota Arhivei de Folclor Cluj, fondul auxiliar literar.

https://biblioteca-digitala.ro

(Abstract)

In this study the author presents a rite of the grape vine, scarcely studied so far; that is, what în folkloristic terminology is named as **târcolitul viei** (a ritual surrounding of the vineyard). It is about a rite that was practiced in the South-West areas of our country (Mehedinți county) at the 1st of January when the host went to the vineyard, cut three vines from three vine stocks, threatening it that he would cut it if it didn't do grapes, then carousing at the bottom of the vineyard with the neighbours.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MANUSCRISELE ETNOLOGICE ALE LUI ION POP RETEGANUL

RODICA RALIADE

La finele secolului al XIX-lea, Ion Pop Reteganul (1853—1905), ne apare ca o figură caracteristică a intelectualității ardelene în conjunctura socio-politică dificilă din acea perioadă [1].

Viitorul folclorist se naște la 10 iunie 1853, în satul Reteag, lângă Dej, pe valea Someșului. „Acest «fecior de țăran, venit pe lume la patru ani după ștergerea iobăgiei», cum scrie însuși, ca ușurat de o grea povară, „(...) n-a călătorit în copilărie la școli mai înalte decât cea din Năsăud, centrul cel mai românesc al acestor locuri, și preparandiile pentru învățători din Gherla și Deva. S-a întors ca să învețe copiii satului său de naștere, ceea ce a făcut până la vârsta de patruzeci de ani. Apoi ieși la pensie, ca biet dascăl sărac, care trăiește din mica pensie de 26 coroane lunar, cu șapte membrii", spunea el într-o scrisoare. A mai trăit zece ani acolo, trecând abia de vârsta de cincizeci de ani. O viață mai tăcută și mai smerită decât aceasta nu se putea închipui"[2]. Astfel omagia Nicolae Iorga în 1905 figura acestui adevărat apostol al neamului.

Dascăl de țară „cu școală și lectură puțină", el va rămâne „țăranul funciar, care a plecat la carte și a devenit învățător numai pentru a-și ajuta semenii" [3].

Satul Orlat (Sibiu) va marca debutul său didactic în 1873 și, totodată, pe cel de culegător de folclor, ca după cinci ani (1878) să publice și primul text folcloric, povestea „Fata mulțumitoare" în „Șezătoarea. Foaia poporului român" („Siedietórea. Fóia poporului romanu") a lui Iosif Vulcan[4]. Peste câțiva ani, faima folcloristului va fi asigurată de culegerile sale de povești.

Așezările în care a dăscălit Ion Pop Reteganul sunt împrăștiate pe toată harta Transilvaniei și Banatului. De la Orlat va pleca în Țara Hațegu-

[1] În urma instaurării dualismului austro-ungar în 1867, când Transilvania a fost abuziv încorporată Ungariei, se accentuează politica de deznaționalizare a românilor ardeleni. Cele două biserici românești, ortodoxă și unită, vor sprijini școala, presa, asociațiile culturale, editarea unor cărți deosebite de acelea apărute sub ochiul cenzurii vieneze. Dintre asociațiile culturale, cea mai importantă a fost „ASTRA" („Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român") înființată în 1861. Asociația va avea un rol important în deșteptarea culturală și națională a românilor ardeleni. (Vezi și P. P. Panaitescu, *Istoria românilor*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1990, p. 310—313).

[2] Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, București, Editura pentru Literatură, 1967, vol. I, p. 88. (B.P.T.).

[3] Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 285.

[4] Ion Mușlea, *Ion Pop Reteganul folclorist*, în „Studii și cercetări științifice", Seria III, „Științe sociale", VI (1955), nr. 3—4, p. 61, nota 32.

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 565—573, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

lui la Vâlcelele Rele, Baru Mare, Bouțari, schimbând satele cam la un an, doi. Il vom întâlni în Țara Oltului la Lisa-Făgăraș, în M-ții Apuseni la Buciumi-Sasa, Sâncel lângă Blaj, Rodna Veche (Năsăud), unde va rămâne până la pensie. Cu excepția timpului când va funcționa ca secretar al Astrei (1894—1895) și va lucra la redacția revistei „Tribuna" din Sibiu (1899—1900), trăiește până la moarte în Reteag, unde se stinge la 5 aprilie 1905. Activitatea de învățător își va pune amprenta asupra formației sale de folclorist căci „l-a legat și mai strâns de poporul său, l-a făcut nu numai să-l lumineze ci să-l studieze mai de aproape în toate manifestările sale. Era profund convins că nu trebuie numai să lămurim noi poporul, ci să și învățăm de la el, din marea lui experiență de viață, concentrată în folclor"[5]

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în paginile revistelor și gazetelor ardelenești apar și culegeri de folclor.

Ion Pop Reteganul va colabora la aproape toate periodicele ardelenești ale vremii. El va fi redactor sau întemeietor de reviste, [7] va face operă literară moralizatoare, va fi culegător de folclor și teoretician[8]. În buna tradiție a corifeilor Școlii Ardelene, a fost preocupat de luminarea și de educarea morală și gospodărească a sătenilor.

Folclorul, după opinia sa, oglindea „geniul națiunii" și conserva „toată averea sufletească, toată averea minții și a inimii unui popor" [9].

Culegerile de folclor devin, în Transilvania dualismului austro-ungar, un mijloc de apărare a ființei naționale.

[5] Ion Breazu, *Ion Pop Reteganul — Centenarul nașterii*, în „Almanahul literar", IV, (1953), nr. 6 (43), Cluj, p. 113.

[6] Preocupați să demonstreze puritatea romană și continuitatea pe teritoriul Daciei a poporului român, corifeii Școlii Ardelene cultivaseră istoria și filologia, căutând argumente și în creațiile populare: „Materialele folclorice nu vor fi o simplă anexă documentară a istoriei. În fapt, preocupările Școlii latiniste referitoare la cultura populară vor fi mult mai complexe, fiind subordonate unor țeluri diferite care vor duce la atitudini contradictorii. O vreme a dăinuit părerea că latiniștii au disprețuit în bloc patrimoniul popular. Aceasta e adevărat numai pentru unele aspecte ale lui, cele socotite retrograde și reprobabile" (Ov. Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 33.

[7] Colaborează la revistele lui Iosif Vulcan, „Familia" și „Siedietórea. Fóia poporului romanu", încă din 1878; la „Gazeta Transilvaniei" (Brașov), „Telegraful român" (Sibiu)' „Tribuna" (Sibiu), „Amicul familiei" (Gherla), „Școala și familia" (Brașov), „Gura satului' (Pesta; Gherla, Arad), „Poporul român" (Pesta) ș.a. Înființează revista „Convorbiri pedagogice" (1898) condusă împreună cu Petre Stoica și, în același an, „Revista ilustrată" (împreună cu preotul Ion Baciu); va scoate și va conduce, din 1886, „Cărțile Săteanului Român", iar la 1 septembrie 1894 anunța apariția unei reviste folclorice „Săteanul" *(Știre literară*, în „Rândunica", I (1894), p. 89). „Săteanul" va rămâne un proiect nerealizat.

[8] Ion Pop Reteganul va publica, în „Gazeta Transilvaniei" (1887), nr. 229—231, articolul *Programa pentru adunarea materialului literaturii poporale* cuprinzând un chestionar cu 55 de întrebări (toponimie, mitologie, obiceiuri, credințe). Folcloristul cerea să i se trimită răspunsurile „întocmai după cum ies din gura poporului, cu aceleași vorbe". Simple apeluri pentru culegerea folclorului, lansaseră în Ardeal, înaintea lui Reteganul, Atanasie Marian Marienescu (în 1857) și Gh. Barițiu, în programul Astrei (1861). Chestionarul lui I. P. Reteganul este un plan precis de culegere, conceput sub influența chestionarelor Hasdeu (juridic 187 7; lingvistic 1884).

În 1890, revista „Tribuna" va găzdui indicațiile metodologice ale folcloristului, vizând respectarea autenticului și consemnarea datelor despre proveniența culegerilor folclorice, în articolul *Despre modul de a aduna materialul literaturii poporale* („Tribuna", 1890, p. 477—478).

[9] I. P. Reteganul, *Despre literatura poporală tradițională*, „Cărțile săteanului român", Blaj, I, XI (1886), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Personalități ale culturii românești, cum ar fi B.P. Hasdeu, Nicolae Iorga, Ov. Densusianu, Ioan Bianu, Ion Mușlea, Ov. Bîrlea, Ion Breazu ș.a. vor aprecia munca neobosită de culegător de folclor a învățătorului din Reteag.

Ion Pop Reteganul culege atât poezie cât și proză folclorică, majoritatea materialelor fiind cu precădere din Ardeal. El realizează în acest fel o culegere regională deosebit de bogată. Parte din materiale le-a cules personal, de pe unde l-a purtat îndeletnicirea sa de învățător dar, după transferul la Rodna Veche (1886) [10], el a făcut apel și la colegi de breaslă sau la preoți pentru a-i trimite creații folclorice, astfel încât ajunsese să aibă colaboratori în cele mai diverse puncte ale Ardealului [11]. Vastitatea culegerii l-a determinat pe Ion Mușlea să-l considere pe Ion Pop Reteganul realizatorul unei adevărate arhive de folclor ardelenesc.

Atât ca practician cât și ca teoretician al metodologiei de culegere folclorică, Reteganul nu este un original. Ion Breazu va considera că lipsa pregătirii științifice va fi un handicap ce-l va împinge „în mreaja naționalismului romantic al epigonilor latiniști, din care în mod definitiv, nu se va mai putea desprinde niciodată" [12]. Din fericire el nu va ajunge să cadă în exagerări. După cum remarca Ion Mușlea, treptat Reteganul a ajuns să aibă „o linie de dezvoltare sănătoasă în culegerile proprii de poezie, prezentate din ce în ce mai mult în forma lor autentică, cât și în ce privește acțiunea de adunare a basmelor." [13]

După mai bine de treizeci de ani de muncă asiduă, folcloristul din Reteag a lăsat în urma sa mii de pagini de tipar, reușind să publice doar un volum de poezii (*Trandafir și viorele*, ed. I/1884; ed. a II-a / 1891; ed. a III-a/ 1908; [14] ed. a IV-a/1921), trei mari culegeri de povești și încă cinci broșuri, din care două cu chiuituri, alta cu bocete, una cu legende și obiceiuri populare, precum și o nouă broșură de versuri cu cântece bătrânești. [15]

[10] Ion Mușlea, op. cit., p. 64, nota 55.

[11] Dintre cei care i-au trimis materiale folclorice amintim pe învățătorii N. Trâmbițoniu (Grădiște—Hunedoara), Ștefan Țarină (Păucinești—Hunedoara), Ioan Bota (Cetatea Albă), Ioan Gozman (Bădăcin—Sălaj), Iuliu Bugnariu (Hordou—Năsăud), George Brăteanu (Vama—Oaș) ș.a. Printre informatori se numără J. Mureșanu (teolog din Feldru), țăranul Vasile Cupșa (Cupsia, după cum apare ortografiat în manuscris), originar din comuna Strâmbul, Lucreția Mariți Pușcașu (Sânta Jude), țiganul lăutar Motoi (Deva) ș.a. O trecere în revistă amănunțită a localităților de unde a cules sau a primit texte folclorice apare în articolul cercetătorului Iordan Datca, *Opera inedită a lui Ion Pop Reteganul*, în „Anuarul Arhivei de Folclor", XII—XIV (1991—1993), Cluj, Editura Academiei Române, 1993, p. 476—477.

[12] Ion Breazu, *Literatura Tribunei (1884—1895). Partea I: Proza*, în „Dacoromania", VIII (1934—1935), Cluj, p. 78.

[13] Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 46.

[14] Bibliografia publicațiilor antume Ion Pop Reteganul apare în: Vasile Netea, *Ion Pop Reteganul. Bio-bibliografie*, (Cunoștințe folositoare, Seria C, 116), București, 1941. (ediția a II-a/1943); Horia Petra-Petrescu, *Bibliografia operelor lui Ion Pop Reteganul*, în „Transilvania", 65 (1934), nr. 6, p. 420; (în același număr la paginile 382—385, același cercetător publică articolul *Ion Pop Reteganul*); Ion Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul. Viața și activitatea*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 244—245. (Bibliografia operelor lui I. P. Reteganul); Ion Mușlea, op. cit., p. 57—58, nota 2; Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 290; Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*. Prefață de Ov. Bîrlea, București, Editura Științifică și Enciclcpedică, 1979, p. 354—357.

[15] Vezi nota 14.

https://biblioteca-digitala.ro

În dorința de a găsi un editor pentru materialele sale, folcloristul se va adresa, la sugestia lui Iosif Vulcan, Academiei Române care, în 1885, publicase culegerea ardelenească a lui Ioan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu.

Din rapoartele ședințelor academice, reiese că Reteganul a trimis spre publicare, în 1890, „o colecțiune de 5022 poezii populare de diferite specii, împărțite în 12 categorii." [16]

Ioan Bianu cere lui Ion Pop Reteganul, într-o scrisoare din 21 octombrie 1891, să trimită Academiei un volum de culegeri: „Este mai presus de orice îndoială că o colecție de credințele și datinele poporului ar avea cel mai mare interes și dacă lucrarea este gata cred că ați face [bine] a o trimite Academiei." [17] Probabil ca răspuns la această scrisoare, Reteganul va trimite Academiei, în 1892, volumul manuscris *Datine și credințe populare;* acesta a fost urmat, în 1894 și 1895, de alte două manuscrise cu povești. Volumul din 1895 îi va fi înapoiat folcloristului fără nici o observație, iar publicarea celorlalte materiale va fi amânată. Comisiile ce vor pune în discuție aceste manuscrise le vor considera de o valoare neunitară și într-o prezentare tehnică neadecvată. [18]

Academia îl va recompensa pe Ion Pop Reteganul pentru strădania sa, cerând în schimb ca aceste colecții să rămână în proprietatea Academiei. Urma ca o comisie să trieze materialul în vederea publicării. Dar, cea mai mare parte a acestor manuscrise va rămâne inedită.

Unele din aceste texte vor vedea lumina tiparului în broșurile scoase ulterior chiar de Reteganul; parte din materialele referitoare la Țara Hațegului vor apare în monografia lui Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului* (1915), într-un apendice. Densusianu va nota ca subtitlu la acest apendice „Material folkloric din manuscrisele lui I. Pop Reteganul", în care apar texte din ciclul familial și de Crăciun, nedeie, descântece, superstiții, 8 balade, 6 doine din Păucinești, o baladă din Lunca-Cernei. [19] Trimiteri la datinile,

[16] „Analele Academiei Române", Seria II, Desbateri, XIII, 1890—1891, p. 160—166.

[17] Ion Apostol Popescu, op. cit., p. 33.

[18] „Analele Academiei Române", XIV, 1891—92, p. 51, 87, 122, 148, 152. (cuprinde examinarea manuscriselor de datini și credințe); ibidem, XVII, 1894—1895, p. 190 (analiza manuscriselor de povești, făcută de S. Fl. Marian și a căror editare a fost susținută în mod deosebit de savantul B. P. Hasdeu, ca și în cazul poeziilor culese de Reteganul).

[19] Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, Atelierele grafice Socec and Co., Societate Anonimă, MCMXV (1915), 350 p. + 1 hartă. (Institutul de Filologie și Folklor).

Ov. Densusianu a reprodus în apendice un bogat „material folcloric interesant", după cum aprecia chiar autorul monografiei, pe care îl descoperise în manuscrisele trimise de Reteganul, Academiei între 1890—1892. Redăm cuprinsul acestuia:

Apendice. Material folkloric din manuscrisele lui I. P. Reteganul.

Datine și credințe la naștere (p. 231—234; Păucinești); Datine la nuntă (p. 234—243; Păucinești); Datine și credințe la înmormântare (p. 243—259; Grădiște); Sărbători. Crăciunul (p. 259—265; Păucinești); Colinde (p. 265—275; Păucinești); Nedeia (p. 275—278; Păucinești și Grădiștea); Jocuri (p. 278—279; Păucinești); Superstiții (p. 279—287; Păucinești); Balade (p. 287—300); Doine (p. 300—301); Tradiții și legende (p. 302—304).

Baladele sunt: Mârza; Matei căpitan; Costea; Petru; Mirea; Credința corbului; Dăian; Voina (Păucinești); Toderai (Lunca Cernei).

Doinele, șase la număr, sunt numai din Păucinești.

În legătură cu poeziile publicate, Ov. Densusianu nota: „Mai multe doine și Balade din Țara Hațegului s-au publicat de Reteganul, după materialul ce i s-a trimes în *Trandafiri și viorele*, ed. a II-a, 1891; am ales numai pe cele inedite și prezentând oarecare interes." (op. cit., p. 300), iar în subsolul primei file a apendicelui precizează: „Manuscrisele se găsesc la Academia Română. Materialul din Păucinești i-a fost comunicat lui Reteganul în 1888—91, de Șt. Țarină, cel din Grădiște de N. Trâmbițoniu și cel din Lunca Cernei de G. Fărcaș."

https://biblioteca-digitala.ro

și obiceiurile din Țara Hațegului, plecând de la manuscrisele lui Ion Pop Reteganul, va face și S. Florea Marian în cartea sa *Sărbătorile la români*, iar D. Caracostea se va referi la unele texte folclorice din manuscrisele amintite. [20]

În 1953, un colectiv al Institutului de Istorie Literară și Folclor va publica o parte din versurile aflate în colecția de manuscrise Reteganul, încorporându-le într-o antologie. [21]

În total, colecția manuscrisă din Biblioteca Academiei însumează 21 de volume cu aproximativ 6000 de pagini.

Referiri la aceste manuscrise vor face Vasile Netea, cu o încercare succintă de descriere a lor, Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, Ion Apostol Popescu și, mai recent, Iordan Datcu.

Cele 21 de volume manuscrise se găsesc înregistrate la Biblioteca Academiei Române de la cota 4524 până la cota 4544. Dintre acestea, primele șaisprezece cuprind folclor în versuri și notițe etnografice. Începând cu volumul XVII până la XXI inclusiv, culegerea este alcătuită din texte în versuri și în proză. Volumele au fost ordonate de către folclorist, tematic: Volumul I. *Cântece bătrânești și voinicești* Volumul II. *Cântece ostășești;* Volumul III. *Versuri de dragoste* Volumele IV și V. *Versuri de jale;* Volumul VI. *Versuri de dor:* Volumele VII și VIII. *Versuri de urât, mânie, necaz:* Volumul IX. *Versuri satirice:* Volumele X—XIII. *Versuri și strigături* Volumele XIV—XVI. *Versuri populare diverse:* Volumul XVII. *Datini, credințe, obiceiuri, descântece, bocete:* Volumul XVIII. *Obiceiuri de nuntă:* Volumul XIX. *Obiceiuri la sărbători* Volumul XX. Ion Pop Reteganul, *Amintiri din copilărie*, intercalate între *obiceiuri de Crăciun și colinde:* Volumul XXI. *Credințe, obiceiuri, descântece, duhuri rele, datini* ș.a.[23]

Volumele au o legătură de pânză pe carton cu cotor din piele neagră realizată chiar de culegător.[24] Numerotarea volumelor este făcută cu cifre romane. Paginile au două numerotări: una mai veche, unde apar unele greșeli, numerotarea aparținând folcloristului, și o alta marcată prin ștampilare, aparținând bibliotecii. Ca mărime, volumele diferă. [25]

În privința textelor cuprinse în aceste tomuri, I.P. Reteganul se dovedește, în modul de culegere a folclorului, precursor al sistemului de lucru pe fișe. El considera că fiecare text cules trebuie notat pe o „foiță separată" pentru a ușura ordonarea materialului, metodă aplicată în majoritatea cazurilor. Deși la începutul activității de culegător de folclor a fost adeptul sistemului Alecsandri, de intervenire în text, ulterior, în privința textelor poetice, va susține păstrarea nealterată a originalului; pentru proză susținea că textul oral ar trebui stenografiat. Conștient însă de faptul că intelectualitatea satelor, cea care pe atunci se ocupa de culegerea folclorului, nu cunoaște această metodă de înregistrare și redare a textelor, folcloristul cerea să se

[20] D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 86 (trimitere la Ov. Densusianu, op. cit., p. 293—294).

[21] Institutul de Istorie Literară și Folclor, *Antologie de literatură română. Poezia*. Vol. I, [Buc.], Editura Academiei Române, 1953.

[22] Iordan Datcu, vezi nota 11. Pentru ceilalți cercetători, vezi nota 14.

[23] Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R. (4414—5920), vol. IV, București, Editura Științifică, 1992, p. 41—46, pozițiile 4524—4544.

[24] Informație furnizată de custodele sălii de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române.

[25] 34,5 × 20 cm.; 34 × 21 cm.; 21 × 12,5 cm.

https://biblioteca-digitala.ro

culeagă ,,cel puțin adoptând șirul ideilor, și vorbele mai uzitate", cu alte cuvinte, păstrarea ,,spiritului poporal".[26]

În ce măsură va reuși să pună în aplicare ambiția sa de redare identică a versurilor folclorice, rămâne o problemă discutabilă, pentru că doar o parte din aceste texte au fost adunate chiar de Reteganul, multe fiindu-i transmise de corespondenți. Apar și texte redate din memorie.[27]

Toate volumele conțin fișe cu texte manuscrise și tăieturi din publicațiile vremii, atașate de Reteganul în dorința de a aduna ,,tot materialul literaturii noastre populare, dacă numai ar fi cu putință, la un loc..."[28] De aici decurge valoarea inegală a culegerilor, la care se adaugă și inconsecvența notării localității de proveniență și a informatorului. La unele materiale apar ambele, la altele doar localitatea sau numai zone de culegere a textului.

Prima filă a întâiului volum este ocupată de o statistică făcută de Reteganul pe baza conținului primelor zece tomuri, la care se adaugă volumul XX *(Chiuituri)* și volumul XXI *(Diverse)*. Folcloristul a calculat procentul fiecărei specii versificate, la nivelul colecției sale, care cuprindea 4808 de piese în versuri, conform totalului făcut de culegător.[29]

În încheierea statisticii, autorul notează: ,,Ordinea din mai 1888 și finii în Rodna Veche la 24 sept. 1889. I. Pop Reteganul. Dascăl."

[26] ,,Materialul ce iese din gura poporului rimat: cântecele, descântecele, colindele etc. să-l scrie chiar așa, după cum îl exprimă poporul, fără a adăuga ori lăsa ceva afară. De crede că vreun cuvânt oarecare nu e înțeles de mulțimea românilor — explice-l, de crede că nu s-ar putea exprima chiar după cum îl exprimă poporul în acel ținut, pună-i semne oricâte și explice această împregiurare, dar nu-l înlocuiască cu altul pentru cât bine în lume". (Ion Pop Reteganul. *Despre modul de a aduna materialul literaturii poporale*, ,,Tribuna" (Sibiu), 1890, nr. 120, p. 478.)

[27] Pe verso filei 251, vol. I, manuscrisul nr. 4524/B.A.R. apare o poezie despre Avram Iancu, culeasă din Deva, de la ,,un țigan numit Motoi":

,,Dă-te Iancule legat
Să nu mori c-un blăstămat
— Eu legat nu m-oi da
Că nu-s nevastă cu conci
De frica ta să nu poci
Și nu-s nevastă-nvălită
Să mă dau legat de frică
Că-s voinic cu chepeneag
Și cu ungurul mă bai.
Și-așa zice tata Böhm
Ca să mâncăm și să bem
De ni-or bate să răbdăm
Că alte puteri n-avem".

Multe, multe cânta și descânta, dar tot ce am putut scrie de la el mi s-a pierdut". Reiese că, cel puțin în cazul acestui text, autorul l-a redat din memorie și mai mult ca sigur nu este unicul caz. La una din variantele baladei familiale ,,Sora Todosie", (vol. I, mss. 4524, fila 18) folcloristul notează că i-a fost comunicată de Kóváry László. Ne îndoim de autenticitatea unor astfel de texte, mai ales că Reteganul a făcut traduceri și adaptări din cărțile povestitorului maghiar, așa după cum reiese din manuscrisul cu ,,peste 50 de tradiții — el le spune ,,legende" — păstrat la Biblioteca Județeană Sibiu (fosta ,,Bibliotecă Centrală a Asociațiunii ,,ASTRA")." (conform Ion Mușlea, op. cit., p. 56).

[28] Ion Pop Reteganul, *Despre modul...*, în ,,Tribuna", Sibiu, 1890, nr. 120, p. 477. Dezideratul viza alcătuirea a ceea ce mai târziu se va numi corpusul folclorului românesc.

[29] Realizarea acestei statistici este motivată în articolul său *Despre modul de a aduna...*: ,,Vedem adică, că se ridică dușmani mailiți ori ignoranți, care ne prezintă lumii ca pe un popor barbar, fără limbă capabilă de cultivare, fără creier dezvoltat încât să poată primi cultura apuseană, fără inimă capabilă de educațiune europeană, scurt: ne prezintă ce pe un popor prost, primitiv, lenos, ignorant, barbar după strictul sens al cuvântului. Acestor fel de dușmani, firește, nu le putem astupa gurile cu una, cu două, dar dacă le vom arăta productele literaturii noastre poporale create de poporul care n-a frecventat școlile Apusului, ci a învățat numai din cartea vieții ceea ce știe, atunci cu totul altă părere vor avea despre noi; dacă apoi vor studia literatura noastră poporală, atunci din ea se vor convinge, că din o sută de părți, din care e constituit spiritul, 25% le constituie spiritul religios-moral, 3%

https://biblioteca-digitala.ro

Deci ordonarea materialului [30] a durat mai bine de un an, reușind s-o termine în localitatea năsăudeană Rodna Veche.

Primul volum, din seria celor douăzeci și unu, cuprinde conform clasificării tematice ce aparține autorului, „Cântece bătrânești (hori lungi)" și „Cântece voinicești".

După prima filă ocupată de statistica amintită, filele 2—3 au un cuprins al cântecelor bătrânești, numerotate fiind 103 poezii și variante. Filele 173—180 sunt ocupate, tot prin înșirarea titlurilor (primul vers al poeziei), de cuprinsul celei de a doua părți a acestui prim volum (cântecele voinicești), numerotate la 154 de poezii și variante. [31]

Interesantă ni se pare preocuparea lingvistică a folcloristului. I.P. Reteganul explică adesea cuvinte regionale sau cu o circulație restrânsă, realizând adevărate glosare. De pildă, la textul „Alamor" (vol. I, fila 4) este explicat un singur cuvânt „bolboacă, prin Reteag bâlbonă = un vârtej de apă adânc" și la textul „Petrea Branului" (vol. I, fila 10) „mânânței = mărunței; mânânțél = mărunțel". Balada „Sora Todosie (vol. I, fila 14), la versurile: *Ba, io frate nu m-oi duce / Până tu nu vei aduce / Nănaș mare Sâfntul sóre / Și nănașă pe luna / Și stelele druscele / Luceafărul / Stegariul!* are în loc de o explicație sinonimică o adevărată notă etnografică. Aici folcloristul trece în revistă pe toți participanții la o nuntă, începând cu mirele și mireasa până la „cuscrii-feciorii care merg înaintea boilor ce trag carul cu mirii, de la mire la mireasă, pe la nănași până la biserică etc." Culegătorul notează că aceste amănunte corespund desfășurării unei nunți „prin Reteag și giur" considerând aceste informații utile, chiar dacă balada „Sora Todosie" a fost culeasă din Giurgești.

Alteori sunt redate forme gramaticale regionale, ca la sfârșitul baladei familiale „Voinea" (vol. I, fila 31). Plecând de la versul „Nu mi-și răspundea", folcloristul aduce următoarea completare: „Bănățenii au un deosebit mod de a lega pronumele în propusațiune; ei zic: eu mi-su în loc de eu sunt. Apoi vrb. aux. „a fi" îl conjugă în modul următor:

Eu mis sau sunt
tu esci
el este
noi nis sau suntem
voi vis sau sunteți
ei is sau sunt."

În ciclul „Cântece bătrânești' figurează cântece epice eroice ca „Pintea", „Constantin Viteazul", „Gruia lui Novac", „Toma Alimoș", acesta

spiritul bătrânesc, 5% spiritul voinicesc, 24% spiritul de năcaz, 1% spiritul de bucurie, 11% spiritul de iubire, 14% spiritul de jale, 7% spiritul de dor și 9% spiritul satiric". (op. cit., p. 477).

[30] "Poate că cineva va afla o împărțire și mai nimerită. Eu însă adoptai aceasta, împrumutată de la dr. Gr. Silași cu puține schimbări". (I. P. Reteganul, *Despre modul...*, p. 478).

[31] Textele sunt notate pe orice hârtie a avut la îndemână. După cum aflăm din monografia ce i-a dedicat-o Ion Apostol Popescu, Reteganul „cumpăra cu chilogramul acte vechi, scoase din folosință, cu paginile din dos albe și pe acestea le utiliza". (op. cit., p. 28, apud Sebastian Stanca, *Un mare idealist, p. 12*).

https://biblioteca-digitala.ro

din urmă (vol. I, fila 141) atrăgând atenția în mod deosebit cercetătorului Iordan Datcu. [32]

La sfârșitul unora din aceste „cântece bătrânești" apar prezentări etnografice ale satelor de unde au fost culese respectivele texte, folcloristul îmbinând informația folclorică cu cea etnografică.[33]

Unele prezentări de acest fel sunt de mai mare întindere, ca cea despre satul Sâncel, pe când altele sunt foarte sumare sau lipsesc, Reteganul omițând chiar și notarea localității. Să nu uităm că multe din aceste texte provin de la colaboratorii învățătorului din Reteag, de unde și explicația acestor inconsecvențe.

Apar însemnări despre comunele Sâncel (lângă Blaj), Strâmbul (în nordul Transilvaniei, pe valea Lăpușului), Bucium Șasa (M-ții Apuseni), Giurgești pe Someș, Rodna (Bistrița-Năsăud), Reteag lângă Dej, Săcădate (Oradea) și Nimigea în apropiere de Năsăud.

În al treilea volum, care cuprinde 200 de cântece ostășești, la paginile 168—169 se găsește un studiu asupra catrinței (zadie, opreg).

În volumele următoare, conform cuprinsului tematic, apar cântece de bucurie, cântece de iubire, versuri și proză din ciclul familial sau legate de sărbătorile de peste an. Ultimul volum, extrem de eterogen, cuprinde pe lângă diverse poezii și legende ca cele despre peștera de la Almoș, despre Muntele Fata și Piscul Fetei din M-ții Apuseni, despre Piatra Dracului de lângă Sebeș, cele legate de Cetatea Gurghiului și Cetatea lui Crengare sau alte legende și note de călătorie despre Strâmbul, Lăpuș, Mănăstirea Nicula și altele.

Față de opera și memoria lui Ion Pop Reteganul „cel mai mare și reprezentativ folclorist al Ardealului" (după opinia lui Ion Mușlea), considerăm că cercetătorii au câteva obligații, dintre care enumerăm unele evidențiate de același Ion Mușlea: „să trieze materialul din volumele manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei și să publice partea cea mai prețioasă, precedând-o de un studiu despre opera folcloristului. Despre materialul nepublicabil, ar fi bine să se întocmească un repertoriu amănunțit; de asemenea să se inițieze publicarea unei ediții critice a poveștilor (în care să fie cuprinse și cele apărute în periodice și cele în manuscris);..."[34]

După un secol, manuscrisele neobositului folclorist își mai așteaptă încă editorul.[35]

[32] Iordan Datcu, *Opera inedită a lui Ion Pop Reteganul*, în „Anuarul Arhivei de Folclor", XII—XIV (1991—1993), Cluj, Editura Academiei Române, 1993, p. 476—477.

[33] În volumele de poezii care au apărut, I. P. Reteganul a considerat că nu poate adăuga nici o notă „esplicatoare", pentru că edițiile sale se doreau pe gustul poporului: „aceasta e menită numai pentru popor, iar notele le-am pus la marea mea colecție de poezii poporale, care numără aproape la șase mii poezii. Aceea, firește, fiind mult mai mare, va fi și mai scumpă, și deci menită pentru oameni cu mai mare dare de mână decât țăranii noștri, dar acolo apoi vor și afla pe de douăzeci de ori mai mult decât aci". (I. P. Reteganul, *Trandafiri și viorele. Poezii poporale* culese și ordinate de... Ediținea a II-a amplificată, Gherla, Tiparul și editura Tipografiei „Aurora" A. Todoran, 1891. Precuvântare la ediția a II-a, p. 11).

[34] Ion Mușlea, op. cit., p. 13.

[35] În „Anuarul Arhivei de Folclor", XII—XIV (1991—1993), la pagina 412, apare o notiță din care aflăm că există în manuscris, un volum Ion Pop Reteganul, *Poezii populare din Ardeal*. Ediție critică pe baza manuscriselor din Biblioteca Academiei Române, de Ion Cuceu, Virgiliu Florea și Ion Taloș.

* În legătură cu citatele din manuscrisele Reteganul, precizăm că am păstrat ortografia și grafia folcloristului.

Cuvintele scrise mai puțin citeț, apar în paranteze pătrate.

https://biblioteca-digitala.ro

LES MANUSCRITS ETHNOLOGIQUES DE I.P.RETEGANUL

(Résumé)

Entre 1890—1894, Ion Pop Reteganul (1853—1905) enverra à l'Académie Roumaine quelques recueils de folklore en vers et en prose. Les comissions académiques ont discuté sur les matériaux du folkloriste transylvain et ont considéré nécessaire de les trier avant de les publier.

Tout de même, la plupart de manuscrits sont restési inédits.

Les manuscrits de I.P. Reteganul se trouvent à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, en 21 volumes, de la cote 4524 jusqu'à la cote 4544. Les volumes ont été classifiés selon les thèmes, sans toutefois avoir une structure unitaire ou une valeur homogène.

Les premiers 16 volumes comprennent uniquement des vers et des notes ethnographiques, tandis que dans les derniers, l'auteur a inclus des vers et de la prose folklorique.

Le 20 volume contient des souvenirs de l'enfance de I.P. Reteganul intercalés parmi des descriptions de coutumes roumaines,

Dans les volumes il y a des fiches de textes manuscrits, coupures de la presse de l'époque comprenand des recueils folkloriques effectués par divers correspondents du folkloriste ainsi que des notes ethnographique complètement inédites concernant les localités de provenance des textes folkloriques.

Ion Muşlea considerait, en 1955, que les chercheurs ont l'obligation de ,,selecter les matériaux des volumes manuscrits conservés à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine et d'en publier des plus valereux. On devait aussi dresser un répertoire détaillé des matériaux impubliables."

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ACTIVITATEA LUI ION POP RETEGANUL LA RODNA

LIVIU PĂIUȘ

Încercând să prezentăm activitatea, la Rodna, a celui care: ,,cu o bogată activitate în diferite categorii de folclor este într-adevăr un folclorist reprezentativ al Ardealului pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea"[1], se cuvine să arătăm, fie și în parte, cadrul social-politic din perioada respectivă, pentru a aprecia mai exact activitatea sa în raport cu greutățile pe care le-a avut de înfruntat căci: ,,viața unui om nu trebuie judecată după avânturile cu care a pornit la drum, ci după obstacolele pe care societatea le-a pus de-a curmezișul gândurilor lui".[2]

Perioada activității sale la Rodna se caracterizează printr-o îngrădire tot mai accentuată a cadrului politic de manifestare a aspirațiilor spre libertate ale popoarelor din monarhia austro-ungară, mai ales că în 1876 se desființează Districtul Autonom al Năsăudului. Cu toate acestea, perioada Districtului a fost o perioadă de avânt cultural susținut de oameni cu mare dragoste față de poporul român. Ca o consecință a acestei activități se înființează, la 1876, reuniunea învățătorilor ,,Mariana" care va avea ca scop: ,,promovarea culturii generale a învățătorilor prin înmulțirea cunoștințelor din sfera educației și a instrucției".[3]

În acest climat caracterizat, pe de o parte, de ridicarea culturală inițiată în perioada autonomiei Năsăudului și, pe de altă parte, de politica tot mai fățișă de îngrădire a școlilor românești promovată de regimul dualist, ajunge în toamna anului 1886 Ion Pop Reteganul învățător la Rodna.

Față de popasurile scurte petrecute în diferite școli din întreaga Transilvanie pe care le-a colindat din 1873, când este numit învățător — în timp de 13 ani a colindat 8 localități — șederea la Rodna de șase ani este cea mai lungă. Această perioadă a constituit momentul de plenitudine a capacității creatoare a lui Ion Pop Reteganul în care își va vedea editate și va scrie cele mai importante opere ale sale, perioadă în care își va cristaliza concepția proprie privind rolul folclorului și modul cum acesta trebuie cules. Totodată, este o perioadă de maximă efervescență a folcloristicii, când se formulează primele criterii științifice de culegere a folclorului rezultate ale diferitelor dispute la care a luat parte și Ion Pop Reteganul. El este în corespondență cu diferiți folcloriști și va publica în reviste atât folclor cât și studii asupra folclorului.

La toate realizările, pe care le vom menționa mai departe, a contribuit și mediul local format din oameni cu pregătire superioară, oameni ei înșiși preocupați direct de ridicarea culturală a localității.

[1] *Istoria literaturii române*, vol. III., Ed. Academiei, București, 1973, pag. 888.
[2] Octavian Goga, *Pagini noi*, Ed. Tineretului, București, 1976, pag. 48.
[3] *Memorialul reuniunii învățătorești*, ,,Mariana", 1901, pag. 131.

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 575—588, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

Ion Pop Reteganul a căutat să vină la Rodna la câțiva ani de la absolvirea Preparandiei din Deva. În anul 1875, devenind vacant al doilea post de învățător la Rodna prin plecarea lui Constantin Pop, el concurează la ocuparea acestui post. Fiind la începutul carierei și necunoscându-l nimeni la Rodna nu este ales, fiind preferat altul. Că Rodna era o comună căutată reiese din faptul că nu mai puțin de cinci candidați concurează la acest post, ei fiind: Vasile Dragomir din Mintiu, care va fi peste trei ani învățător la Rodna, Vasile Chita din Nimigea, Gavrilă Dudău din Poieni, Iacob Berciu din Maieru, care va fi învățător la Rodna peste cinci ani și Ion Pop Reteganul din Reteag. Dintre aceștia este ales Vasile Chita „fost docinte în Maieru, om cu o purtare foarte bună, care e cea dintâi la un învățător".[4]

În 1886 Iuliu Pop este transferat la Năsăud și pentru postul vacant se publică concurs în „Gazeta Transilvaniei" stabilindu-se ca dată 20.X. 1886, în data fixată se prezintă la concurs Ion Catone din Cicudu și Ion Rusu din Sânt-Iosif (Poiana Ilvei). Este ales Ion Rusu de către Senatul Școlar din Rodna al cărui președinte era memorandistul de mai târziu Gherasim Domide.

În 25 octombrie ajunge la Rodna și cererea lui Ion Pop Reteganul solicitând și el postul. Cu toate că fusese ales Ion Rusu, Senatul Școlar este convocat în ședință în ziua de 26 octombrie și-l alege pe Ion Pop Reteganul ca învățător.

În aceeași zi Senatul comunică lui Ion Pop Reteganul hotărârea luată. Iată textul adresei:

„Nr. 9/1886

Către,

Domnul Ion Pop Reteganul învăț. gr. cat. în Sâncel

Prin aceasta ți se face cunoscut cum că D-ta ești ales și primit ca învățător confes. gr. cat. pentru clasa a I-a a școalei româno-gr. cat. din Rodna Veche.

Salarul anual împreunat cu acest post e 300 fl. v. a. în care e calculat și relutul de cuartir și lemne, care se poate ridica în rate lunare pe lângă chitanța timbrată din fondul școlar al Rodnei ce se administrează în Năsăud.

Afară de acest te vei bucura de toate drepturile și favorurile ce se compet învățăt. după lege.

Se poftește de la D-ta o prestare morală exemplară, tractare umană și metodică cu pruncii de școală, împreună cu activitatea în zel neobosit în propunerea obiectelor de învățământ, respectarea legilor școlare și a altor ordinațiuni mai înalte.

Despre ce ți se comunică în acest decret de denumire spre știință și acomodare plăcută și oficioasă dispunere.

Rodna Veche în 26/10. 1886

PREȘEDINTE
Gh. Domide

SECRETAR
Silvestru Mureșianu
înv. gr. cat"[5]

Despre această alegere, Senatul Școlar Rodna va înainta la 31.X.1886 Inspectoratului Școlar reg. Comitatens Năsăud o adresă prin care va arăta „s-au ales ca învățător Ion Pop Reteganul, învățător calificat în Sâncel, fost preparandu de Deva" .[6]

[4] Arhivele Statului Bistrița-Năsăud, Fond: *Administrarea bunurilor grănicerești năsăudene*, Pachet CXLIII A, Dosar 1.
[5] Arhivele Statului Năsăud, Fond: *Școala Elementară gr. cat. din Rodna*, pachet III.
[6] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

El vine la Rodna deoarece în localităţile pe care le-a colindat învăţământul nu era aşa de bine organizat ca în ţinutul năsăudean şi întâmpina mari greutăţi cu primirea salariului şi: ,,a servi fără plată nu puteam, că mă strângeau şi pe mine alţii în curele".[7] Nici la Rodna nu o va duce foarte bine căci şi aici, ca peste tot, salarul era destul de modest şi învăţătorii: ,,sunt avizaţi a trăi numai din micul lor salar de 300 fl. la an, va să zică mai puţin decât un servitor de cancelarie"[8], dar acesta îl primeau regulat şi de aceea aici concurau cei mai buni învăţători. Despre calităţile învăţătorilor din acest ţinut el va scrie că: ,,majoritatea învăţătorilor din fostul district al Năsăudului nu este cu nimic mai prejos decât cei mai buni învăţători din patrie."[9]

Ca peste tot în Transilvania, şcoala românească nu era o şcoală de stat ci o şcoală confesională şi ,,Şcoala confesională gr. cat. din Rodna se susţine din venitele fondului şcolar ce se administrează în Năsăud, din darea şcolară de 5% ce se aruncă pe susţinătorii şcolii şi din ajutorul ce se votează anual din casa comunei politice."[10]

Viaţa culturală a Rodnei în perioada la care ne referim era marcată de remarcabile figuri cum sunt: Florian Porcius, Gherasim Domide, Silvestru Mureşianu, Clement Lupşaiu, Zaharie Pop şi Simion Stoica, la care se va adăuga Ion Pop Reteganul. Nu trebuie uitat faptul că în Rodna veneau foarte mulţi intelectuali, nu numai dintre cei ce veneau la băile de la Sîngeorz, dar şi din alte centre ale judeţului.

Înfiinţarea, înainte de 1883, din intelectualii Rodnei a unei asociaţii culturale, care mai târziu se transformă în ,,Casina Română din Rodna", şi construirea unui local propriu va face ca aici să graviteze întreaga viaţă culturală a văii Someşului de Sus.

Neuitate erau aici întâlnirile culturale urmate de baluri la Casina la care erau prezenţi toţi intelectualii comunei, ai satelor din jur şi chiar de mai departe.

La balul din 24 I. 1892 / ce coincidenţă cu ziua Unirii din 1859 / iau parte următorii intelectuali:
,,Dna văduvă Macarie Pop (soţul fost cancelarist) George Pop înv. în Măgură; Mihail Domide fost director al Şcolii Triviale Sîngeorz până în 1890 — în 1892 înv. în Sanţ; Ion Pop Reteganul — înv. la Rodna; Dr. Leon Scridon — Bistriţa; Dr. A. Larionesi — Năsăud; Alexandru Haliţă — Năsăud; Ion Issip, judele Rodnei; familia Porcius (3 persoane); Lazăr Avram — preot în Maieru; Zagyva Mihali, preot rom. cat. în Rodna; George Născuţiu, Năsăud; Bedo Deneş, înv. rom. cat. la Şcoala de stat din Rodna; Simion Stoica, medic veterinar cercual; Dr. Geller; Dr. Monda; Rade, preot în Sîngeorz; Dr. Tripon, avocat în Bistriţa; Roşiescu, notar în Bistriţa; Groze, preot în Maieru"[11]

O simplă privire asupra acestui tabel, care notifică nu numai participarea acestora la acea întrunire, dar şi contribuţia pe care o dă fiecare,

[7] I. Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul, Viaţa şi activitatea*, Ed. Did. şi Ped., Bucureşti, 1965, pag. 26.
[8] Cererea învăţătorilor Silvestru Mureşianu şi Ion Pop Reteganul nr. 64/2.XII.1887 (În colecţia autorului).
[9] V. Sotropa şi N. Drăganu, *Istoria şcoalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, pag. 15.
[10] Arhivele Statului Năsăud, Fond: *Şcoala Elementară gr. cat. din Rodna* pachet. IV.
[11] Idem, Pachet III.

https://biblioteca-digitala.ro

câștigul realizat, după acoperirea cheltuielilor, fiind destinat fondului scolastic, ne permite să vedem și substratul politic al acestei adunări. Dacă numai peste patru luni, la 7 mai 1892 are loc adunarea cercului Rodnei în care ,,s-a discutat atât problema reprezentării cercului Rodna în cadrul delegației care avea să susțină *Memorandumul* în fața împăratului de la Viena cât și alte probleme, cum era aceea a acoperirii cheltuielilor ocazionate cu această acțiune" [12] ne dăm seama că participarea lui Tripon din Bistrița și a lui Mihail Domide din Șanț nu a fost întâmplătoare.

Vom încerca să prezentăm succint viața și activitatea fiecăruia cu accent pe perioada amintită, începând cu marele botanist Florian Porcius, primul academician rodnean.

Botanistul *Florian Porcius*, după o viață zbuciumată, trecută prin focul revoluției de la 1848 și o activitate în funcții administrative la Reteag, Beclean, Turda, Săliște și Orlat, în anul 1867, este ales vicecăpitan al Districtului Autonom al Năsăudului, iar la 1877 iese la pensie și se întoarce în satul său natal, Rodna, unde va mai trăi până în anul 1916. Paralel cu activitatea administrativă, a desfășurat o bogată activitate științifică studiind cu pasiune flora ținuturilor natale, publicând câteva studii care vor fi puncte de referință pentru cercetările de mai târziu. Această activitate este onorată de acordarea, în 1871, a ordinului ,,Coroana de fier clasa a III-a", în grad de cavaler, iar în 1882, Academia Română confirmă valoarea științifică a activității sale alegându-l membru activ, pentru ca în 1905 să i se acorde medalia ,,Bene Merenti" clasa I. Trebuie menționat faptul că toate operele sale apar în perioada de după pensionare și până în 1893, deci în perioada când Reteganul era la Rodna, constituind pentru el un imbold în muncă. Totodată, Florian Porcius a contribuit din plin la dezvoltarea învățământului, la susținerea lui, întâlnindu-l mereu în mijlocul învățătorilor, conducând adunările reuniunii ,,Mariana", luptând pentru drepturile rodnenilor pentru care lucru a rămas în conștiința generațiilor următoare ca: ,,unul dintre cei mai aprigi luptători pentru câștigarea drepturilor românilor din Transilvania și în special pentru câștigarea drepturilor grănicerilor năsăudeni". [13]

În acest context apare clară afirmația despre prietenia lui Ion Pop Reteganul cu marele botanist: ,,după venirea la Rodna, Reteganul legase relații de prietenie cu marele botanist român". [14]

Un alt intelectual al satului din acea vreme era învățătorul *Silvestru Mureșianu*, cu care va împărți atât bucuriile nobilei misiuni asumate, dar și greutățile vieții. Pentru el Reteganul va purta și mai târziu o deosebită stimă. Silvestru Mureșianu îi citea lui Retegatul, în ultimul an al funcționării la Rodna, scrisorile și revistele căci Reteganul ,,suferea de ochi", iar la școală era suplinit de memorandistul Gherasim Domide, nu de către soția acestuia, cum au arătat unii biografi ai lui Reteganul, căci soția lui Gherasim Domide a decedat în 1883. Asupra activității acestui învățător care și-a dăruit școlii aproape o jumătate de veac merită să stăruim puțin. Este numit în 1870 învățător la Rodna, în satul în care se născuse și în cei 47 de ani dăruiți școlii

[12] Onisim Filipoiu, *Contribuții istorice memorandiste*, în *Arhiva someșană*, serie nouă, vol. III, 1975, pag. 345.

[13] Simion Pop, *Istoricul parohiei române unite Rodna Veche*, 1938, Text dactilografiat (În copie în colecția autorului).

[14] Ioan Ilieș, *Ion Pop Reteganul — învățător la Rodna* în *Arhiva someșană*, vol III, 1975, pag. 349.

https://biblioteca-digitala.ro

/1870—1915/ și /1918—1919 / a dăruit fiecărui elev o părticică din sufletul său având întotdeauna deviza: ,,pe fruntea învățătorului să lucească paciința, din ochi iubirea, iar gura lui să exprime adevărul".[15] Pe lângă activitatea didactică, a luat parte activă la activitățile organizate de reuniunea ,,Mariana", conducând din 1899, în calitate de președinte, filiala a II-a a Sângeorzului.

În intervalul 1880—1901 a susținut 10 disertații și prelegeri în cadrul adunărilor ,,Marianei". După pensionare el se integrează în viața satului îndeplinind mai multe funcții obștești astfel: ,,pe lângă funcția de învățător ce o îndeplinea a fost și purtătorul de cuvânt și apărătorul înfocat al intereselor acestei comune în toate ocaziile". [16]

Cu un an înainte de venirea lui Ion Pop Reteganul la Rodna un alt intelectual al satului, *Clement Lupșaiu*, care de la 1858 și până la 1880 a fost directorul școlii românești din Rodna, a lăsat prin testament suma de 4 500 florini pentru scopuri școlare, sumă ce reprezenta salarul unui învățător pe 15 ani, motivând acest gest prin: ,,a contribui și eu după putință la ridicarea și înaintarea culturii poporului român din care sunt născut".[17] Din această sumă se puteau aloca burse pentru cei ce vor studia la universități, se putea plăti o învățătoare care să învețe pe fete unele lucruri practice, sau se vor ajuta cei cărora li se vor întâmpla unele nenorociri.

Perioada când Reteganul este învățător la Rodna corespunde cu intensificarea mișcării politice din Transilvania la care *Gherasim Domide*, directorul școlii din localitate, va avea rol bine determinat. Participarea directă a lui Gherasim Domide la elaborarea Memorandumului reiese din faptul că el participă la ședințele Comitetului Central al Partidului Național Român, în care se hotărăște întocmirea acestuia, iar în calitate de protopop al Rodnei el difuzează un număr însemnat de broșuri[18]. De aceste acțiuni nu era străin nici Reteganul mai ales că ședințele în care s-au ales delegații din partea comunelor se țineau în sălile de clasă. Gherasim Domide face parte din delegația de 300 de persoane care a prezentat Memorandumul la Viena. Pentru activitatea sa este condamnat la doi ani și jumătate temniță de stat[19].

Despre stima și prețuirea de care s-a bucurat la Rodna din partea lui Gherasim Domide cât și despre relațiile apropiate dintre cei doi vorbesc alte acte. Imediat după venirea lui Reteganul la Rodna acesta reușește să câștige încrederea lui Gherasim Domide. La numai patru luni și jumătate, înconjurat de greutăți din cauza salariului mic și a prețurilor ridicate din Rodna, Ion Pop Reteganul se adresează cu o primă cerere pentru acordarea unui ajutor la salar pentru chirie.

> *,,Onorabile Comitet Scolastic*
>
> *Ceste 4 1/2 luni petrecute în opidul D-voastră mă făcură să experimentez două lucruri.*
>
> *1. Cumcă aici banul, ca în toate opidele și orașele montane, nu are valoarea ce o au jos în provincie, voi să zic: toate obiectele de consum și de port sunt mai scumpe.*

[15] *Memorialul...*, pag. 111.
[16] Maxim Domide, *Monografia școalei românești din Rodna* în *Vatra*, 1938, pag. 199.
[17] *Instrumentul fundațional al fundațiunilor private ,,Lupșaiane"*, Năsăud, 1904 (În copie în colecția autorului).
[18] Arhivele Statului Năsăud, Fond: *Școala Elementară gr. cat. din Rodna*, pachet III.
[19] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Cumcă cuartirele bune, din punct de vedere higienic, sunt puține și foarte scumpe.

Din îndurarea Onoratului Comitet Scolastic, cu știrea și învoirea lui, ocup o chiliuță în edificiul școalei noastre române confesionale, care — mulțumită mi se oferi îndată la intrarea mea în funcțiunea de învățător, mai concedându-mi-se și materialul combustibil necesar la încălzire. Durere însă, m-am convins, simțesc chiar, că chiliuța ce o ocup este cât nu se mai poate de nesănătoasă, din care cauză — ca să nu-mi periclitez sănătatea — silit sunt să-mi caut alt cuartir.

Dar deoarece salarul meu e foarte modest, deoarece aici scumpetea e mare în toate obiectele necesare unui om ce trăiește numai din bani, nu mă încumet să-mi caut alt cuartir — deși în care mă aflu văd că-mi periclitează sănătatea — nu mă încumet, zic, să-mi caut alt cuartir până voi fi convins cumcă școala aceea căreia servesc cu credință e aplecată să suporte spesele, ori mai voește a se lipsi de mine?

După aceea mă rog la On. Comitet Scolatic să binevoiască a-mi aplacida drept remunerație anuală pentru cuartir 60 fl. care să mi se plătească în rate lunare câte 5 fl. și aceia până atunci, până când școala din edificiile sale va fi în stare a-mi oferi un cuartir bun și sănătos. Asemenea, mă rog ca câtă vreme voi fi silit a trăi în cuartir afară de edificiul școalei să mi se aplacideze un cuant de lemne ori care, ori relut pentru ele.

Sperând că Onoratul Comitet va binevoi a lua în considerare cererea mea, sunt cu toată stima supusul.

Rodna Veche, 15 Mărțișor 1887
Ion Pop Reteganul, învățător" [20]

Rezoluția pe această cerere, după ce a fost dezbătută în ședința senatului, este scrisă de Gherasim Domide și în aprobarea ajutorului, trebuie să admitem, acesta a avut un cuvânt greu de spus. Iată ce se aprobă:

„D-sale D-lui
Ion Pop Reteganul, învățător, în loco

Prin aceasta ți se comunică că Senatul Scolar gr. cat. în ședința de astăzi ți-a votat ca relut de cuartir câte 2 fl. la lună, începând din 1 aprilie a.c. care vei avea a o trage până atunci, când ți se va putea asemna o chilie corespunzătoare în nou clăditul edificiu de școală.

Din ședința Sen. gr. cat. ținută în Rodna la 21.III. 1887
Președinte
Gherasim Domide" [21]

Gherasim Domide putea să promită o încăpere din noul local, deoarece în atenția comunei, edificarea unui local de școală stătea de un an de zile. Astfel în ședința din 11 II. 1886 Silvestru Mureșianu face propunerea să se construiască un local de școală, iar Senatul Școlar acceptă această propunere. Iată deci că Ion Pop Reteganul sosit în toamna anului 1886 la Rodna, va participa direct încă de la început la construirea localului propriu de școală.

[20] Idem, pachet IV.
[21] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

Gherasim Domide a fost un om de acțiune, atât politică cât și obștească sau culturală. Pentru ajutorarea țăranilor a înființat banca populară „Aurora" iar „intelectualii români grupați în jurul lui se organizează la inițiativa sa într-o asociație culturală care mai apoi se transformă în „Casina Română" din Rodna".[22]

Primul act prin care se apreciază activitatea lui la Rodna, din 12 mai 1890 este următorul „*Testimoniu*. Din partea subscrisului Senat Școl. conf. gr. cat. din Rodna Veche prin acesta oficios și conștiincios se adeverescu cumcă D-lu Ion Pop Reteganul din 8 octombrie 1886 și până în ziua de astăzi servește necontenitu ca învățător confes. gr. cat. la această școală și în decursul acestui timp a arătat un zel mare *și progres foarte mulțumitor cu pruncii de școală* și pre lângă aceasta se bucură de o purtare morală și politică exemplară". Gherasim Domide, președinte; S. Mureșianu, notariu".

Cuvintele subliniate sunt scrise deasupra rândurilor de Gherasim Domide ceea ce denotă buna considerație din partea acestuia.

Acest „Testimoniu" /certificat/ lămurește data exactă de când este considerat prezent Ion Pop Reteganul la Rodna, 8 octombrie 1886, deși am văzut mai înainte că a fost ales învățător la 26 octombrie 1886, dar întrucât Iuliu Pop era plătit de la Năsăud s-a putut plăti de la 8 octombrie 1886 Ion Pop Reteganul la Rodna.

Al doilea act este o scrisoare confidențială către Gherasim Domide, care însoțea o cerere de-a lui Reteganul din 30 iunie 1892 către Senatul Școlar Rodna prin care cerea să i se trimită un „testimoniu oficios" din care să reiasă că pe lângă salar a mai avut la Rodna „cuartir, lemne de foc și grădină de zarzavat", pentru a se lua în calcul la stabilirea cuantumului pensiei. Din cuprinsul ei află și convingerea fermă că și-a făcut pe deplin datoria și că „nu râvnesc să scrie cineva în favorul meu neadevăruri, dar că în defavorul meu nu va scrie — sunt convins".

Tonul familiar, formula de adresare, „Frate Gherasime", și unele lucruri sau necazuri familiare dovedesc că erau foarte apropiați. Dăm mai jos scrisoarea:

"Frate Gherasime,

Îți scriu repede din cabinetul de lucru al fratelui Scridon. De la suma pusă de voi depinde... /indescifrabil/. Tu știi cât ar face în Rodna cuartirul avut, știi cât ar valora și lemnele și grădina, deci puneți prețurile după cum știi că sunt, nu râvnesc să scrie cineva în favorul meu neadevăruri, dar că în defavorul meu nu vor scrie sunt convins. Boer a fost bolnav de moarte, asta-i cauza de nu ți-a trimis corfa /?/ mai iute. Gevi și Luiza sunt mai bine, d-nul schef al spitalului din Dej le dete leacuri. Eu încă nu m-aș plânge așa tare de ochi, dar acum am fost cu rânza chiar ca tine.

Pe lângă altele, mai o bucurie: mi s-a bolnăvit o vacă care ar fi vrednică 130 fl. Bun e D-zeu, dar cu greu cred că o aflu vie. De astăzi nu mânâncă, nu bea, nu rumegă, barem. Am cercat toate ce știu oamenii noștri, acum îndată ce vine ziua de mâine, merg.

[22] E. Bosca-Mălin, *Lupta memorandistului Gherasim Domide* în *Gazeta juridică a Transilvaniei* din 30 octombrie 1944, pag. 417—418.

https://biblioteca-digitala.ro

De-ar sosi numai. Mai multe din Reteag, dar te rog nu lăsa nici un minut, fă numaidecât testimoniul cerut și mi-l trimite la Reteag.
Salutări cordiale
I. P. Reteganul"

În partea stângă a scrisorii este un calcul făcut tot de Reteganul:

„Zi că cuartirui ar valora	120 fl.
lemnele	60 fl.
grădina	20 fl.
	200 fl.

Salutări cordiale
Leon Salutare
Nuți Tripon" [19]

Printre intelectualii satului era și *Zaharie Pop*, acum notar comunal, dar care a fost timp de 14 ani învățător aici și numai unele îngrădiri ale oficilităților l-au făcut să părăsească învățământul. De altfel el a fost învățător foarte bun fiind în 1864 și 1869 evidențiat cu: „lăudătoriu care pentru d-ta să servească ca și pentru viitor de un îndemn spre păstrarea stimei și recunoștinței prin păsirea și mai departe cu același rezultat pe cariera școlastică"[23].

Pleiada cărturarilor din Rodna este întregită și de medicul veterinar *Simion Stoica*, care a activat la Rodna între anii 1885—1895. Deși este absolvent al Institutului Veterinar din Budapesta el a câștigat o mare experiență și ca medic uman ceea ce îi va aduce o mare popularitate în rândul rodnenilor, mai ales că el absolvise mai întâi Școala medico-chirurgicală din Cluj.

Paralel cu activitatea profesională el va face o muncă de popularizare a cunoștințelor medicale și veterinare prin articolele publicate în „Gazeta Transilvaniei".

În studiul pe care-l consacră lui Simion Stoica, prof. dr. doc. Crișan Mircioiu și T. Ghițan și apărut în „Plaiuri năsăudene și bistrițene", arată că „perioada a II-a (a activității de popularizare) situată între 1880 și 1902 este perioadă de maturizare a scrisului său în care... trece la redactarea de broșuri și cărți de popularizarea cunoștințelor medicale pentru intelectualii și țăranii din Ardeal" [24]. În anul 1891, când era medic al cercului Rodna, el publică un tratat important numit „Tractatul boalelor acute și infectătoare", precum și un articol în „Telegraful Român". În anii următori Simion Stoica publică și alte broșuri pe care, credem, că le-a elaborat, unele din ele, tot la Rodna.

Iată oamenii pe care i-a întâlnit Ion Pop Reteganul la Rodna și care îi vor stimula desăvârșirea operei sale începute mai înainte. Despre atmosfera și primirea caldă de care s-a bucurat la Rodna va vorbi în scrisorile sale din 1887 și din 1893: „eram învățător la Rodna iubit de elevi și de părinții lor, stimat de colegi și superiori și binevăzut chiar și de străini" [25]. Activitatea lui desfășurată până la venirea la Rodna este cunoscută în acest ținut căci în anul următor sosirii la Rodna Reuniunea „Mariana" îl primește printre membrii săi, cu care ocazie va susține disertația „Mintea" la data de 21 martie, pentru ca în toamna aceluiași an să susțină, în adunarea generală ținută la

[23] Actul nr. 29/1869 (În copie în colecția autorului).
[24] *Plaiuri năsăudene și bistrițene*, vol. VIII, 1985, pag. 20.
[25] Apud: Ioan Ilieș, *art. citat*

https://biblioteca-digitala.ro

Năsăud, o alta, intitulată „Epistola în școala poporală" lucrare foarte întinsă care ne dă o imagine clară asupra cunoștințelor sale de teorie literară. Acest studiu va apare apoi în revista „Școala poporală", Gherla, anul I, numerele 9, 10, 11, 12 și 13 din anul 1893 și numărul 1 din 1894. Acest studiu ce se întinde pe circa 17 pagini din revista respectivă este recomandat „Marianei" de către Gherasim Domide.

„Prea Onoratului Prezidiu al
Reuniunei „Mariana"

În alăturare am onoarea a prezenta operatul d-lui Ion Pop Reteganul întitulat „Epistola în școala poporală" menit pentru adunarea generală, spre folosirea ulterioară.

De la prezidiul Senatului Scolar gr. cat.
Rodna Veche 15 sept. 1887

ss. Gherasim Domide" [26].

Tot în cadrul Reuniunii „Mariana" va mai susține disertația: „Fröbel și grădinile de copii", precum și una nesemnalată de cercetătorii operei sale, „Coregerea ocupațiunilor școlarilor", susținută în 1891. Pentru activitatea desfășurată este ales în 1891 în comitetul de conducere al Reuniunii.

Climatul favorabil i-a dat prilejul ca această perioadă să fie cea mai rodnică din activitatea sa pe tărâm literar; acum îi apar cele mai importante opere ale sale: 1. *„Țiganii"* Blaj, 1886; 2 *„Stan Bolovan, poveste"*, Brașov, 1886; *3. „Chiuituri de care strigă feciorii la joc"*, Gherla, 1887; 4. *Isteață și pace. poveste"*, Brașov, 1887; 5. *„Norocul și mintea"*, , Brașov, 1887; 6. *„Povești ardelenești"*, cinci părți, Brașov, 1888; 7. *„Curs practic despre cultivarea pomilor"*, Arad, 1889; 8 .*„Buchetul"*, culegere de cântece, Gherla, 1890; 9. *„Starostele sau datini de la nunțile românilor ardeleni"*, Gherla, 1891; 10. *„Cine nu știe striga, citească cartea asta"*, Gherla, 1891; 11. *„125 chiuituri de cari strigă feciorii la joc"*, Gherla, 1891! 12. *„Cartea poporului"* (Carte de citire), Brașov, 1892.

La acestea, dacă mai adăugăm ediția a II-a a culegerii de poezii populare *„Trandafiri și viorele"* apărută în 1891, vom avea o imagine clară asupra activității desfășurate în perioada cât a funcționat la Rodna, respectiv până în 1892, când de altfel se va pensiona de boală.

Tot în această perioadă trebuie amintită și culegerea colectivă intitulată: *„1000 Doine"*. Exemplarul descoperit la Rodna are câteva file rupte atât la început cât și de la sfârșit, dar ea apare în această perioadă deoarece Ion Pop Reteganul este menționat ca „învățător în Rodna Veche". Culegerea nu a fost semnalată de cercetătorii operei sale. Ea trebuie să fi apărut la Brașov, deoarece analiza caracterelor literelor corespund cu cele de la o altă culegere de folclor din 1894 intitulată: *„100 Doine și Strigături culese din gura soldaților români din Țara Ardealului"* de Ștefan Muntean.

Culegerea *„1000 Doine"* cuprinde poezii populare din aproape întreaga Transilvanie, mai puțin părțile nordice, adică tocmai acele locuri pe care le-a colindat Ion Pop Reteganul, poeziile fiind culese de învățători. Culegerea nu are o tematică, poeziile fiind organizate pe comitate, iar acestea sunt așezate în ordinea alfabetică. De remarcat că Reteganul publică folclor atât

[26] Arh. Statului Năsăud, *Idem*, pachet VI.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru comitatul Bistrița-Năsăud, cât și pentru comitatul Solnoc-Dobâca din cadrul căruia făcea parte Reteagul.

O activitate intensă a desfășurat Ion Pop Reteganul la Rodna pentru culegerea basmelor din această localitate și anume: „Urmă Galbenă și Pipăruș Petru", „Fiuțul oii", „Doftorul Toderaș", „Norocul și mintea", „Legenda Beneșului", „Voinicul Parsion", „Micu Grămădicul", „Stan Pățitul", „Crislăscan Viteaz, voinic de babă săracă". Unele dintre poveștile sale sunt scrise la Rodna ca: „Omul cu trei sfaturi", „scrisă la 11 noiembrie 1889 în Rodna Veche" și „Trei gologani", „scrisă la 10 noiembrie 1889 în Rodna Veche".[27]

În aceeași lucrare figurează basmele:„Man Tâlhariul" și „Cuvântul ursitoarelor" cu mențiunea „Din Bârgău Transilvania" care sunt auzite tot la Rodna, căci aici veneau la vestitele târguri rodnene oameni de pe Valea Someșului, a Ilvelor și a Bârgăului.

Tot din Rodna va culege și două variante ale baladei „Miorița", lucrări ce se găsesc în manuscrisul 4543 de la Biblioteca Academiei. Aceste două variante au fost publicate de Adrian Fochi. [28] Rămâne de văzut câte piese folclorice cuprinse în manuscrisele depuse la Academie sunt culese din Rodna.

La o distanță de un veac am descoperit alte două variante ale baladei, diferite de cele ale lui Reteganul. Interesant este faptul că una are doar mici deosebiri față de cea a lui I. Pop Reteganul, fără ca informatorul meu, un bătrân de 70 de ani în 1980, să fi avut la îndemână lucrarea lui Adrian Fochi.[29]

Unele dintre acestea vor figura la loc de cinste în antologiile de folclor, dovadă calitățile lor literare și ineditul pe care-l conțin. Pe lângă aceste basme din Rodna a mai cules o mulțime de cântece și de strigături al căror număr nu poate fi stabilit în întregime până când întreaga operă a lui Reteganul nu va fi publicată. O preocupare deosebită va acorda Reteganul în această perioadă întocmirii volumului al II-lea al *„Poveștilor ardelenești"*, așa cum reiese dintr-o scrisoare din 1891:" Am gata și tom II din „Povești ardelenești" după ce tom I apăru acum trei ani". [30] Din puținele argumente de mai sus reiese clar că Reteganul a impus folclorul rodnean în literatura de specialitate căci nici un culegător, până la el sau după el, nu a reușit să culeagă un folclor atât de autentic, chiar dacă unii și-au dat seama că mai sunt piese folclorice neculese. Astfel, Ovid Densusianu, prin 1922, culegea o variantă a „Mioriței" pe care o considera: „într-o formă care a păstrat ceva din frumusețea primitivă"[31].

Ion Pop Reteganul nu s-a mulțumit să culeagă și să publice numai folclor, ci desfășoară și o intensă activitate publicistică în domeniul teoretic al cunoașterii și al culegerii folclorului[32]. În 1887 publică în „Gazeta Transilvaniei" în trei numere consecutive (nr. 229, 230, 231) un substanțial articol: *„Programa pentru adunarea materialului literaturii poporale"*, care cuprin-

[27] Ion Pop Reteganul, *Povești ardelenești*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Vasile Netea, Ed. Minerva, Buc., 1986.

[28] Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie. Circulați e. Geneză. Texte*, Editura Academiei, Buc., 1964, pag. 573–574.

[29] *Someș, apă mergătoare* (Folclor din Rodna-Veche cules de prof. Liviu Păiuș, cu desene de Florea Gușă, manuscris).

[30] Ath. Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, Ed. Minerva, Buc., 1971, pag. 768–770.

[31] Ovid Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului*, Buc., 1966, pag. 98.

[32] Ion Pop Reteganul, *op. cit.*, pag. IX (nota din subsol).

https://biblioteca-digitala.ro

dea 55 de puncte, iar în 1890 publică un nou articol tot pe aceeași temă: *„Despre modul de a aduna materialul literaturii populare"*, în revista „Tribuna" din Sibiu. În aceste două articole, pe lângă unele idei preluate de la B.P. Hasdeu și Grigore Silași, Ion Pop Reteganul a adus idei originale în privința valorificării folclorului. Cele două articole în care a dat „îndrumări detaliate pentru strângerea creațiilor poporului" îl situează printre primii îndrumători ai folcloristicii din Transilvania. El apreciază valoarea lexicală a producțiilor folclorice fiind pentru reproducerea exactă a limbii vremii sale deoarece: „este de lipsă urmașilor noștri să le lăsăm o copie fidelă a limbii noastre ce o grăim astăzi, ca să se poată orienta, dacă limba în timp merge spre purificare ori spre împestrițare și mai mare".[34]

În ceea ce privește culegerea folclorului el susține înregistrarea lui de către cei ce trăiesc la țară, adică în mediul lui de manifestare așa cum, mai târziu, alți specialiști vor afirma cu tărie: „Poezia populară e o creație născută din sufletul omului din popor și e un bun al sufletului poporului. Prin urmare culegerea autentică și naturală a ei nu se poate face decât în propriul ei mediu fizic și uman". [35]

Alături de cele două articole de mai sus se înscrie și articolul *„Poezia poporală"*, publicat în ziarul „Gutinul", în anul 1887. În acest articol propune un chestionar pentru culgerea folclorului organizat pe cicluri.

În perioada la care ne referim el a fost un colaborator statornic al „Gazetei Transilvaniei", dar mai ales al suplimentelor ce apăreau duminica, pe care revista le edita „pentru ca omul simplu să fie informat despre interesele și trebuințele lui". Aniversându-și, în 1908, șaptezeci de ani de existență revista, în numărul omagial, îl menționează astfel: „din colaboratorii principali ai „Gazetei" de duminica au fost: Dr. George Maior (economist), mult regretatul Ion Pop Reteganul, cel mai distins scriitor poporan ardelean".[36]

A colaborat nu numai la revistele din Transilvania ci și la cele din Principate. În 1890 colaborează la revista „Șezătoarea" din Fălticeni condusă de Artur Gorovei căruia îi va scrie din Rodna la 23 martie 1890: „Am primit „Șezătoarea". E excelentă. Daună că nu o putui ceti că pătimesc de ochi, dar mi-o ceti colegul. Îndată ce mi-o fi mai bine, o să vă trimit material berechet, având deja gata". [37]

Întinsa corespondență purtată cu personalități ale vieții culturale ne arată larga răspândire a lucrărilor sale precum și prestigiul câștigat printr-o muncă susținută de atragere a folclorului în circuitul cultural.

Ion Pop Reteganul s-a bucurat de aprecierea lui Vasile Alecsandri, care-i scrie din Paris, la 28 decembrie 1888, următoarele: „Domnul meu. Am primit „Poveștile ardelenești" ce ați binevoit a-mi trimite și le-am citit cu multă plăcere, ca tot ce este poporal și provine din spiritul și bogata închipuire a românului. Mă grăbesc a vă adresa mulțumirile mele și a vă îndemna ca să înaintați prețioasa culegere și publicare ce ați întreprins și care este menită a ocupa un loc însemnat în tezaurul literaturii populare. Veți primi astfel una din cele mai folositoare misiuni ale unui om care își iubește neamul

[33–34]. I. A. Popescu, *op. cit.*, p. 110.
[35] Tache Papahagi, *Poezia lirică populară*, Buc., 1967, pag. 10.
[36] *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXI, Brașov, 1908, pag. 128.
[37] Petru Ursache, *Șezătoarea în contextul folcloristicii*, Ed. Minerva, Buc., 1984, pag. 51.

https://biblioteca-digitala.ro

Primiți. Domnul meu. împreună cu felicitările mele, asigurarea stimei bine meritate ce vă păstrez". [38]

Corespondența purtată cu Athanasie Marian Marienescu ne aduce în lumină unele date privind activitatea din această perioadă, precum și colaborarea lui cu acest folclorist, care-i cerea variante din ciclul Novăceștilor. Scrisoarea de răspuns din data de 5 martie 1892 ne vorbește și despre greutățile întâmpinate în tipărirea lucrărilor sale. Redau mai jos câteva pasaje semnificative: „Colecția mea de poezii populare, aproape de șase mii se află la Academie în București spre apariție. Am acolo și balade, nu mai țin minte de mai am vreuna novăcească afară de ceast-alăturată, că indice nu mi-am păstrat, fiind tare ocupat... De prezent mă ocup cu datinile poporului nostru de peste tot anul. Opul e gata, acum îl procetesc și-i fac indicele. E mult mai voluminos decât colecția de poezii. Nu știu cum l-oi tipări, ca dascăl sărac, cu salar de 300 fl. din care am a susține familia, n-am putut pune deoparte banii necesari la așa întreprindere. Am gata și tom II din „Povești ardelenești" după ce tom I apăru acum 3 ani. Cât vor sta netipărite nu știu... De douăzeci de ani mă ocup cu ea (culegerea folclorului — n.n.) dar să mai trăiesc de 3 ori pe atâta n-aș putea zice că am adunat totul, deși sunt măestru în adunare și lucru tare cu spor". [39]

În toamna aceluiași an Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei, îi solicita lui Ion Pop Reteganul un volum de datini și credințe populare. De asemeni în această perioadă poartă corespondență cu G. Sion pentru tipărirea culegerilor de povești în care scop îi trimite vreo 35 de povești. Din scrisoarea lui Reteganul adresată lui Alexiu Viciu aflăm că poveștile îi vor fi restituite deoarece G. Sion nu găsise editor.

O corespondență statornică a purtat Reteganul cu Ion Micu Moldovan, fost director și profesor al Gimnaziului din Blaj și președinte al Astrei între 1893—1901, omul care: „a desfășurat o activitate intensă pentru difuzarea în Transilvania a cărților tipărite în România". [40] Corespondența purtată cu acesta este cuprinsă în 40 de scrisori, între anii 1882—1892 și „dovedesc entuziasmul și pasiunea autorului „Poveștilor ardelenești" față de literatura populară. În același timp scot la iveală și greutățile materiale pe care a trebuit să le înfrunte inimosul învățător, care a fost I. Pop Reteganul, în acțiunea lui de strângere și tipărire a poveștilor, baladelor și poeziilor populare". [41]

Pe lângă aceste date scrisorile către Ion Micu Moldovan conțin interesante aspecte sociale ale vremii sale cum ar fi situația grea a țăranilor. Toate acestea demonstrează implicarea socială a lui Reteganul în toate localitățile prin care a colindat, profundul atașament față de situația țăranilor ardeleni, căci situația materială a acestora se resfrânge în mod direct în activitatea școlară, fie prin faptul că nu se putea realiza frecvența elevilor, fie prin aceea că ea influența negativ salariul învățătorilor. Despre situația neplăcută a realizării salariilor învățătorilor confesionali, de la populație, ne vorbește o revistă a vremii: „Cu toții știm cât de greu se scoate salarul învățătorului,

[38] Gh. Popovici, *Din corespondența primită de Ion Pop Reteganul și legăturile lui cu, scriitorii contemporani* în *Limbă și literatură*, vol. IV, pag. 316—317.

[39] Ath. M. Marienescu, *op. cit.*, pag. 768—770.

[40] Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, Ed. Did. și Ped., Buc. 1975, pag. 284.

[41] A se vedea: Ioana Poteran, *Fondul de documente Ioan Micu Moldovan* în *Revista arhivelor*, anul XLVII, vol. XXXII, pag. 510.

https://biblioteca-digitala.ro

cu necaz și cuvinte de hulă este însoțit fiecare crucerașu, ce trebuie să se deie în favorul școalei spre susținerea învățătorului. Și nici nu mă mir cât de puțin de aceasta. Țăranul astăzi este îngreunat cu o mulțime de dări parte legale, parte eventuale. Asudă țăranul săracul în toată una vreme, muncește cât poate numai să câștige ceva și pentru susținerea vieții. Abia însă a cărat puținele sale bucate de pe câmp și iată că și executorii de dare sunt la dânsul. Din astfel de bani, după ce a acoperit toate celelalte cheltuieli, apoi vine parte și învățătorului", [42]

Cunoscând din activitatea practică lipsurile ce le cuprindeau manualele școlare, Reteganul s-a preocupat mult de îmbunătățirea lor. El dorea să se tipărească un *Abecedar unic* pentru toate școlile din Transilvania, cunoscut fiind faptul că fiecare confesiune își avea cărțile ei de școală. Un bun cunoscător al literaturii didactice din Transilvania, Onisifor Ghibu, arăta că: „la anul 1886 însuși talentatul prozator popular, care era învățătorul Ion Pop Reteganul, găsea că unica soluție, prin care mai putem ajunge la o situație cât de cât suportabilă, ar fi ca să se scrie pentru școlile românești o carte de citire"[43], iar pentru realizarea acestui deziderat „el propune ca toate autoritățile școlare din țară să numească câte o comisie, care să elaboreze în acest sens câte un plan". [44]

Apariția unor abecedare nu-l lasă indiferent. El își spune părerea asupra lor scoțând în evidență calitățile și scăderile acestor abecedare. Asupra acestora s-a exprimat nu numai în ziarele din Transilvania ci și în cele din România. În revista „George Lazăr" din Bârlad, Reteganul publică un articol despre: „Abecedarul" apărut în 1889 și elaborat de I. Dariu, A. Bârseanu și A. Vlaicu, arătând că: „ar fi cel mai bun ... dar îi lipsesc literele cirilice, care sunt foarte de lipsă să le știe elevii, când ies din al doilea an de școală rămân cu cartea ce o învață din abecedar, iar literatura noastră cea mai mare parte este tipărită cu litere cirilice. Cei ce nu le știu nu o pot gusta". [45]

De o bună apreciere s-a bucurat manualul întocmit în perioada rodneană și apărut în 1893: „*Cartea poporului. Carte de cetire pentru anii din urmă ai școalelor poporale, școale de repetițiune, cursurile de adulți și pentru poporul nostru*". Din însuși titlul acestei lucrări se poate vedea marea varietate din care e compusă această carte căci ea: „cuprinde o mare bogăție de material didactic, luat parte din viața poporului. Stilul e poporal, subiectele atrăgătoare atât pentru elevii mai răsăriți cât și pentru săteni". [46]

Acest manual, scris în Rodna și apărut în 1893, se bazează pe experiența de o viață de dascăl deoarece în acest an el era pensionat după ce fusese în învățământ 20 de ani.

Activitatea desfășurată la Rodna nu s-a mărginit la cele arătate mai sus. Pe lângă activitatea literară el și-a adus contribuția la construirea localului de școală din această comună căci în localul fostei case capitanale unde a funcționat școala românească în anul 1876 s-a deschis școala de stat maghiară

[42] Ioan Ștefan Pavelea, *Fondul școlastic*, în rev. *Școala noastră*, organ al reuniunii înv. din giurul Clerci, an. II, nr. 36 din 10 mai 1894.
[43] O. Ghibu, *op. cit.*, pag. 238.
[44] *Idem*, pag. 239.
[45] Apud: O. Ghibu, *op. cit.*, p. 343.
[46] O. Ghibu, *op. cit* ., pag. 222.

https://biblioteca-digitala.ro

iar românii au închiriat case particulare în care învățământul se desfășura anevoie iar învățătorii: „sunt expuși a propune într-un edificiu de școală necorespunzătoare".[47] Localul nou de școală ridicat din contribuția sătenilor români din Rodna, fără sprijinul statului maghiar, a fost construit pe strada Mare colț cu strada Vameșului: „în anul 1889 s-a clădit edificiul școlii confesionale și a fost deschis la 29 septembrie 1889".[48]

O bogată activitate a desfășurat Ion Pop Reteganul la Rodna în domeniul lucrărilor practice, în domeniul pomăritului, latură ce avea o veche tradiție încă de pe vremea graniței căci: „*o condiție* (pentru aprobarea căsătoriei de către comanda companiei n.n.) *a fost aceea ca mirele să fi plantat în grădina sa un anumit număr de puieți de pomi fructiferi, lucru ce trebuia constatat de oficialități*".[49] În acest fel, găsind la fiecare gospodărie pomi fructiferi, a fost ușor să contribuie la răspândirea cunoștințelor practice așa cum considera el că: „mai bine învață din praxă, din arătarea intuitivă".[50]

Acordând o mare atenție creării bazei proprii pentru producerea puieților de pomi fructiferi, Școala din Rodna, la plecarea lui de aici în 1892, avea în pomăria sa un număr de 1553 puieți. Dacă vom arăta că la numai câțiva ani, în 1900 numărul lor a scăzut la 1168,[51] ne vom da seama mai bine de activitatea depusă de Reteganul în domeniul pomăritului. Despre acest lucru, biograful său arată: „a convins prin munca lui personală, a plantat și organizat unele dintre cele mai frumoase pomării din Ardeal... la Baru-Mare, la Bucium-Sasa, Vâlcelele-Rele, Rodna, Reteag, etc., a plantat livezi de pomi care au constituit o adevărată școală pentru sătenii din satele respective și din împrejurimi".[52]

Am căutat să prezentăm aici mediul în care a trăit și a muncit acest harnic folclorist, precum și pe unii dintre cei care l-au cunoscut cu convingerea că generațiile actuale vor ști să aprecieze corect activitatea lor, ca un prinos de recunoștință pentru cei care „s-au perindat ca frunzele și florile anotimpurilor" (M. Sadoveanu), dar care au lăsat pentru noi un mărgăritar al sufletului lor pentru a-l sădi în generațiile de azi.

[47] Actul nr. 64/2.XII.1887 (în colecția autorului).
[48] Ibidem.
[49] Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, pag. 205.
[50] I. Pop Reteganul, *Pomicultura*, Șimleu, 1904, pag. 99.
[51] Statisticile pe anii 1892 și 1900 (în colecția autorului).
[52] I. A. Popescu, *op. cit.*, pag. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

IMPORTANȚA ETNOGRAFIEI ȘI FOLCLORULUI PENTRU CULTURA ROMÂNĂ

Text inedit de:

GHEORGHE VRABIE

Pentru poporul român, studiile de etnografie și folclor au o deosebită importanță; (fără îndoială că aceasta depinde de valoarea lor). Spunem pentru poporul român, mai mult decât pentru celelalte. De ce? Pentru că el are nevoie mai mult de asemenea studii decât altele. Și aceasta din mai multe motive obiectiv puse.

Să ne gândim la formula pe care a lansat-o un istoric de-al nostru, informat și de mult talent: „Poporul român — *un miracol*". Adică, în urma atâtor vitregii, poporul nostru nu numai că supraviețuiește, dar din timp în timp izbucnește plin de viață, făcând istorie de tip major și creând epoci de înaltă cultură. Datorită într-adevăr „unui miracol"? Considerăm că nu. Și studiile de etnografie și folclor au tocmai menirea să dovedească din plin adâncul substrat din care crește viața noastră majoră din timpuri de răgaz. Căci ea nu răsare din pustiu și din nimic.

S-a întâmplat ca viața strămoșilor noștri — tracii, geții, dacii — să fie foarte puțin cunoscută. Părțile lumii noastre orientale n-au avut norocul unor istorici, ca Tacit ori Strabon, să le descrie pe larg, oameni și locuri. Și nici cele de mai târziu. Chiar legăturile noastre cu romanii și cu toate semințiile care au curs peste capul nostru, sunt puțin relatate de scrieri străine. Așa că un imens gol istoric se întinde între ceea ce suntem noi astăzi și epoca preistorică. Este drept că *arheologia*, dezvoltată așa de strălucitor în ultimele decade, tinde să umple acest gol, dar cu multe imperfecțiuni și imprecizii, ca fiind singura disciplină activă. *Paleoetnologia*, cu prea puține excepții, este ca și inexistentă la noi. În aceeași stare se găsesc și studiile de *etnografie*. Ori aceste două discipline, cu deosebire ultima, au ca scop să *întregească munca arheologică, tocmai să ne arate că viața de astăzi este într-o continuă dezvoltare pe pământul nostru*. Că unele realizări strălucitoare din prezent sunt imagini palide a ceea ce a constituit viața geto-daco-romană în trecutul îndepărtat. Că nu ne este mărturisită în toată bogăția ei în documente istorice? Că urme preistorice și simple inscripții sunt prea puțin grăitoare? Dar viața populației românești din zona dealurilor ori munților, ori din șes, *de astăzi*, este îndeajuns de grăitoare. *La acestea recurge etnografia ca documente de mare valoare* pentru a descrie viața îndepărtaților noștri strămoși. Cu alte cuvinte, etnografia are un important rol în viața neamului nostru, materialurile sale fiind printre puținele care *pot oglindi modul în care gândeau, simțeau și trăiau cei dinaintea noastră, în spațiul românesc.*

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 589—611, București, 1995

https://biblioteca-digitala.ro

Se va spune că asemenea lucrări s-au mai făcut, chiar de către istorici ori geografi. Sunt simple speculații interpretative, juste multe din ele, dar oamenii de știință nu le pot folosi ca *documente sigure* de viață, pe care să-și sprijine argumentările lor obiective. Într-o oarecare măsură cel ce răspunde în felul acesta are dreptate, dacă se gândește la bruma de fapte etnografice atât de izolat și întâmplător găsite și descrise, mai mult de amatori. Ori, dimpotrivă, etnografia de astăzi are datoria să cerceteze sistematic întreg spațiul românesc, să știe să aleagă din mulțimea faptelor existente numai pe acele care sunt grăitoare pentru îndepărtatul trecut. Descrise exact și păstrate în muzee, ele vor avea darul să constituie cu adevărat *documente de viață istorică*. Dar nu numai faptele etnografice se impun să fie studiate în complexul de viață pe care-l aduc cu ele; să se vadă semnificația lor pentru colectivitățile de astăzi. Și acestea, și mai cu seamă ele, ne vor desprinde moduri de gândire ,de raporturi sociale, feluri de trai, *proprii anumitor epoci*. Nu poate fi mai grăitor ca exemplul, de aceea să luăm câteva pentru a ilustra mai bine gândurile exprimate mai sus. Din ele se va vedea în mod concret care fapte etnografice devin cu adevărat documente de viață istorică și cum trebuiesc ele privite. Dealtminteri studiul acesta poate fi considerat ca preliminar la altele ce urmează să fie publicate.

Din modul de hrană al locuitorilor din unele părți ale țării noastre, ne-am oprit deocamdată doar asupra morilor *ortăcești* ori *obștești*, ca și asupra *țestului*. Sunt două categorii etnografice pe cât de rudimentare și arhaice, pe atât de grăitoare pentru epoca care le-a impus. Cele dintâi forme ale antichității daco-romane, poartă, în sistemul lor actual, de *folosință în comun*, mult din evul mediu românesc: obștea, moșnenia, care pentru unele, ca cele ortăcești din Hunedoara, te întrebi dacă nu cumva pot fi considerate ca relicve ale comunei primitive, de *drept familial*. Nu mai puțin elocventă este cea de a doua categorie: *țestul*. Înregistrând diferite forme, de la cea de lut, la piatră și fier (tuciu), instrumentul acesta de copt a precedat cuptorul, iar nenumăratele practici rituale și magice de confecționare și folosință ne face deasemenea să ne gândim la cele dintâi perioade din viața neamului nostru. Dealtfel des citatele descoperiri arheologice ale acestui obiect sunt larg completate de datele etnografice. Numai din acest exemplu — ele s-ar putea mult înmulți — s-ar vedea avantajul conlucrării celor două discipline: *arheologia și etnografia*.

Mărturii etnografice de îndepărtată existență, cuprinzând în miezul lor adânci semnificații de simțire, gândire și trai străbun, sunt nenumărate. Să amintim doar de *Călușarii*, *Nedeile*, *ritualurile agrare (cununa)* ș.m.a. Ele au făcut obiectul nostru de studiu. Prin unele date pe care le aduc astăzi cu ele, aceste practici ce fac una cu existența colectivităților populare românești, întregesc imaginea vieții îndepărtate a poporului nostru. Odată publicate, se va vedea din ele de câtă importanță sunt studiile de etnografie.

Etnografia are misiunea ca să dea imagini vii de felul cum trăiau și gândeau strămunii noștri, populațiile care au format chiagul de viață al neamului nostru. Acesta este unul din cele mai de seamă rosturi ale acestei discipline. Așa cum spuneam mai sus, ea trebuie să conlucreze cu arheologia. Una fără alta nu mai pot fi concepute. Este drept că la noi arheologii și preistoricii, în general, nu simt nevoia etnografiei; o privesc cu neîncredere și o subestimează, aceasta pentru că truditorii ei n-au izbutit să impună și să valorifice materialurile etnografice în cel mai înalt grad științific. Datoria clipei de

https://biblioteca-digitala.ro

față este ca etnografii români în cel din urmă ceas, într-un efort comun, să caute *a impune atenției publice*, cu deosebire, științei românești și străine *valoarea documentelor noastre etnografice*.

Dar oare acesta este singurul țel al etnografiei? Să contribuie la reconstituirea trecutului îndepărtat al neamului, să fie deci monument istoric?

De o valoare incomensurabilă, încât de ar avea numai acest scop și studiile etnografice ar merita toată atenția, susținerea și încurajarea lor din partea întregului organism de stat, dar ele mai prezintă și altă valoare.

S-a vorbit deseori de „genialitatea" poporului român, în așa mod că aceasta a devenit pejorativă. Reluând o formulă romantică, mulți până astăzi, chemați și nechemați — au căutat pe căi pur speculative să susțină genialitatea poporului. Desigur de o pricepere și dexteritate, mai mult sau mai puțin ingenioasă, dă dovadă orice grup etnic. Se poate argumenta superioritatea unuia față de celălalt? Problema este destul de dificilă, iar prin simple argumente e cam greu. Producțiile etnografice și folclorice oferă totuși condiții obiective de apreciere. Este ceea ce dorim să subliniem ca a doua importanță capitală: *valorificarea posibilităților de creație ale poporului prin materialurile producțiilor sale*. De aceea o prezentare amănunțită și totodată cuprinzătoare a tot ce este operă a genialității populare și o interpretare comparativă este singura în stare să valorifice resursele intime ale neamului. Când răsfoim diferite tratate și studii de etnografie constatăm că cu secole înainte popoarele vecine cunoșteau, de exemplu, fabricarea oalelor după „o tehnică valahică"*, ori alții de râșnițe și „mori românești". Ceea ce înseamnă că în ansamblul culturilor etnografice aportul nostru este subliniat, cu toată lipsa de studii și cunoașterea culturii și civilizației noastre etnografice. Dealtminteri o asemenea acțiune se îmbină perfect și decurge chiar din prima, valoarea istorică a materialurilor etnografice și folclorice.

În sfârșit, un ultim aspect al importanței studiilor de civilizație și cultură populară este și cel al valorificării acestor producții pe linia inspirației, a creării unei culturi majore *pe măsura celei populare*. Problema aceasta s-a dezbătut pe larg și de la Alecsandri până astăzi, cu deosebire în domeniul literar, avem producții de seamă tocmai fiindcă au sursa în straturile sufletești ale poporului. Dar oare este suficient cât s-a făcut și cum s-a făcut? Hotărât, nu! Și aceasta dintr-o superficială cunoaștere a valorilor populare.

De la romantici și până astăzi, s-a căutat să se pună în valoare doina și balada. Și făcând abstracție de unele valori lirice ale marelui Eminescu, ori câteva din cele ale celei de astăzi, cu deosebire pe linia baladei lui R. Gyr și alții, nici *poezia n-a valorificat suficient* întregul tezaur de simțire și artă populară a cuvântului. Multe bucăți mai mari ori mai mici, scrise de scriitori cunoscuți și mulți obscuri, au valorificat creațiile poetice ale poporului pe linia unui *formalism* **superficial**. Continuând în spiritul unor realizări ale liricei și epicei contemporane, suntem siguri că în direcția poeziei și prozei române se va ajunge la creații maxime valorificând din plin creațiile noastre populare. Dar oare atât este suficient? Ce face muzica, dansul, drama, celelalte categorii de cultură? Pot ele să-și înfigă rădăcini în soluri străine? Aceasta ar însemna o invitație la sterilitate, ceea ce au predicat unii „occidentali" din țara noastră. Publicându-se și scoțându-se în relief valoarea general-umană a multor producții folclorice și etnografice suntem siguri că artiștii

* Zelenin, D. Russische (ostolavesche) Volkskunde, Berlin. Leipzig, 1927.

https://biblioteca-digitala.ro

neamului nu vor întârzia să valorifice ei înșiși unele din aceste elemente pentru creațiile lor proprii. Ne gândim la ce dramă muzicală, de proporția celor wagneriene, s-ar putea crea pe tema *căluşarilor*, ritual de dans, muzică și concepție de viață ce vin din negura timpurilor străbune. Dar nu numai aici stau cele mai sugestive motive ce ar putea fi așezate la baza unor opere de largă respirație, ci și în altele; să ne gândim la: frumoasele petreceri pe vârfuri de munte ce au loc și astăzi, la *nedeile* din preajma cetăților dace din munții Sebeșului și Orăștiei; la duioasele și pline de taine cântece de ritualuri agrare, ca cel al cununei din Năsăud ori Țara Oltului, ori la multele obiceiuri pastorale, pline de curățenie sufletească. Câte lucrări de proporții, pline de semnificație românească, originale, nu s-ar putea scrie și compune. Ne trebuesc talente și suflete de creatori atașați de toate aceste valori etnografice și folclorice. Și din câte s-a dat până astăzi, s-a dovedit din plin acest lucru, că poporul nostru produce scriitori de mare talent și înclinați permanent către adâncurile nestrăbătute ale marelui suflet popular românesc. Dacă nu s-au scris decât parțial și uneori superficial, de vină sunt și cercetătorii vieții poporului nostru, care n-au pus îndeajuns în valoare toate producțiile pe care le are acesta: de a atrage atenția *asupra sensului adânc de viață pe care-l cuprind multe din producțiile populare*, cu scopul ca artiștii neamului să le poată valorifica just și la maximum în lucrările lor care trebuie să poarte *pecetea românescului străbun*.

Acestea sunt cele câteva puncte de vedere care trebuie să ne lumineze munca desinteresată, plină de abnegație și spirit patriotic înalt a etnografilor și folcloriștilor de astăzi.

București
1947

LEGENDA CONTEMPORANĂ SAU URBANĂ

NICOLAE CONSTANTINESCU

Buletinul Societății Internaționale de Studiere a Legendelor Contemporane (ISCLR)--FOAFTALE NEWS, „Friend of A Friend Tale", adică „Povestire (auzită) de la un prieten al prietenului" — publică în numărul 35 (Octombrie 1994) note și comentarii în legătură cu diferite subiecte (motive) de circulație internațională în legendele contemporane. Între acestea, la p. 6—7, sub titlul **Rule-Breakers Exposed** citim: „Există încă multe tipuri de legende nedescoperite sau necercetate cum se cuvine. Unul, care ar putea fi numit **The Interfering Policeman** (Polițistul băgăreț), poate să aibă rădăcini îndepărtate. Corespondentul *David Herreshoff*, din Canada, consemnează: Pe vremea lui Ceaușescu, dictatorul decisese că nu erau suficienți români pentru planurile sale. Soluția a fost interzicerea anticoncepționalelor și obligativitatea de a avea semnătura a șase medici pentru a face un avort spre a salva viața unei femei gravide. În 1984, pe când mă plimbam cu un prieten prin Cluj, mi s-au relatat următoarele: „Un polițist arestează un băiat de 18 ani și o fată de 14 ani care făceau dragoste într-un parc. Cei doi sunt tra-

https://biblioteca-digitala.ro

duși în fața unui judecător care pronunță următorul verdict. Fata primește o mustrare pentru expunere indecentă într-un loc public. Băiatul este condamnat la trei luni închisoare pentru corupere de minore. Polițistul este trimis doi ani la pușcărie pentru întrerupere (ilegală) de sarcină".

Și *David Herreshoff* continuă: „În **Brewer's Dictionary of Phrase and Fable** găsesc următoarele: „Seneca spune că Piso a condamnat la moarte un om pe baza unor dovezi amănunțite de crimă; dar când execuția urma să aibă loc, omul despre care se credea că a fost ucis apare. Centurionul trimite pe întemnițat la Piso și îi explică situația ca atare; în consecință, Piso îi condamnă pe toți trei la moarte, zicând: **Fiat justitia**... Condamnatul a fost executat în baza sentinței deja pronunțate, centurionul pentru neexecutare de ordin, iar insul despre care se presupusese că a fost ucis pentru că el a provocat moartea a doi oameni nevinovați. Mă întreb — scrie autorul — dacă povestea despre întreruperea ilegală a sarcinii poate fi văzută ca un descendent, prin tradiție orală, din povestirea pe care o găsim în Seneca. Pentru mine Piso și judecătorul român par să aibă aceeași atitudine față de lege."

Și acum, comentariul editorului: „Povestirea lui Seneca (din **De Ira** 1: 8) apare în **Canterbury Tales** (Povestirile din Canterbury) de Chaucer ca „Povestea martorului", o compilație de *exempla* medievale și narațiuni scatologice. O variantă a fost inclusă ca Povestea 140 în **Gesta Romanorum**, o colecție de *exempla* scrise în latina populară pentru a fi utilizate în predici. Aici povestirea este atribuită „Împăratului Heraclius (care), printre multe alte virtuți, era recunoscut pentru justiția lui inflexibilă" (...) Este posibil ca de la această utilizare, ca ilustrare a predicilor, să fi trecut în tradiția (orală), probabil sub formă de parodie. Ceea ce poate fi repovestirea glumeață a lui Seneca a fost înregistrat în 1919 de la un informator din Idaho de G. Legman: 'Un polițist descoperă un cuplu făcând dragoste într-un cimitir și îi trimite pe tineri în judecată. Judecătorul îi întreabă ce făceau la miezul nopții în cimitir. <Nimic rău, Domnule. Doar îngropam 'cadavrul' (pe cel țeapăn, tare; 'old stiff')>. Judecătorul se întoarce spre fată: <Dar tu?> <Eu eram antreprenorul de pompe funebre>. Judecătorul se întoarce spre polițist: < Idiotule, te amendez cu 25$ pentru că te-ai amestecat în îngroparea unui *corpus delicti*!' [7. III: Policemen and Priests; **Rationale of the Dirty Joke** (NY: Grove Press, 1971): 415].

Această poveste se învârtește în jurul unui complex joc de cuvinte din domeniul juridic, sugerând a fi circulat în mediul studenților în drept, familiari cu latina: *corpus delicti*, înseamnă dovada fizică a unei crime, dar adesea se referă la cadavrul victimei, pe care poliția trebuie în mod normal să-l identifice pentru a putea acuza o persoană de crimă. Interesant de notat că în povestirea lui Seneca jocul rezulta din problemele legale derivate din neglijarea acestui principiu însă 'delicti' este aproape identic cu un cuvânt latin care înseamnă „plăcere, încântare". Povestirea lui Legman diferă de celelalte prin aceea că cei care încalcă legea sunt eliberați, ironic pentru a fi „îngropat, cadavrul / pe cel țeapăn" și a fi scăpat de *corpus delicti* — penisul în erecție, cea mai 'tare' dovadă a crimei lor. Dar atât în Seneca cât și în povestirea recentă românească, judecătorul rezervă cea mai grea pedeapsă centurionului/polițistului care intervine în probleme de viață și de moarte. Această legătură este desigur speculativă: alte dovezi ale acestui tip de povestire în tradiție, ca legendă sau ca banc?" (BG)

https://biblioteca-digitala.ro

I-am adus la cunoștință D-lui D. Herreshoff varianta publicată de Călin-Bogdan Ștefănescu în vol. **10 ani de umor negru românesc. Jurnal de bancuri politice**, Editura Metropol-Paideia, 1991, p. 85: „432.* Un miliţian prinde o pereche făcând dragoste într-un boschet. Îi duce la secţie şi de aici în faţa tribunalului. La proces fata e felicitată pentru patriotism şi băiatul pentru iniţiativă; miliţianul e arestat pentru întrerupere ilegală de sarcină". Asteriscul care îl precede (*) indică, după afirmaţia autorului, că bancul a fost „modelat" de el însuşi (cf. p. 165—6, **Concluzii**), dar faptul că cercetătorul american l-a auzit la Cluj dovedeşte că gluma se afla în circulaţie orală. Demn de remarcat este faptul că atât David Herreshoff cât şi Călin-Bogdan Ştefănescu au auzit/notat bancul în acelaşi an (1984), în **Jurnal**... el apărând la poziţia 432, cu data 17.03.1984, la numai 22 de zile după o şedinţă a Comitetului Politic Executiv (CPEx) al fostului CC al PCR care a analizat, în 24. 02. 1984, „evoluţia populaţiei şi a principalelor fenomene demografice". Aşa cum am consemnat într-o recenzie la cartea lui Călin-Bogdan Ştefănescu, apărută în „**Fabula**", 35. Band. Heft 1/2, 1994, p. 192—4, o calitate a acesteia — care o face **altfel** decât toate colecţiile de bancuri publicate până acum — este încercarea autorului de a urmări cât se poate de îndeaproape faptele istorice reale şi reflexele lor în scurtele naraţiuni orale cu 'poantă' care sunt bancurile, extrem de utile din acest punct de vedere fiind tabelele de la p. 178—179 ale cărţii.

Cât priveşte 'apartenenţa categorială' a naraţiunii în discuţie, aceasta nu poate fi încadrată decât în specia „banc" sau „anecdotă citadină", majoritatea aşa-ziselor, 'legende contemporane' regăsindu-se în folclorul românesc cu această funcţie. Orice adaos la cele discutate mai sus este binevenit.

O NOUĂ PUBLICAŢIE A ACADEMIEI ROMÂNE

ION ŞEULEANU

Constituirea, acum câţiva ani, pe lângă Academia Română, a unei Comisii de Folclor (preşedinte de onoare, Acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga), a avut pentru cei ce ne îndeletnicim cu studiul culturii populare tâlcul unei autentice izbânzi. Pentru cercetători ea echivala cu un gest (aproape reflex, am zice) de autoprotejare în faţa diletantismelor de toată mâna şi a impostorii care ameninţau să compromită irevocabil demnitatea actului investigatoric, dar şi cu reînnodarea unei ilustre tradiţii, căci folclorul şi cultura populară s-au aflat printr-un Alecsandri, un Hasdeu, un Titu Maiorescu etc. dintotdeauna la mare preţ sub cupola înaltului for academic.

Reunind specialişti din cercetare, învăţământ, din edituri ş.a.m.d., comisia şi-a făcut deja remarcată prezenţa în viaţa ştiinţifică a ţării prin organizarea unor sesiuni de comunicări şi a unor simpozioane de indiscutabilă ţinută, centrate pe dezbaterea unor chestiuni cardinale precum unitatea culturii noastre populare, rolul ei în elucidarea fenomenului etnogenezei, a continuităţii poporului român în spaţiul carpato-danubian-pontic etc. Altele au vizat primenirea instrumentarului metodologic printr-un efort susţinut

https://biblioteca-digitala.ro

de racordare a acestuia la tendințele înregistrate de știința mondială contemporană.

Câteva din comunicările prezentate la sesiunile amintite și-au găsit spațiu în „Memoriile Comisiei de Folclor" (tomul I, 1987), volum ce sporește cu încă una publicațiile Academiei și care, mai mult, își propune (i-o dorim și noi) o apariție anuală. Un comitet de redacție format din specialiști recunoscuți pentru competența lor (Acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga — redactor responsabil, Alexandru Dobre— redactor responsabil adjunct, Iordan Datcu — secretar responsabil, Stanca Ciobanu, Ion H. Ciubotaru, Nicolae Constantinescu, Ion Cuceu, I. Oprișan — membri) asigură seriozitatea întreprinderii, originalitatea demersurilor și, deci, inclusiv, calitatea exegezelor cuprinse în actualul volum. Comitetul este, totodată, garantul necesar pentru nivelul la care se vor situa viitoarele tomuri.

Precedată de câteva rânduri de întâmpinare (Acad. Radu P. Voinea) suita de studii atacă o tematică de mare interes, nu doar diversificată, ci și incitantă pe alocuri. Pentru rezolvarea ei se apelează la un registru metodologic întins, mergându-se de la abordarea de tip „clasic" descriptivo-pozitivistă până la aperturile spectaculoase sugerate de orientările de dată recentă. Unele studii au o notă mai pronunțat teoretică (Mihai Pop, Stanca Ciobanu, Nicolae Constantinescu, Mihai Coman); altele , în schimb, se concentrează pe clarificarea unor reliefuri concret-aplicative, de ontologie, ca să spunem așa, a culturii noastre orale, nefiind însă nici ele total insensibile la tentația teoreticului.

Așa cum ne-a obișnuit de atâtea ori până acum, profesorul Mihai Pop semnează un foarte consistent „eseu" despre *Performarea și receptarea povestirilor*. Domnia sa perspectivează povestitul ca pe „un eveniment comunicațional" sincronic și, în paralel, sincretic aparținând sistemului secund de semne, întemeiat pe coduri culturale și de comportament deslușite, în posesia cărora se găsesc atât emițătorul cât și receptorul și pe care se întemeiază deopotrivă procesul de denotare și decodare. În prelungirea unor mai vechi preocupări ale sale, Nicolae Constantinescu reflectează la o recântărire a conceptelor specifice folcloristicii *(Un deziderat al cercetării folcloristice; redefinirea conceptelor)*, care să ducă, în final, la perceperea folclorului mai aproape de esența sa, ca realitate dinamică și, deci, ca procesualitate.

Asimetriile constitutive. Observații pe marginea modelului cosmogonic popular (Mihai Coman) ia în discuție un set de texte folclorice structurate de momentul primordial al „facerii" universului. Despărțindu-se de literatura anterioară (de altfel, nu tocmai abundentă), încorsetată adesea de propriile-i prejudecăți și, de aceea, limitativă, autorul preconizează o schimbare de perspectivă, după noi esențială, care să ia în considerare actul demiurgic general precum și infinitele reprezentări mitologice conexe mecanismului cosmogonic. Fenomenul genezei a fost imaginat ca fiind mult mai complex, mai complicat, și, de ce nu, mai profund, de unde și caracterul „asimetric", „discontinuu și paradoxal" al lumii. Geneza nu este, după mentalul colectiv decât un proces îndelungat, „contradictoriu și tensionat" de faceri și re-faceri repetate, (de ocurențe și recurențe), de la o lume „pe dos" la o lume „rostuită". Tocmai pentru că se întemeiază pe o „citire" aprofundată și eliberată de preconcepții, ipoteza lui Mihai Coman devine întrutotul credibilă.

Analizând proverbul „șarpele, când îți iese în cale, să-i dai în cap, că altfel te mușcă", Alexandru Dobre face câteva pertinente comentarii pe

https://biblioteca-digitala.ro

marginea rolului și a valorii acestuia „în substanța intimă a culturii naționale" *(Note asupra proverbului românesc I)*. Contextualizată (Miron Costin, Mircea Eliade, Alexandru Philipide), paremia pare a desemna situații de criză în care fermitatea voinței și forța de decizie individualizează caracterial cutare personaj.

În *Prima monografie etnofolclorică regională*, Iordan Datcu se vădește a fi același cercetător scrupulos cu sine, dar și cu materia luată în obiectiv, scriind câteva pagini remarcabile prin care marchează cu deosebită siguranță statutul pe care *Românii din Munții Apuseni (Moții)*, 1888, îl revendică în istoria folcloristicii românești. O documentare fără cusur despre autori — Teofil Frîncu și Gheorghe Candrea — și operă, o situare precisă a acesteia în contextul imperativelor culturale ale epocii, examinarea convingătoare a fenomenelor supuse investigației dau, laolaltă, substanță și contur studiului lui Iordan Datcu.

Coordonata etică a relațiilor familiale așa cum transpare ea în poveștile lui Slavici face obiectul considerațiilor Stancăi Ciobanu. Autoarea încearcă o tipologie a acestor relații stabilind că ea „este identică celei din poveștile populare, dar tratată într-o manieră proprie de scriitor". E și acesta un indiciu că Slavici nu este, așa cum s-a susținut, atât un prelucrător, cât un „creator de basm cult", e drept mai puțin inspirat decât Eminescu ori Creangă *(Ioan Slavici și creația de basme folclorice)*.

Demn de reținut prin noutatea preocupărilor este *Cântecul „propriu-zis" în Muscel, aspecte actuale (I)* de Al. I. Amzulescu. Avem de-aface, în fond, cu un experiment folcloric aplicat cu pricepere, prin care folcloristul efectuează o secțiune în repertoriul de cântece a două sate muscelene: Jugur și Nucșoara, unde mai realizase o anchetă în urmă cu 27 de ani. Realitatea, pe care toți o intuiam, primește abia acum o statuare științifică: sub influența unor factori socio-culturali și, cu precădere, a celor declanșați de mass-media, repertoriul arhaic de cântece ca și stilul local de interpretare cunosc un proces de vertiginoasă disoluție, dramatic, dar nu și neașteptat.

Marin Marian-Bălașa se ocupă într-o cercetare bine construită de colinda doinită, ignorată până acum de etnomuzicologi. Transcriem convingerea autorului: „în cazul colindei doinite ne aflăm în prezența unei *categorii originare* (s.a.), care se afirmă ca o imanență a muzicii populare românești".

În fine, la rubrica *Restituiri* este publicat sub îngrijirea lui Iordan Datcu un studiu inedit al lui Petru Caraman: *Descolindatul în Orientul și Sud-estul Europei. Partea a doua. Rituri de descolindare. Expunerea diferitelor tipuri de practici descolindătoare cu variantele lor*. Insolitul și importanța problematicii, tentația exhaustivității, viziunea comparativă, descifrarea migăloasă a semnificațiilor, robustețea argumentației sunt constante ale scrisului savantului ieșean pe care cititorul le poate încă o dată controla pe itinerarul lecturii.

Acest prim tom al „Memoriilor Comisiei de Folclor" (Editura Academiei Române, București, 1990) reprezintă, din multe puncte de vedere, hotărât, un succes. Să sperăm că apariția în continuare a „Memoriilor..." va cunoaște o ritmicitate normală și că ele vor deveni dătătoare de ton în încurajarea și orientarea cercetării etnologice, în așezarea acesteia, o dată pentru totdeauna, sub semnul protector și oportun al științei. Al științei celei adevărate, care să elimine amatorismele de orice fel și să-i refuze pe veleitari și, mai ales, pe impostori.

https://biblioteca-digitala.ro

DOUĂ VEACURI DE EXISTENȚĂ PE HÂRTIE A SUBIECTULUI MIORITIC

(Microstudiu cu o postfață)

VICTOR CIRIMPEI

Atât de familiar în prezent românilor de pretutindeni, sub numele de *Miorița*, subiectul creațiilor mioritice ia naștere dintr-o istorisire în versuri cântate a unui caz dureros, ieșit din comun, când un păstor îl omoară pe fratele său de sânge. Cu timpul, odată cu trecerea definitivă de la societatea gentilică la cea cu clase (Andrei Hâncu. « LA », nr. 39, 1994 p. 3), istorisirea cântată ia forme de bocet, cântec de leagăn, colindă, baladă. Cules în ipostaza de baladă la 1846 de Alecu Russo și publicat la 1850 de Vasile Alecsandri, subiectul respectiv s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea culegătorilor de folclor și a folcloriștilor, ajungând să însumeze la ora actuală circa 2000 (două mii) de texte. Până mai ieri se credea că varianta Russo-Alecsandri este primul text de « Miorița » fixat pe hârtie de un veac și jumătate. O descoperire de arhivă, oarecum proaspătă, ne coboară în istoria scrisă a subiectului cu încă o jumătate de veac — nu 1850, ci 1794.

Revista bucureșteană « Manuscriptum » publică (nr. 2—4, 1991), fotografiile a patru pagini cu rânduri de litere chirilice, caracteristice scrierii românești din a doua jumătate a sec. XVIII. Sub un titlu subliniat — *Verș*. adică « vers », apar așternute pe hârtie 39 (2 + 15 + 16 + 6) rânduri a câte 19—27 semne-litere; cele mai multe (9) având câte 23 de semne, această cifră constituind și media lungimii rândurilor. Semne ortografice reale, cu excepția punctului după cuvântul-titlu, nu sunt. Majuscula e folosită la începutul primului rând și doar la câteva cuvinte ce încep cu litera d. indiferent de semnificație și loc în propoziție *(dacă, de, dânsul, doamne, dreapta* etc.). În locul cuvintelor « doi », « trei » sunt folosite cifrele arabe corespunzătoare Prescurtat apare cuvântul « doamne »: *Dmne*.

Aceste 39 de rânduri cu titlul *Verș* reprezintă, în primele 23 de rânduri plus un cuvânt din rândul următor, un prim text al bine cunoscutului subiect mioritic — « Miorița » — nr. 1 în istoria culturii scrise a românilor, următoarele 13 rânduri, începând cu « Întru verde dumbrăviță... » și încheind cu « și vină maică... » — un fragment al subiectului epico-eroic despre voinicul înarmat, înghițit până la brâu de șarpele-balaur (și acesta fixat pentru prima oară pe hârtie); în sfârșit, în ultimele trei rânduri, de la « Oile mi l(e)-au luat... » — o completare de autor (nefolclorică!) a « *versului* », cu sens mioritic — operă a celui care a întocmit manuscrisul.

Textul mioritic propriu-zis însă este:

Aude-să, Doamne, aude
peste cel plăiuț de munte
un șuer, Doamne, șuer,
că acolo, Doamne, sunt
numai trei păcurărașdoi, ce' mari,
ș-iș [= își sunt] *ver' primari.*
unu-i mic
și-i străinel.
Acel mic și străinel
că apa [f. prob.: că la apă] *l-au mânat*
Până-în apă au umblat
foarte mult l-au judecat.
ca pe dânsul să-l omoară,
oile să i le ee.
Da el când din apă au venit...

https://biblioteca-digitala.ro

El numai au avut
o mioară
zdrăvioară...
Și înainte au ișit
și din grai așa-a grăit:
« Dragi' mei verișori.
dacă pe mine m-iț omorâ,
lânga mine puneț
fluerul de'dreapta,
bucinul de-a stânga
ca când vântul a sufla,
fluerul a fluera
și bucinu a bucina
numai răsunul că mi-a răsuna
peste munți
la ai mei doi părinț,
și răsunul și mi-a merge
peste brazi
la a' mei frați ».

Aranjarea pe versuri, punctuația, apostroful căderii accidentale în rostire a sunetului de la sfârșitul unor cuvinte (a' = ai, ce' = cei, dragi' = dragii ș.a.), precum și transcrierea cu litere latine ne aparțin; aspectul manuscriptic al textului, cu chirilicele transpuse, fiind următorul (rândurile 8—14): Până în apă au umblat foar / te mult lau judecat ca pe / Dânsul săl omoară oile să i le / ee da elcând din apă au venit / el numai au avut o mioară zdră/vioară și înainte au ișit / *și din grai așa au grăit dra...*

Cuvinte ca *răsun* și *zdrăvioară*, predilecția pentru diminutivarea substantivelor *(plăiuț, păcurărași)*, formele *bucin* și *a bucina* pentru « bucium » și « a buciuma » denotă colorit regional transilvănean, în special maramureșean-năsăudean. În Maramureșul de Vest se spune « bucin » instrumentului muzical de suflat pentru a nu se confunda cu « bucium », care înseamnă « butuc (al roții) » (vezi *Atlasul lingvistic român; Maramureș*, vol. II, harta 343). Prin acestea se poate deduce originea transilvăneană a celui mai vechi text mioritic. Sugestii în plus ne oferă autorii materialului din « Manuscriptum » — Elena Mihu și Dimitrie Poptămaș: « Manuscrisul... provine din zona Bistriței și a fost descoperit într-o colecție particulară din Tg. Mureș... ».

Autorii descoperirii consideră că manuscrisul e din 1794, că ar fi aparținut unui « căpitan în regimentul II de graniță Năsăud » cu numele Ioan Șincai, frate mai mare al iluministului transilvănean Gheorghe Șincai, al celui care a « preconizat înlocuirea în scrierile laice a literelor chirilice cu cele latine » *(Dicț. encicl. rom.*, vol. IV, p. 581).

Originea transilvăneano-maramureșeană a creației ne este confirmată și de o colindă, culeasă în 1927 (după 133 de ani) la Șieu, comuna Rozavlea, reg. Maramureș, din care desprindem, mult asemănătoare, versurile: « *Aude-să, Doamne-aude / De trei păcurari la munte.* / Dimineața lui Crăciun. / *Că doi au fost frățiori / și unu a fost străinel. / Pe cel străin l-a mânat / La fântâna, doamne, lină / Cu două găleți în mână. / Până apă n-au luat / Lui legea i-o gătat... / — Fraților, fârtaților, /... pe mine mă-ngropați / În staurul oilor,/ / În jocuțul meilor. / Pe mine pământ nu puneț, / Numa dalbă gluga mea, / / Flueru după curea. / Când vântuțu a sufla, / Flueru meu mi-a cânta.../ Oile cele cornute / Mândru m-or cânta pe munte. /Pă muntele cel de piatră / Să meargă vestea la tată, / Pă muntele de uiagă / Să meargă vestea la mamă, / Pă muntele cel cu brazi / Să meargă vestea la frați. / Pă muntele cel cu flori / Să meargă vestea la surori* (Adrian Fochi, **Miorița.** *Tipologie, circulație, geneză, texte*, București, 1964, p. 564—565).

În ceea ce privește amintitul final de autor (Oile mi le-au luat / și mâna mi-au tăiat / și m-au legat / cu spatele la brad). asemenea cazuri nu sunt rarisime la deținătorii caietelor personale, intime — fete mari și soldați,

https://biblioteca-digitala.ro

precum și la unii vârstnici, versificatori ai durerii celor din jur, din vecinătate. Pe o cruce de mormânt a cimitirului din Săpânța (Maramureș), în cheie mioritică e redată în scris tragica soartă a celui îngropat: « Pe pământ cât am trăit, / mult oile le-am iubit. / Într-o miercuri, după masă, / am vrut ca să vin acasă. / Oameni răi mi-au ieșit în cale, / nu m-au lăsat să trec vale, / Valea Belmezului / din marginea, satului— / cu secure-n cap mi-au dat... ».

Un gest energic întru popularizarea valoroasei descoperiri de arhivă întreprinde Alexandru Dobre,redactorul-șef al prestigioasei publicații academice « Revista de etnografie și folclor » (1993, nr. 1—2), prin articolul « *O descoperire de senzație;* **Miorița** *înregistrată la 1794*! », articol cu importante atenționări și amănunte bibliografice.

Așadar, în 1994 se împlinesc 200 de ani de când a fost imortalizată pe hârtie (luna, ziua, nu sunt cunoscute) capodopera folclorică a tuturor românilor — « **M**iorița », creație care « acoperă întreaga arie de răspândire a românilor dispersați în îndelungata lor istorie în cele trei provincii. Aceasta constituie încă o dovadă a unității spirituale a tuturor românilor, a păstrării ființei lor etnice, a continuității neîntrerupte în vatra strămoșească » (E. Mihu, D. Poptămaș, sursa citată, p. 8).

POSTFAȚĂ

La 20 aprilie 1994 catedra de filosofie a Universității de Stat din Moldova a realizat sesiunea științifică « Alecu Russo — ostaș al propășirii », la care, în fața unui public de 116 persoane, în temei studenți ai Facultății de Filosofie și Psihologie, am reușit să dezvăluim în 20 de minute, cât ni s-a permis, numai două din cele nouă teze ale comunicării « *Actualitatea retoricii românești a moldoveanului Alecu Russo* », și anume: teza « Balada Miorița — efort creator de geniu al tuturor românilor » și teza « Moldova — stepă?, două viziuni (Pușkin-Druță și Russo) ». Pentru publicul cititor al săptămânalului « Literatura și arta », incomparabil mai mare față de cel care ne-a ascultat la sesiune, reproducem în continuare felul în care am descifrat oral teza privind « Miorița » și Alecu Russo în contextul actualității social-politice de la Chișinău.

Pentru o scriere patriotică în maniera satirică — « Jignicerul Vadră sau Provincialul... », în *februarie* 1846 Alecu Russo este arestat și exilat de către înaltele autorități ieșene; exilat cât mai departe, pe atunci, de capitala Moldovei, la un schit, al Sovejei, din Munții Vrancei. În convorbirile cu oamenii din preajma acelei mănăstiri, patriotul surghiunit descoperă valoroase creații populare, printre acestea fiind și o variantă a baladei « Miorița »; balada la care s-a referit în *februarie* 1994 dl Mircea Snegur în cadrul unui prim congres al partidului agrarian P.D.A.M.

De la acea descoperire a lui Alecu Russo și până la faimosul discurs al Președintelui Republicii Moldova subiectul mioritic a devenit cunoscut în peste o mie de variante (numărul acestora, conform unei relatări la simpozionul « Miorița », Câmpulung Moldovenesc, 1992, era de cca 1200, poate și mai multe), culese pe întregul spațiu populat de români: Transilvania, Banat,

https://biblioteca-digitala.ro

Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, precum și din fostele R.S.S. Ucraineană, R.S.S. Moldovenească, R.S.F. Iugoslavia.

Având în vedere « Miorița », pe care o numește « celebra (!) baladă », M. Snegur exclamă retoric: « supără oare urechea cuiva dulcele vers, ce spune că *unui* [*sic*] moldovean..., înveșnicind și prin asta numele nostru de neam și de popor » (*Moldova suverană*, 1994, 9 febr.).

În primul rând, nici una din cele peste o mie de variante mai cunoscute nu deține îmbinarea de cuvinte « unui moldovean », cu articolul nehotărât la genitiv-dativ, « unui ». Și dacă acest « unui », în loc de « unu(l)—(î)i », nu este o greșeală de tipar (deoarece nu figurează printre corectările de rigoare, la textul Președintelui, din următorul număr al ziarului), aș vrea să cred totuși că e una de... scriere, altfel zis, de autor (fie și de consilier prezidențial gen « P. Moldovan »), *nu însă vreo* « Miorița » cu asemenea formă. La prima vedere eroarea nu-i mare, este de potriva afirmației « geometrice » a unui parlamentar agrarian, pentru care circumferința nu are 360 de grade, ci... 380.

Mult mai grav e altceva în fraza « mioritică » a Președintelui — aceea că prin cuvântul « moldovean » s-ar înveșnici o dată în plus « numele nostru de neam și de popor »; altfel zis, moldoveanul *unor* « Mioriţe » ar fi un însemn de națiune. Aceasta vru să ne-o spună, convingător, Președintele. Sau, cum s-a exprimat un bun cunoscător al tuturor « Mioriţelor » — Ion Filipciuc: un prezident ca Mircea Snegur se eforteză, contrar adevărului, « să tragă definiția de moldovean din lâna Mioriței » (în « Minerva », 1994, nr. 33, p. 7).- Până și din lâna « Mioriței »!

Nu, domnule Snegur (aș vrea să zic: nu, domnule consilier al Președintelui Snegur)! Nu, cu toate că ați declarat solemn: « consider de datoria mea...să vă mărturisesc cinstit, fără ocolișuri *propriile-mi gânduri* (subl. n.), frământări și aprecieri asupra temei în discuție » (adică a moldovenilor ca națiune de sine stătătoare).

Această creație păstorească (bocet, baladă, colind) a luat naștere ca o istorisire în versuri cântate a unui caz prea dureros, ieșit din comun, când un cioban l-a omorât pe fratele său de sânge, așa cum biblicul Cain l-a omorât pe fratele său, păstorul de oi Abel.

Mai apoi, ca să fie de învățătura lumii, să nu se făptuiască asemenea crime, poporul român a repovestit această istorie, în vers și cântec, de multe-multe ori și în multe-multe feluri. Adeseori crima se săvârșește nu între frați, ci între neamuri de alt grad, cum ar fi verii; între veri drepți (primari) și un văr al lor de-al doilea, mai străin, deci. Tocmai acesta e cazul descris de o « Mioriță » cu trei păcurărași (ciobănași), culeasă în 1794 (cu 200 de ani în urmă și 52 de ani înaintea descoperirii lui Russo), din care citățm un fragment: « peste cel plăiuț de munte... / ... sînt / numai trei păcurărași —/ doi, ce(i) mari, / (îs) veri primari, / unu-i mic / și-i străinel / că(la) apă l-au mânat. / Până-în apă au umblat / foarte mult l-au judecat, / ca pe dânsul să-l omoară, / oile să i le ee. / Da ei când din apă au venit... / Dragi(i) mei verișori, / dacă pe mine m-iț omorî... ».

Cu scurgerea anilor vechea familie patriarhală se extinde numeric și teritorial, dureroasa istorie a fraticidului (fie vorba de frați, fie de veri) capătă contururi zonale pentru denumirea actanților (vâlceni, poienari, măgureni, pădureni, munteni—tot pe unde se umbla cu oile, cât și de pe unde erau ciobanii: brașoveni, săceleni, milcoveni, bârseni, precum și olteni, ardeleni,

https://biblioteca-digitala.ro

moldoveni, austrieni sau ungureni; prin aceștia de la urmă avându-se în vedere nu ciobani de națiune austriacă (nu exista așa națiune) ori maghiară, ci frați sau veri români din Ardeal (dinspre Ungaria, dinspre Austro-Ungaria). Sigur că pentru creatorii de bocete, colinde și balade cu subiect mioritic, frații de sânge, precum și verii primari, cei de-al doilea sau de-al treilea, fiind unii olteni, alții ardeleni sau moldoveni, nu înseamnă reprezentanți ai unor națiuni diferite; pentru creatorii « Mioriței » (ei înșiși niște păstori în mare parte) ciobanii olteni, munteni, moldoveni, bârseni etc., etc. nu sunt decât rude-rubedenii de pe diferite plaiuri unde își pasc, mulg, tund și păzesc oile. În rare cazuri ale tradiției târzii, moderne, ciobanii *români* ai piesei în discuție pot avea și denumiri cu nuanță etnică, mai mult peiorativă la început: armeni, țigani, jidani.

În sfârșit, în blocul-monografie *Miorița*, de Adrian Fochi (București, 1964, ediție academică) sunt incluse și zece texte din R.S.S. Moldovenească (actualmente Republica Moldova), texte de creații mioritice, în care întâlnim ciobani « veri primari » însă fără vreun semn de apartenență zonală sau etnică; altfel zis **nici urmă de moldovean în « Miorița » Republicii Moldova.**

Prin urmare, aceeași nedumerire: cum oare învesnicește balada « Miorița » numele « de neam și de popor » (expresia lui M. Snegur) al moldovenilor? Credem că numai așa cum a înțeles-o *moldoveanul chișinăuian* Alecu Russo la schitul Sovejei, când avu norocul să o descopere: « lăutarul, scrie Russo, vrând să mă aducă în estaz, începe balada Mioriței:

Pe-un picior de plai,
Pe gură de rai...

Și când el sfârșește, toată nedumerirea s-a șters din minte-mi; rămas convins de naționalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română ».

15.XII.1994

(Reprodus din „Literatura și arta", nr. 4 (2520), din 26 ianuarie 1995, p. 8)

PRECIZĂRI BIOBIBLIOGRAFICE

AL. DOBRE

1. „DICȚIONARUL DIALECTULUI AROMÂN", de TACHE PAPAHAGI

După cum este cunoscut, una dintre cele mai importante lucrări ale lui Tache Papahagi (1892—1977), remarcabil lingvist, etnograf și folclorist, este **Dicționarul Dialectului Aromân** *general și etimologic*, cu 36 de fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, publicat la Editura Academiei Române în 1963, cu o a II-a ediție în 1974[1].

Potrivit specialiștilor, această lucrare fundamentală este un „instrument de lucru indispensabil în cercetarea acestui idiom, ca și a genezei și evoluției limbii române, adevărată enciclopedie a vieții materiale și spirituale a aromânilor" [2].

https://biblioteca-digitala.ro

Locul de excepție pe care îl ocupă în cultura română atât autorul, Tache Papahagi, cât și lucrarea, *Dicționarul dialectului aromân*, ne-au determinat să publicăm două scrisori, inedite după cunoștința noastră, pe care le-am descoperit în Arhiva Academiei Române, de unde le-am și copiat, cu câțiva ani în urmă. Importanța acestor documente constă într-o informație deosebit de prețioasă pentru „istoria" Dicționarului și, implicit, pentru biografia științifică a lui Tache Papahagi, și anume faptul că, mai puțin indicii, lucrarea era elaborată încă din anul 1946.

Pentru mai buna înțelegere a conținutului celor două scrisori-document și pentru exacta lor situare în context socotim ca absolut necesare câteva precizări prealabile.

Consiliul Național de Cercetări Științifice, ca organism al Academiei Române a luat ființă în anul 1945[3]. Era alcătuit din mai multe comisii științifice, între care și *Comisiunea pentru Studiul Limbii Române* a cărei componență era următoarea: *Membrii de drept:* Theodor Capidan — președinte, D. Caracostea — secretar, Iorgu Iordan — vicepreședinte, Sextil Pușcariu; *Membrii cooptați:* G. Giuglea, membru corespondent al Academiei Române, Al. Rosetti[4]. Comisia primise fondurile necesare pentru elaborarea următoarelor lucrări: *Atlasul Lingvistic Român*, la Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, *Dictionarul Toponimic Român*, *Dicționarul Antroponimic Român* și *Dicționarul universal al Limbii Române*[5].

I

[*Academia Română*
Consiliul Național de Cercetări Științifice]
Nr. 150

13 febr. 1947

„Domnule Președinte,

În ședința Academiei Române de la 7 februarie[6], *la propunerea d-lui Coleg N. Bănescu*[7] *la care v-ați alăturat și d-voastră, s-a decis ca lucrarea întreprinsă de dl. Prof. Tache Papahagi, „Dicționarul dialectului aromân", să fie examinată de* **Comisiunea pentru Studiul Limbii Române** *în vederea tipăririi ei în publicațiunile Consiliului Național de Cercetări Științifice — din fondurile menționatei Comisiuni. Redactarea glosarului urmează să se facă de dl. Papahagi după normele ce-i vor fi indicate de dv.*

Avem onoarea a vă ruga să convocați Comisia pentru a opina asupra acelei propuneri spre a se supune mai apoi avizul său Consiliului.

Anexăm o fasciculă în care dl. Papahagi prezintă o serie de cuvinte de felul în care d-sa înțelege a redacta Dicționarul.

Primiți, vă rugăm, asigurarea stimei noastre.

Președintele [Consiliului Național de Cercetări Științifice]
ss. indesifrabil[8]

D-sale
Domnului Th. Capidan
Președintele Comisiunii Limbii Române
MAR[9]

Loco"[10]

https://biblioteca-digitala.ro

II

Academia Română
Consiliul Național de Cercetări Științifice
Comisiunea Limbii Române
No. 247

București, 17 martie 1947

Domnule Președinte,

Referindu-mă la adresa Dv. cu No. 150 din 18 februarie 1947, [11] *am onoarea a vă comunica, în copie, hotărârea Comisiunii pentru limba română din ședința de la 7 martie a.c.;*

„Referitor la **Dicționarul dialectului aromân** *de dl. Tache Papahagi, Comisiunea, recunoscând utilitatea lui, declară că nu-l poate lua în considerare, sub orice formă, întrucât într-o ședință anterioară a Consiliului, s-a luat deciziunea de a nu se subvenționa decât lucrările inițiate de Consiliu".*

Primiți, vă rugăm, Domnule Președinte, încredințarea înaltei noastre considerațiuni

Președintele Comisiei
Limbii Române
ss. **Th. Capidan**

D-sale
Domnului Președinte al Consiliului Național de Cercetări Științifice
Loco" [12]

NOTE

1. Trimiterea bibliografică completă: Tache Papahagi, **Dicționarul Dialectului Aromâ.** *general și etimologic. Dictionnaire Aroumain (Macedo-Roumain) général et étymologique* 36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, 1264 p.

2. Jana Balacciu-Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Editura Albastros, 1978, p. 194—195.

3. Pentru detalii în legătură cu înființarea, structura organizatorică, obiectivele și dezbaterile în legătură cu acest organism al Academiei Române, pe larg, la I. Sachelarie, *Consiliul Național de Cercetări Științifice. Scurtă privire istorică*, în Academia Română, Consiliul Național de Cercetări Științifice, *Buletinul informativ științific și administriv.* Publicat sub îngrijirea Președintelui Consiliului, D. Gusti, și Secretarului General al Consiliului, Tr. Săvulescu. București, 1948, vol. I, nr. 1, p. 11—27; D. Gusti, *Consiliul Național al Cercetărilor Științifice*, în *Opere*, vol. III. Texte stabilite, comentarii, note, de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, București, Editura Academiei, 1970, p. 159—175; D. Caracostea, *Pentru un Corpus al poeziei poporane.* Text stabilit, prezentare, note și comentarii de Al. Dobre, în „Revista de Etnografie și Folclor", 37 (1992), nr. 3, p. 267—276; Alexandru Dobre, *Comisia de Folclor a Academiei Române. 1946—1948*, în Academia

https://biblioteca-digitala.ro

Română, „Memoriile Comisiei de Folclor", III (1989), București, Editura Academiei, 1993, p. 91—128.

4. *Arhiva Academiei Române*, Consiliul Național de Cercetări Științifice, Dosar Z-105-1947, vol. II, fila 5.

5. *Bugetul Consiliului Național de Cercetări Științifice pe exercițiul 1946—1947*, în *Anale*, LXV (1945—1946), p. 377.

6. Nu am avut acces la procesul-verbal al acestei ședințe.

7. Nicolae Bănescu (1878—1971), profesor de bizantinologie la Universitățile din Cluj (1919—1938) și București (1938—1947), membru corespondent (1920), membru activ (1938), secretar al Secțiunii istorice (1941—1948) și vicepreședinte al Academiei Române din partea Secțiunii Istorice (1938—1947).

8. Președinte al Consiliului Național de Cercetări Științifice era Dimitrie Gusti, dar semnătura nu este a lui ci, probabil, a lui N. Vasilescu-Karpen, vicepreședinte.

9. Membru al Academiei Române.

10. *Arhiva Academiei Române*, Consiliul Național de Cercetări Științifice, Dosar Z-105-1947, vol. II, fila 13. Adresa (o copie) este dactilografiată.

11. De fapt, așa cum am văzut din scrisoarea precedentă, adresa purta data de 13 februarie.

12. *Arhiva Academiei Române*, Consiliul Național de Cercetări Științifice, Dosar Z-105-1947, vol. II, fila 15.

2. „O SILITOARE ADUNARE DE MATERIAL"

„O silitoare adunare de material". Astfel caracteriza, acum 50 de ani, Dumitru Caracostea manuscrisul lucrării profesorului piteștean D. Al. Nanu, *Poezia militării și a Crăciunului de pe Valea Argeșului*. Era vorba, desigur, despre o nouă ediție a mai vechii lucrări, cu același titlu, publicată în 1933 și premiată de Academia Română [1].

Încurajat de atenția și aprecierea pe care i-au dat-o Academia Română, D. Al. Nanu și-a continuat preocupările folcloristice astfel că, în primăvara anului 1943 se putea prezenta cu o nouă versiune a lucrării solicitând Academiei sprijin în vederea tipăririi. În acest sens, la 8 martie 1943, D. Al. Nanu adresa președintelui Academiei Române următoarea scrisoare:

„Domnule Președinte,

Subsemnatul profesor Dumitru Al. Nanu vă rog să binevoiți a dispune să fie editat de Academia Română alăturatul manuscris **Poezia Militării și a Crăciunului de pe valea Argeșului** *ce conține un studiu estetic de folclor culeș de mine, — având în vedere însemnătatea națională și culturală a lucrării. Ediția I apărută în 1933 și tot atunci epuizată, a fost premiată de Academia Română în anul următor. Încurajat de această înaltă prețuire, de atunci am strâns și comentat necontenit material folcloristic, chiar din poezia războiului actual (din care am publicat o mare parte în Revista Fundațiilor Regale în decembrie 1942). În caz de aprobare a editării manuscrisului, fapt de care v-aș ruga să fiu înștiințat cât mai curând, după luarea hotărârii, aș cere să mi se dea cca 200 (două sute) exemplare la mia apărută, spre a le împărți la camarazii de arme și la elevii mei, cari m-au ajutat să culeg folclorul aflat în manuscris. Aș dori să fac eu corectura, dacă se poate.*

https://biblioteca-digitala.ro

Cu deosebit respect, **D. Al. Nanu,** *profesor la Liceul „I. C. Brătianu" din Pitești, directorul Căminului cultural orășenesc — Pitești și președintele Ligii culturale, secția Pitești.*

4 martie 1943

Domniei Sale
Domnului Președinte al Academiei Române, București" [2].

Scrisoarea lui D. Al. Nanu este înregistrată la Academie cu nr. 814 din 8 martie 1943. Al. Lapedatu, secretarul general al Academiei Române, o îndrumă la Secțiunea Literară, iar secretarul acesteia, Theodor Capidan, o repartizează lui D. Caracostea; „Domnul coleg D. Caracostea este rugat să refere asupra lucrării" [3]

Respectând procedura deja instituită la Academie, Al. Lapedatu trimite, cu adresa nr. 1136 din 5 aprilie 1943, lui D. Caracostea manuscrisul însoțit de următoarea adresă de înaintare:

„Domnule Coleg,

Potrivit hotărârii Secțiunii Literare, luată în ședința de la 2 aprilie curent, — avem onoare a vă ruga să binevoiți a examina lucrarea în manuscris a d-lui prof. D. Al. Nanu, intitulată „Poezia Milităriei și a Crăciunului de pe valea Argeșului" și a referi asupra ei. Alăturat vă trimitem manuscrisul.

Primiți, vă rugăm, Domnule Coleg, încredințarea distinsei noastre considerațiuni.

Secretarul general,
ss. **Al. Lapedatu**

Domniei Sale
Domnului prof. Dim. Caracostea-membru al Academiei Române

Loco" [4]

După lectura manuscrisului, D. Caracostea întocmește un referat, pe cât de scurt pe atât de categoric negativ:

„Lucrarea d-lui **D. Al. Nanu, Poezia militării și a Crăciunului de pe valea Argeșului** *« studiu estetic și de folclor cu exemplificări inedite », ediția a II-a mult revăzută și completată — este o silitoare adunare de material, dar va trebui să fie mai adâncită și sistematizată ca să poată obține un premiu la o viitoare ediție, — necum să fie tipărită în colecțiile Academiei.*

ss. **D. Caracostea**

1943. V. 14" [5]

https://biblioteca-digitala.ro

Ca urmare, manuscrisul este restituit autorului împreună cu următoarea scrisoare:

„D-sale
Domnului prof. D. Al. Nanu
Pitești, *str. Șerban Vodă, 113*
Alăturat avem onoare a vă restitui lucrarea d-v. în manuscris „Poezia militării și a Crăciunului de pe valea Argeșului — Studiu estetic și de folclor cu exemplificări inedite", întrucât Academia nu o poate publica.

Secretarul general
ss. **Al. Lapedatu"** [6]

Multora dintre noi numele lui D. Al. Nanu nu ne spune nimic sau aproape nimic. În atât de valoroasele sinteze ale lui Gheorghe Vrabie [7] și Ovidiu Bîrlea [8] despre activitatea folcloristică a lui D. Al. Nanu nu se face nici o mențione. Singurul care i-a acordat atenție a fost d-l Iordan Datcu în cunoscutul dicționar [9]. Sârguincios cum îl cunoaștem, și probabil prin investigații personale, căci nu se dau alte referințe bibliografice, d-l Datcu reconstituie biografia lui Nanu și îi amintește cele două volume publicate [10], menționând premierea de către Academie și folosirea metodei de culegere, în ambele cazuri, prin intermediul elevilor. În sfârșit, autoarele Indexului motivic și tipologic al colindei și al liricii populare îl menționează pe Nanu la „bibliografia volumelor folosite" [11].

Și totuși, chiar dacă destul de modestă, activitatea folcloristică a profesorului piteștean se cere reanalizată și reconsiderată. În primul rând pentru că, excepție cele două volumașe menționate — și al treilea, am văzut, în manuscris —D. Al. Nanu a avut și o anume activitate publicistică peste care nu se poate trece cu vederea. A scris articole de îndemn la culegerea poeziei populare, în consens cu o întreagă mișcare foarte activă în acei ani [12], a vorbit despre frumusețea creației populare [13], a tipărit un număr însemnat de texte „de miliție" păstrând aceeași manieră — dacă nu și materialul propriu-zis — ca în broșura premiată de Academie [14].

De asemenea, broșura din 1933 — trasă în 1 000 de exemplare! — s-a bucurat de oarecare atenție fiind recenzată [15] și premiată de Academia Română.

Vom reveni, într-un alt cadru, cu o analiză mai amplă asupra contribuției lui D. Al. Nanu la culegerea și interpretarea folclorului taberei militare, contribuție care merită să fie relevată.

Pentru că nici în bibliografiile curente pe care le-am consultat și nici în alte locuri nu am găsit vreo referire la premierea lui Nanu, de către Academia Română și, mai ales, la referatul lui Ștefan Ciobanu care a susținut și a recomandat această premiere îl vom reproduce integral în continuare, cu mențiunea că asupra premiului „C. Rădulescu-Codin", instituit de Academia Română și acordat pentru prima dată — la 30 mai 1934 — lui D. Al. Nanu vom reveni, de asemenea, cu un alt prilej.

Așadar, în ședința solemnă din 30 mai 1934, „consacrată premiilor acordate în acest an", se comunică: „*Premiul C. Rădulescu-Codin*, de 3 000 lei, s-a acordat d-lui *D. Al. Nanu* pentru „Poezia militară și Crăciunul de pe

https://biblioteca-digitala.ro

valea Argeșului". Studiu estetic și de folclor inedit, pe baza raportului d-lui *Șt. Ciobanu*" [16].

În continuare este reprodus raportul lui **Ștefan Ciobanu,** membru al Academiei Române:

„La premiul C. Rădulescu-Codin, de 3 000 lei, anul acesta a fost prezentată o singură lucrare a d-lui Nanu sub titlul: **Poezia militară și de Crăciun de pe valea Argeșului.**

Autorul, în studiul său, se bazează ***aproape exclusiv pe texte inedite,*** *culese de el însuși în regiunea Argeșului, și foarte rar recurge la apropieri cu textele asemănătoare cunoscute deja. Lucrarea ar fi câștigat în valoarea ei dacă autorul s-ar fi folosit de cercetările făcute până acum în acest domeniu de către folcloriștii noștri și dacă ar fi dat poeziile culese de el în întregime într-o „anexă", la sfârșitul studiului.*

Totuși motivele poeziei populare, caracteristice pentru regiunea Argeșului prezintă un interes viu pentru noi, iar interpretarea acestor motive scrisă cu competință și cu o seriozitate pe care o implică subiectul, ne îndreptățește să credem că lucrarea d-lui Nanu merită să fie remarcată de către Academia Română prin acordarea premiului la care a fost prezentată" [17].

Documentele, inedite sau mai puțin cunoscute, pe care le-am reprodus mai sus ne ajută să cunoaștem mai bine activitatea atât a lui D. Al. Nanu, cât și a celor doi academicieni: D. Caracostea și Șt. Ciobanu, să pătrundem în atmosfera epocii, să aducem, acolo unde a fost cazul, adăugirile sau corecturile necesare. Este tocmai ceea ce ne-am propus.

NOTE

1. D. Al. Nanu, *POEZIA militării și a Crăciunului de pe Valea Argeșului*, Pitești, Tipografia „Artistica" P. Mitu, 1933, 64 p.
2. *Arhiva Academiei Române*, Dosar P. 4, 1941—1948, fila 102.
3. Idem.
4. Idem, fila 103.
5. Idem, fila 105. Referatul lui Caracostea a fost înregistrat cu nr. 1633 din 14 mai 1943. Sublinierile în text aparțin lui D. Caracostea.
6. Idem, fila 104. Scrisoarea are numărul de înregistrare 1633 din 5 iunie 1943.
7. Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, „Indice de nume de autori".
8. Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, „Indice de nume".
9. Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc.* Cu o prefață de Ovidiu Bîrlea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 299—300.
10. D. Al. Nanu, *Din literatura populară argeșeană*, Pitești, Casa creației populare..., 1973, 144 p.
11. Monica Brătulescu, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 151; Sabina Ispas și Doina Truță, *Lirica de dragoste*. Index motivic și tipologic, vol. I (A-C), București, Editura Academiei Române, 1985, p. 59.
12. D. Al. Nanu, *Despre colecționarea poeziei populare*. Rolul școalei, în „Universul", 3 iulie 1933.
13. D. Al. Nanu, *Vraja colindelor*, în „Cuget clar", II (1937—1938), p. 396—397.

https://biblioteca-digitala.ro

14. D. Al. Nanu, *Poezie populară de miliție*, în „Viața Românească". XXV (1933), nr. 6—9, p. 427—455.
15. Recenziile sunt semnate de Dumitru Cristian Amzăr, în „Arhiva socială", XII (1934), p. 156—157 și de Alexandrina Istrătescu, în „Grai și suflet", VI (1933—1934), p. 396—397.
16. Toate inexactitățile și adăugirile, inclusiv sublinierile, aparțin textului tipărit în *Anale*.
17. Ștefan Ciobanu, *[Raport cu propuneri de premiere a lucrării „Poezia Militării și a Crăciunului de pe valea Argeșului. Studiu estetic de folclor comparat", de D. Al. Nanu]*, în *Anale*, LIV (1933—1934), p. 126.

3. PETRE V. ȘTEFĂNUCĂ, „STIPENDIAT" ȘI COLABORATOR AL ARHIVEI DE FOLCLOR A ACADEMIEI ROMÂNE

Deși unul dintre cei mai activi și mai prestigioși corespondenți și colaboratori ai Arhivei de Folclor a Academiei Române, înființată în 1930 la Cluj, numele lui Petre V. Ștefănucă nu este de regulă menționat în studiile și articolele de specialitate consacrate lui Ion Mușlea și Arhivei, iar atunci când totuși se trece peste această reținere, se face într-un mod care nu lasă să se înțeleagă cum au stat exact lucrurile [1].

Faptul este, până la un punct, explicabil. Petre V. Ștefănucă era din Basarabia și culegerile, ca și studiile sale, proveneau în exclusivitate din această provincie, iar distinsul folclorist își sfârșise zilele în condiții ce trebuiau trecute în tăcere, ca dușman al regimului sovietic. Motive pentru care nici numele provinciei, nici acela al cărturarului nu erau admise la publicare

Fiind vorba de unul dintre folcloriștii reprezentativi ai Basarabiei și ai României este necesar ca, alături de alte atât de numeroase și relevante acțiuni pentru repunerea acestui cărturar patriot în drepturile sale firești și reconsiderarea operei sale științifice, să luminăm, pe cât posibil mai mult acele laturi ale vieții și activității sale care îl propulsează între fruntașii folcloristicii românești dintre cele două războaie mondiale. Gestul este cu atât mai necesar cu cât, vom vedea imediat, Petre V. Ștefănucă și-a realizat cele mai importante lucrări științifice în legătură nemijlocită cu Arhiva de Folclor a Academiei Române, condusă de Ion Mușlea. Astfel, Petre Ștefănucă își publică cele mai importante cercetări în „Anuarul Arhivei de Folklor", publicat de Ion Mușlea. [2]

Numele lui Ștefănucă apare extrem de rar în rapoartele anuale publicate de Ion Mușlea. Ne-am fi așteptat să-l găsim printre premiați pentru culegeri sau printre membrii corespondenți cei mai activi. Nimic din toate acestea. Profesorul basarabean a avut cu totul un alt regim, dată fiind pregătirea lui superioară, preocupările sale mai vechi și constante în cercetarea folclorului românesc, studiile de excepție pe care le realizează și le tipărește. Iată de ce nu trebuie să ne mire faptul că numele lui Ștefănucă apare, în două rânduri [3] pe lista celor care beneficiau de informațiile și materialele Arhivei de Folclor pentru realizarea unor studii speciale. Printre aceștia se numărau renumiți specialiști străini, dar și români, ca Mircea Eliade, de pildă.

O informație deosebit de interesantă asupra relațiilor lui Ion Mușlea și a Arhivei de Folclor cu Petre V. Ștefănucă ne este furnizată de raportul de activitate pe anii 1933—1934 unde citim: *„S-au făcut trei anchete folclorice prin stipendiații Arhivei. Una în vara anului 1933, de către d-l Laurențiu F.*

https://biblioteca-digitala.ro

Nemeș, profesor secundar, la „Mocanii" din Munții Apuseni: **a doua în vara anului 1934, de către d-l Petre V. Ștefănucă, profesor secundar, în Valea Nistrului de Jos;** *a treia în toamna aceluiași an, de către d-l Emil Petrovici, profesor la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, în Valea Almăjului (Banat) ale cărei rezultate sunt publicate în acest Anuar* (p. 25—158)"[4] (subl. ns. A.D.).

Iată deci confirmat faptul că Petre V. Ștefănucă s-a numărat printre „stipendiații" Arhivei de Folclor a Academiei Române, adică printre acei cercetători cu autoritate și experiență necontestate care erau trimiși pe teren pentru a face culegeri, cheltuielile fiind suportate integral dintr-un fond special destinat al Arhivei.

În legătură cu această misiune specială a lui Petre V. Ștefănucă pentru cercetarea și culegerea folclorului basarabean, în Arhiva Academiei se află câteva documente de natură să aducă lămuririle necesare și cuvenitul adaos la biografia științifică a acestui cărturar.

Astfel, într-o scrisoare din 26 mai 1934, adresată Președintelui Academiei Române, Ion Mușlea solicita, între altele: *„Apropiindu-se campania de vară, Vă rog să binevoiți a aproba acordarea unor stipendii pentru cercetări folclorice d-lor; 1) Petre V. Ștefănucă profesor în Tighina care urmează să facă culegeri în regiunea Nistrului de Jos și 2) d-lui Dim. Petruțiu licențiat în litere care va face cercetări pe Valea Sebeșului (jud. Alba)".* Cererea lui Mușlea este aprobată de Secția Literară a Academiei la data de 1 iunie 1934 prin următoarea rezoluție pusă și semnată de C. Rădulescu-Motru: *„Sunt de părere să se acorde ca indemnizație pentru cercetările folclorice a d-lui Ștefănucă lei 250 pe zi și pentru d. Petruțiu lei 150 pe zi, adică în total lei patru sute pe zi".*

Luând act de această decizie, Gheorghe Țițeica preciza că acești bani se vor da „din fondul Secției Literare". [5]

Ca urmare, la 20 iunie 1934, Gheorghe Țițeica îi comunica oficial lui Ion Mușlea că *„La raportul dv. no. 162 din 26 mai a.c. răspundem: 1) Secțiunea Literară a aprobat a se da din fondurile ei pentru cercetări folclorice în timpul acestei veri 250 lei pe zi, d-lui Petre V. Ștefănucă și 150 lei pe zi d-lui Dim. Petruțiu. Vă invităm a ne comunica câte zile vor dura cercetările acestor doi domni, spre a se aviza în mod definitiv asupra acordării sumelor".* [6]

Aceste precizări sunt făcute de Mușlea prin scrisoarea din 23 iunie 1934: *„La adresa dv. no. 1268 din 20 iunie* — se conformează imediat Ion Mușlea *— privitoare la ajutoarele ce ați binevoit să aprobați pentru cercetările folclorice ce se vor face prin d-nii Petre V. Ștefănucă (lei 250 pe zi) și Dim. Petruțiu (lei 150 pe zi) am onoarea a vă comunica că amândoi vor avea nevoie să lucreze pe teren aproximativ câte 20 de zile".* [7]

În sfârșit, acest inedit și interesant episod se încheie cu scrisoarea lui Mușlea din 23 iulie 1934 prin care confirma primirea sumei alocate pentru cercetările de teren. *„Domnule Președinte,* se adresa Mușlea Președintelui Secției Literare a Academiei Române, *Am onoarea să vă confirm primirea sumei de lei 8 000 —, trimisă pentru anchetele folclorice ce urmează a se face în vara aceasta de către d-nii Petre V. Ștefănucă (lei 5 000) și D. Petruțiu (lei 3. 000)".*[8]

Rezultatul acestei anchete de teren a lui Petre V. Ștefănucă s-a concretizat, așa cum am văzut, în excelentul material publicat în „Anuar", *Cercetări folklorice pe Valea Nistrului de Jos.*

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru înțelegerea exactă a acestui demers al lui Ion Mușlea și pentru situarea în context a anchetei lui Petre V. Ștefănucă credem că mai este necesară o precizare. Scopul principal al înființării Arhivei de Folclor a Academiei Române, la Cluj, sub conducerea lui Ion Mușlea, a fost acela de a realiza culegerea sistematică a folclorului românesc. În acest scop, Ion Mușlea a acordat o atenție prioritară investigării zonelor mai puțin cercetate, între ele aflându-se și Basarabia. Între cei chemați să umple acest gol, destul de numeroși de altfel, s-a numărat și Petre V. Ștefănucă, cu rezultatele acum cunoscute, cel puțin într-o mai bună măsură.

Faptele pe care le-am relatat și documentele în parte inedite pe care le-am utilizat sunt de natură să dea o nouă dimensiune explorărilor în biografia științifică a lui Petre V. Ștefănucă, în preocupările lui Mușlea și ale Arhivei pentru culegerea folclorului basarabean și, în sfârșit, în cunoașterea în adâncime a atenției constante și a susținerii material-financiare de către Academia Română a cercetărilor în această provincie, în cea mai bună tradiție, instituită încă de la înființarea sa, în 1866.

NOTE

1. Între excepții se numără, între altele, și următoarea apreciere a lui Ioan Bianu: „...culegerea d-lui Ștefănucă din Lăpușna cuprinde prețios material atât pentru studiul poeziei populare, cât și pentru al particularităților dialectale ale limbei din acel ținut". Cf. *Scrisori către Ioan Bianu*. Documente literare. Ediție și note de Marieta Croicu și Petre Croicu, Vol. II, București, Editura Minerva, 1975. p. 492.
2. Petre V. Ștefănucă, *Folklor din județul Lăpușna*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", II, 1933, p. 89—180; *Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folklor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare — publicate în periodicele rusești*, III, 1935, p. 177—209; *Cercetări folklorice pe Valea Nistrului de Jos*, IV, 1937, p. 31—227; *O familie de povestitori din Iurcani (Basarabia)*, VI, 1942, p. 77—100;
3. Ion Mușlea, *Raport anual (1937—38)*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", V, 1939, p. 214; idem, *Prefață*, loc. cit., VI, 1942, p. 3.
4. Ion Mușlea, *Raport anual (1933—1934)*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", III, 1935, p. 212.
5. *Arhiva Academiei Române*, Dosar P. 4, 1931—1934, fila 381.
6. Idem, fila 381 v. (copie)
7. Idem, fila 387.
8. Idem, fila 389.

BREVIAR • BREVIAR • BREVIAR

• SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL DE LA RIMETEA

În localitatea Rimetea din județul Alba s-au desfășurat lucrările simpozionului *Etnografia din Europa Centrală — de Est în perioada interbelică*. Organizat de Asociația Etnografică „Kriza János", din Cluj, cu sprijinul Ministerului Culturii și cel al Japan-East European Cultural Forum, manifestarea a creat un cadru favorabil prezentării unui grupaj de comunicări al căror principal scop a fost prezentarea activității științifice și a specificului preocupărilor câtorva renumiți specialiști europeni din domeniile etnomuzicologiei, folcloristicii, filozofiei culturii, etnologiei. Între comunicări au fost: Almási István, (Cluj), *Importanța activității lui Bartók în dezvoltarea etnomuzicologiei;* Sabina Ispas (București), *Personalitatea lui C. Brăiloiu, fondatorul etnomuzicologiei moderne;* Verebélyi Kincsó (Budapesta), *Epoca lui*

https://biblioteca-digitala.ro

G. Ràheim; Franz Grieshofer (Viena), *R. Wolfram și etnografia despre insula lingvistică;* Virgiliu Florea (Cluj), *M. Gaster și cercetările sale asupra folclorului țigănesc;* Vintilă Mihăilescu (București), *Polemica Stahl-Blaga sau despre „statutul mesianic" al intelectualului român;* Horst Schuller Anger (Sibiu), *Comportament comunal determinat de obiceiuri, în oglinda romanului lui A. Meschendörfer „Die Stadt im Osten";* Udo-Peter Wagner (Sibiu), *Importanța folcloristului E. Sigerus, având în vedere opera lui literară;* Cs. Gyimesi Éva (Cluj), *Transilvanismul lui K. Kós. Realitate-mit — ideal.*

Simpozionul, care a avut loc în zilele de 21—23 octombrie 1994, a inclus și dezbaterile din cadrul unei „mese rotunde" la care au participat specialiștii din România, Ungaria, Germania. *(Sabina Ispas).*

● „VINE-O CARTE ȘI-O PORUNCĂ"

Presa militară — centrală și locală — ne-a oferit o plăcută și mișcătoare surpriză prin calitatea și numărul mare de materiale publicate în legătură cu simpozionul *Folclorul taberei militare și semnificațiile sale istorice* și cu prima ediție a *Festivalului național al cântecului de cătănie,* manifestări care, așa cum am mai menționat în revista noastră, au avut loc la Cluj-Napoca în zilele de 21—23 octombrie 1994, în organizarea Institutului academic de specialitate și ale Cercului militar din localitate.

Dovada cea mai convingătoare ne-o oferă, între altele, excelentul grupaj *„Vine-o carte și-o poruncă"* realizat de căpitan Nicolae Baboi, foto: Petrică Mihalache, apărut în stăptămânalul „Observatorul militar", VI (9—15 noiembrie 1994), nr. 45 (256), p. 7. Reproducem, pentru exemplificare, însemnările d-lui căpitan Nicolae Baboi pe marginea simpozionului științific:

„În contextul manifestărilor integrate primei ediții a Festivalului Național al Cântecului de Cătănie, Institutul de Etnologie „Ion Mușlea" și Cercul Militar din Cluj-Napoca au organizat simpozionul cu tema: *Folclorul taberei militare și semnificațiile sale istorice.* Comunicările, de înalt nivel științific, susținute cu acest prilej (și având în plus, ca o particularitate care le-a distins față de maniera obișnuită a acestui gen, o dimensiune emoțională evidentă) au relevat importanța cântecului de cătănie, în general cunoscut și bine reprezentat în cataloagele tematice, deși insuficient explotatat în semnificațiile lui, pentru înțelegerea unor aspecte ale istoriei și ale spiritualității românești. Sunt „cântecele unui popor care a fost nevoit să poarte războaie", a apreciat academicianul Ștefan Pascu, a cărui prezență a subliniat o dată mai mult anvergura sesiunii.

Comunicările au insistat, între altele, asupra stimulentului pe care plecarea la militărie, văzută ca un ritual de trecere, îl constituie pentru creatorii populari (dr. Alexandru Dobre), asupra valorii documentare (Ioan T. Florea a descoperit în zona Munților Apuseni un cântec mărturisind despre participarea unor regimente române la războiul din Bosnia, din 1882, iar dr. Maria Bocșe a identificat în caietele locotenentului Vasile Bărean importante informații despre soarta combatanților români pe frontul din Galiția și despre prizonieratul acestora în Siberia), ca și asupra unor noi direcții de orientare, în special folosind metoda genetică, în studierea cântecului de cătănie și de război, de care s-au ocupat nume mari ale folcloristicii noastre, Caracostea, Brăiloiu, Mușlea, ca și un muzician de talia lui Bartok (prof. univ. dr. Ion Cuceu).

A fost avansată, de asemenea, ideea unor programe noi de ce rcetare în domeniu, pentru care va fi nevoie să se inițieze o colaborare cu forurile competente din Ministerul Apărării Naționale".

Este mai mult decât încurajator să constați publicistica de înaltă clasă, priceperea punerii în pagină și finețea observațiilor de fond și de substanță, publicistul și specialistul completându-se în mod fericit. *(Al. Dobre).*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ÎN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

- Folclorul și etnografia sub protecția Academiei Române
- Muntenia — țara oamenilor de la munte. Discurs de primire la Academia Română
- Simion Mehedinți și polemica în jurul discursului de recepție al lui Duiliu Zamfirescu
- Contribuții la cercetarea performanței copiilor. Rolul de colindători
- Repetarea timpului mitic și a spațiului sacru
- Câteva observații cu privire la un „calendar" popular al recoltării materiei prime necesare obținerii coloranților naturali
- Mircea Eliade. Semiotica misterului
- Coduri și dimensiuni muzicale ale formei parodice. Colinda
- Tradițiile Armindenului
- Un nume de referință în folcloristica românească: dr. Alexandru Bogdan
- Jocuri cu măști în Moldova. Obiceiuri arhaice
- Colinde și urări de Anul Nou din Micherechi (Ungaria)

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR, singura publicaţie periodică cu acest profil din ţară, editată sub egida Academiei Române, reuneşte în coloanele sale cele mai prestigioase condeie din domeniul cercetării culturii pop lare: specialişti din institutele de profil, din învăţământul superior şi liceal, din societăţi şi asociaţii ştiinţifice naţionale şi regionale, alţi pasionaţi ai studierii creaţiei materiale şi spirituale a poporului român.

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR publică *studii* şi *materiale*, *restituiri* şi *articole inedite*, *puncte de vedere*, *note* şi *discuţii*, *precizări biobibliografice*, *recenzii*, *revista revistelor*, *lista cărţilor şi publicaţiilor străine primite la redacţie*. Alte rubrici de interes şi mare atracţie: *Profil contemporan*, *Muzee etnografice şi de artă populară din România*, *Dicţionarul academicienilor*, *Români de pretutindeni*. Asupra principalelor manifestări ştiinţifice, a altor activităţi curente în domeniu, a unor evenimente, aniversări, comemorări etc., vă informează rubrica *Breviar*.

Prin noutatea informaţiei şi calitatea superioară a fenomenului studiat, REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR s-a afirmat ca una dintre cele mai reprezentative publicaţii de specialitate, rivalizând cu succes cu revistele de recunoscută tradiţie pe plan internaţional.

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR nu se difuzează decât pe bază de abonament. Pentru a vă completa colecţia dv. şi a vă menţine permanent la curent cu ceea ce se întâmplă în cercetarea culturii populare româneşti şi internaţionale, **nu uitaţi să vă reînnoiţi abonamentele.**

ISSN: 1220—5370

REF, tom 40, nr. 5—6, p. 497—612, Bucureşti, 1995

S.C. Universul S.A. c. 1275 Lei 1000

https://biblioteca-digitala.ro